

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

3

ROČNÍK 67, 2016

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS
VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS
SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Hlavná redaktorka/Editor-in-Chief: Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Výkonní redaktori/Managing Editors: PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD., Mgr. Miroslav Zumřík, PhD.

Redakčná rada/Editorial Board: doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), Mgr. Alexandra Jarošová, CSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc. (Prešov), PhDr. Ľubor Králik, CSc. (Bratislava), PhDr. Viktor Krupa, DrSc. (Bratislava), Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Viedeň – Rakúsko), Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc. (Nitra), Mgr. Miroslav Zumřík, PhD. prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava).

Technický redaktor/Technical editor: Mgr. Vladimír Radík

Vydáva/Published by: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

- v tlačenej podobe vo vydavateľstve SAP – Slovak Academic Press, s.r.o.

- elektronicky vo vydavateľstve Versita – De Gruyter (Open Access)

www.degruyter.com/view/j/jazcas

Adresa redakcie/Editorial address: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
kontakt: gabam@juls.savba.sk

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>

Vychádza trikrát ročne/Published triannually

Dátum vydania aktuálneho čísla (2016/67/3) – január 2017

SCImago Journal Ranking (SJR) 2015: 0,101

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2015: 0,875

Impact per Publication (IPP) 2015: 0,111

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS je evidovaný v databázach/JOURNAL OF LINGUISTICS is indexed by the following services: CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); Celdes; CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC; De Gruyter - IBR (International Bibliography of Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences); De Gruyter - IBZ (International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences); DOAJ; EBSCO (relevant databases); EBSCO Discovery Service; Elsevier – SCOPUS; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); Google Scholar; International Medieval Bibliography; J-Gate; JournalTOCs; Linguistic Bibliography Online; Linguistics Abstracts Online; MLA International Bibliography; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ProQuest - International Bibliography of the Social Sciences (IBSS); ProQuest - Linguistics & Language Behavior Abstracts (LLBA); ProQuest - Research Library; ReadCube; SCImago (SJR); Summon (Serials Solutions/ProQuest); TDone (TDNet); Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WorldCat (OCLC).

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1337-9569 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

3

ROČNÍK 67, 2016

V roku 2016 sa redakcia rozhodla rozšíriť periodicitu vydávania Jazykovedného časopisu o tretie – monotematické – číslo. Ambíciou redakčného kolektívu je, aby sa vydávanie čísla s monotematickým zameraním stalo trvalou súčasťou profilu nášho časopisu.

Tohtoročné tretie číslo Jazykovedného časopisu venujeme dlhoročnému členovi redakčnej rady, významnému orientalistovi, etnológovi, lingvistovi a prekladateľovi

PhDr. Viktorovi Krupovi, DrSc.

pri príležitosti jeho životného jubilea.

OBSAH

Štúdie

Slavomír ONDREJOVIČ: Viktor Krupa, ako som ho poznal	185
Juraj DOLNÍK: Komunikačné formácie.....	195
Anna RÁCOVÁ: Jazyk ako symbol identity a nástroj politiky a moci v Pakistane a Bangladéši	207
Валерий М. МОКИЕНКО: <i>Za siedmimi morami</i> : Миф, ставший для профессора Виктора	
Крупы жизнью	219
Наталья КОРИНА: Восприятие пространства и языковая категоризация действитель-	
ности	233
Jana SOKOLOVÁ: Lexikálna reduplikácia a slovenčina.....	247
František ČERMÁK: Diskrétní jednotky v jazyce: případ jednoho českého cirkumfixu.....	273
Markus GIGER: Kongruenzbrüche in slovakischen possessiven Resultativa (Evidenz aus	
dem Slovakischen Nationalkorpus).....	283

CONTENTS

Studies

Slavomír ONDREJOVIČ: Viktor Krupa, as I Knew Him	185
Juraj DOLNÍK: Communication Formations	195
Anna RÁCOVÁ: Language as a Symbol of Identity and a Tool of Politics and Power in Pakis-	
tan and Bangladesh.....	207
Valery M. MOKIENKO: <i>Za siedmimi morami</i> : The Myth that has Become Real Life for Pro-	
fessor Viktor Krupa	219
Natalia KORINA: Space Perception and Language Categorization.....	233
Jana SOKOLOVÁ: Lexical Reduplication and Slovak Language	247
František ČERMÁK: Discrete Language Units: The Case of a Czech Circumfix	273
Markus GIGER: Loss of Congruence in Slovak Possessive Resultative Constructions	
(Evidence from the Slovak National Corpus)	283

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Славомир ОНДРЕЙОВИЧ: Виктор Крупа, каким я его знал.....	185
Юрай ДОЛНИК: Коммуникативные формации.....	195

Анна РАЦОВА: Язык как символ идентичности и орудие политики и власти в Пакистане и Бангладеше.....	207
Валерий М. МОКИЕНКО: <i>Za siedmimi morami</i> [«За семью морями»]: Миф, ставший для профессора Виктора Крупы жизнью.....	219
Наталья КОРИНА: Восприятие пространства и языковая категоризация действительности.....	233
Яна СОКОЛОВА: Лексическая редупликация и словацкий язык.....	247
Франтишек ЧЕРМАК: Дискретные единицы языка: случай одного чешского циркумфикса.....	273
Маркус ГИГЕР: Нарушение конгруэнтности в словацких посессивных результатах (на материале Словацкого национального корпуса).....	283

VIKTOR KRUPA, AKO SOM HO POZNAL

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

ONDREJOVIČ, Slavomír: Viktor Krupa, as I Knew Him. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 185 – 193.

Abstract: The paper is dedicated to Viktor Krupa, the famous linguist and orientalist as well as long-time friend and colleague of the author of the paper that celebrates his life anniversary – the eightieth birthday. The author deals not only with numerous book publications and studies of Viktor Krupa focused first of all on important linguistic theoretical, typological and orientalist works, but he also analyses his other books. Viktor Krupa is an author of numerous ethnological and folkloristic works, translator of more than 100 books from the world as well as oriental languages and he published many travel and adventure books. The author speaks also about some milestones in the life of Viktor Krupa and he tries to characterise the nature, which enabled Viktor Krupa to become one of the most significant authors of the contemporary Slovak and European oriental studies and linguistics as a whole.

Keywords: oriental studies, general linguistics, folkloristics, ethnology, translations

V decembri roku 2016 sa dožil Viktor Krupa osemdesiatich rokov. Dnes však napriek tomu nie je čas na jeho oslavu, lebo jeho ťažká choroba nám všetkým znemožnila spoločne si vychutnať toto vzácné jubileum. No určite je čas na pripomenutie jeho diela i milníkov v jeho profesionálnom či súkromnom živote. Ja som prežil s naším oslávencom štyri nezabudnuteľné desaťročia ako jeho priateľ a spolupracovník, o čom chcem v nasledujúcim riadkoch vydať svedectvo. Tento text sa opiera o prednášku, ktorá odznela na jubilejnom stretnutí usporiadanom Ústavom orientalistiky a Slovenskou orientalistickou spoločnosťou na počesť Viktora Krupu v Malom kongresovom centre SAV 24. novembra 2016. O túto prednášku sa sčasti opiera aj text, ktorý vyšiel v časopise *Kultúra slova* (Ondrejovič, 2016).

1. Začnem túto tému celkom tradične okamihom, keď som po prvýkrát zočil Viktora Krupu. Bolo to v roku 1971 v budove na Klemensovej ulici č. 19, kde okrem viacerých ďalších spoločenskovedných akademických ústavov má doteraz sídlo aj Ústav (predtým Kabinet) orientalistiky Slovenskej akadémie vied, domovské pracovisko Viktora Krupu. Na tom istom mieste sídli aj Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied, kam som zasa po absolvovaní Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (v r. 1971) namieril na poldruha roka zasa ja. V tom čase bolo už v mojom prípade jasné, že sa chcem venovať lingvistiky, nie športovej kariére, ktorá bola tiež v hre, a lingvistom, hodným nasledovania, bol aj Viktor Krupa.

Môj vzťah k Viktorovi Krupovi bol v uvedenom čase čisto obdivný, ako to už býva, keď niekto, ako hovoria Česi, „vzhlíži“ k legende. Viktor Krupa bol už vtedy legendou, všeobecné uznanie a obdiv si však vyslúžil aj u väčšiny slovakistov, nielen u mňa – v tom čase knihovníka v službách SAV, a to napriek tomu, že v danom čase mal len 36 rokov. Občas zišiel zo svojho tretieho „orientalistického“ poschodia k nám na knižničný parter a ja som býval pravidelne pri tom, keď si u mojich vtedajších kolegyň objednával nejaké zahraničné knihy alebo články. No nikdy som ho neoslovil napriek tomu, že som sa už trochu vyznal v jeho prácach. Zapôsobila na mňa hneď jeho prvá cestopisná práca *Za siedmimi morami*, v ktorej úsporným, ale mimoriadne pútavým štýlom opísal svoj poldruharočný pobyt na Novom Zélande. Túto tichomorskú ostrovnú krajinu sa neskôr (už v 21. storočí) podarilo – po stopách Viktora Krupu – absolvovať aj mne a vďaka nemu som bol na väčšinu vecí, ktoré ma tam čakali, pomerne dobre pripravený. No v „klemensovských“ časoch som sa pravidelne začítaval aj do domovského periodika bratislavskej orientalistiky s mimoriadnym medzinárodným ohlasom *Asian and African Studies*, ktorý ma fascinoval i graficky, čo platilo najmä pre jeho prvé ročníky. Potom sa tento zborník vizuálne menil, čím však pre mňa trochu strácal na atraktivite. Už tak bezprostredne neevokoval u mňa oné ázijské a africké dialky.

V čase, ktorý spomínam, som Viktora Krupu neoslovil ani napriek tomu, že práve on pre mňa stelesňoval dve najvyššie životné méty. V tom čase som sa nachádzal celkom na periférii lingvistiky, no horela vo mne túžba preniknúť do jej centra, a v tom mi bol vzorom práve Viktor Krupa. Mojou druhou najväčšou túžbou bolo naskočiť spolu s ním, alebo aspoň podľa jeho vzoru, do vlaku za dobrodružstvami v tých najexotickejších končinách sveta, čo bolo zjavným pokračovaním mojich chlapčenských snov.

V uvedenom čase na Klemensovej ulici, ale aj v slovenskej lingvistike vôbec, kolovali správy, že Viktor Krupa je „dieťa šťastený“, keďže sa mu podarilo v čase totality, teda v čase, keď sa to u nás zdalo takmer nemožné, vycestovať celkom na koniec sveta, pobudnúť na rajských ostrovoch toľko, koľko potreboval, a bez úhony sa vrátiť domov s tým, že ho za tú cestu nemolestovali ani vtedajší mocipáni, či skôr mocisúdruhovia, ktorí to ináč robili s veľkým potešením.

Priblížiť som sa Viktorovi Krupovi odvážil až neskôr, keď som sa od neho paradoxne trochu vzdialil. Keď som z budovy na Klemensovej ulici č. 19 najprv prešiel na neďalekú Filozofickú fakultu Univerzity Komenského a neskôr do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Viktor Krupa napriek svojim cestovateľským výjazdom sa vracal vždy na jedno miesto – na Klemensovú ulicu do starej, dávno nevytlačenej miestnosti, ktorá pripomínala viac kajutu než pohodlnú pracovňu a ktorú zdieľal navyše ešte aj so svojim kolegom dr. Jozefom Genzorom. Neskôr sme sa s Viktorom Krupom zbližili natoľko, že sme spolu napísali niekoľko spoločných článkov a štúdií, ktoré vyšli na Slovensku, ale aj v zahraničí (najmä v Rusku, porov. Krupa – Ondrejovič, 2002a, 2006b, 2010; Ondrejovič – Krupa, 2006b). Spolu sme

písali aj kapitoly do kníh a kompendií (Krupa – Ondrejovič, 1996; Ondrejovič – Krupa, 2009), diskusné štúdie najmä o jazyku a etnicite (Krupa – Ondrejovič, 1996, 1998), o jazykových mýtoch (2005a, b), o jazykových situáciách a jazykových politikách sveta (2006a). Pripravovali sme aj spoločnú publikáciu s názvom *Letokruhy jazyka a jazykovedy*, nedokončili sme ju však. Vyšli len niektoré jej časti v rôznych periodikách, napr. v *Kultúrnom živote* (2002b). S pôžitkom som recenzoval viaceré Viktorove práce i jeho preklady, napísal som rozhlady o obidvoch vydaniach *Jazykov sveta*, ktoré pripravil Viktor Krupa so svojimi spolupracovníkmi. Publikoval som s ním rozhovory a pripravil som články pri jeho jubileách, čo mi zasa on vrátil, keď už jubileá dostihli aj mňa. Zúčastnil som sa aj na editovaní jeho „Festschriftu“ *Pange Lingua* (1999), čiastočne aj na *Favete Linguis* (2006).

Najviac spoločného času sme spolu trávili v rozhovoroch, ktoré však nebývali nikdy zbytočne dlhé. Viktor Krupa si vedel strážiť svoj čas. Ukázalo sa zrejme, že si navzájom vyhovujeme v spôsobe dialógu. Zdá sa mi, že u mňa ocenil, že nie som utáraný,¹ zdieľali sme aj spoločný pohľad na svet vrátane pohľadu na jazyk a možnosti jeho normovania, no zároveň sme skoro pochopili aj to, v čom sme rozdielni. Stalo sa ešte v polovici 70. rokov, že Viktor mal prednášku v Združení slovenských jazykovedcov, na ktorej sa mu dostalo pochvaly aj od riaditeľa Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV, v tom čase aj predsedu združenia Jozefa Ružičku, čo sa nestávalo často. Bol som si istý, že po takomto úspechu by bolo len prirodzené, keby sme v téme spoločne pokračovali pri víne v blízkej kaviarni Krym. Keď som vyslovil svoje pozvanie, najprv bol Viktor zjavne zaskočený. Potom však „nenadšene“ vyslovil vetu, ktorú som si navždy zapamätal: „No, keď veľmi chceš, tak poďme.“ Samozrejme, nešli sme. Ani v ten večer, ani nikdy inokedy a ja som svoje bohémско-kaviarenské roky musel tráviť v inej spoločnosti.

S Viktorom Krupom nás zbližovalo možno aj to, že sme študovali na Filozofickej fakulte v Bratislave rovnakú aprobáciu rusistiku a slovakistiku, hoci ja o desať rokov neskôr. Niet pochýb, že práve tieto dve katedry poskytovali poslucháčom práve to, čo sa im možno v iných aprobáciách nedostávalo v takej miere ako na rusistike a slovakistike: študovali sa tu totiž nielen príslušné jazyky, ale poslucháči sa učili aj – a možno predovšetkým – lingvisticky myslieť. Napriek tomu, že medzi Viktorom a mnou bol desaťročný rozdiel, niektorých učiteľov sme mali spoločných. Napríklad prof. Lubomira Ďuroviča, ktorý zohral dôležitú úlohu v nasmerovaní kariér nás oboch, aj keď u V. Krupu potom taktovku prebrali orientalisti, predovšetkým Vladimír Skalička. Pod jeho vedením ukončil a obhájil kandidátsku dizertačnú prácu o štruktúre morfémy a slova v maorijskom jazyku (1965). Výnimočnosť tejto práce dokumentuje fakt, že hneď o rok nato táto práca vyšla vo vydavateľstve Mouton – v tom čase najprominentnejšom vydavateľstve jazykovednej literatúry na svete.

---

¹ Určite by ocenil aj *Rozhovor otca so synom o cnosti málovravnosti* z r. 1619 (porov. Bžoch, 2017), ktorý preložil z nizozemčiny Adam Bžoch.

Viktor Krupa študoval orientálne jazyky potom v Prahe a za krátky čas sa stal jedným z najvýznamnejších orientalistov a všeobecných jazykovedcov na Slovensku, pričom sa zaujímal aj o slovakistiku. Veď je jediným slovenským orientalistom, ktorého bibliografické súpisy sa nachádzajú aj v súbornej personálnej bibliografii slovenských slovakistov a slavistov, ktorá vychádza každých päť rokov pod názvom *Slovenskí jazykovedci*.

Veľmi dôležité pre orientáciu a program Viktora Krupu boli jeho cesty. Po výskumnom pobyte v rokoch 1965 a 1966 na Novom Zélande na univerzite v Aucklande v roku 1969 absolvoval ešte polročný študijný pobyt na Kalifornskej univerzite v Berkeley a pobudol aj na havajskej univerzite v Honolulu, kde sa okrem iného venoval i tajomnému písmu rongo-rongo z Veľkonočného ostrova, aby v rokoch 1970 – 1971 pokračoval za pomoci Humboldtovej nadácie na európskych univerzitách v nemeckom Münsteri a v Tübingene. Jeho zahraničné cesty pokračovali potom v 80. rokoch pobytmi v Japonsku (vd'aka nadácii Japan Foundation) a v Britskom múzeu antropológie a na Londýnskej univerzite. Oceániu i Austráliu, Japonsko, Veľkú Britániu a Spolkovú republiku Nemecko mohol potom výskumne navštevovať aj opakovane. Neskôr – v 90. rokoch 20. storočia – jeho dlhodobé stáže ustali, čo súviselo zrejme predovšetkým s tým, že v rokoch 1990 – 2002 už pôsobil ako riaditeľ Kabinetu orientalistiky SAV a že ako šéfredaktor viedol v tom čase i svetoznámu edíciu *Asian and African Studies* a neskôr aj interdisciplinárny časopis *Human Affairs*. Dodnes je i členom redakčnej rady teoretického periodika slovenskej jazykovedy *Jazykovedného časopisu*.

Z početných kníh Viktora Krupu si zaslúžia pripomenúť mnohé. Na tomto mieste pripomeniem aspoň tie, ktoré mám aj vo svojej knižnici: *Morpheme and Word in Maori* (London – Paris, Mouton 1966), *Jazyk maori* (Moskva, Nauka 1967), *Polynesian Language* (Paris 1973), *Polinezijiskije jazyki* (Moskva 1975), *Gavajskij jazyk* (Moskva, Nauka 1979), *Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky* (Bratislava, Veda 1980). *The Polynesian Languages* (London, Routledge 1982). V spoluautorstve s najbližšími spolupracovníkmi Jozefom Genzorom a Ladislavom Drozdíkom pripravil jedinečné *Jazyky sveta* (Bratislava, Veda 1983), v ktorých sa podrobne opisujú a charakterizujú jazykové situácie a sústavy viac ako 3000 jazykov sveta. S Jozefom Genzorom ako komplementum vydal rovnako výnimočné aj v kontexte svetovej produkcie *Písma sveta* (Bratislava, Veda 1986). Ďalej si osobitnú zmienku zaslúži monografia *Metafora na rozhraní vedec-kých disciplín* (Bratislava, Tatran 1990), v ktorej fenomén slovesnej metafory analyzuje ako interdisciplinárny jav, a práca *Jazyk – neznámy nástroj* (Bratislava, Slovenský spisovateľ 1991), ktorá predstavuje jednu z najlepších kníh o jazyku určenú širšiemu publiku. V r. 1996 znovu v spoluautorstve s Jozefom Genzorom vydal encyklopedické dielo *Jazyky sveta v priestore a čase*, v ktorej sú zachytené novšie premeny a poznatky o jazykoch sveta na konci 20. storočia. V 21. storočí prišiel čas na vydanie tohto diela v doplnenej forme znovu, o čom sme s V. Krupom viackrát ho-

vorili. Stalo sa to v r. 2016, avšak kvôli zhoršeniu zdravotného stavu už dielo vyšlo bez Viktora Krupu, hoci jeho stopy sú aj v tomto diele viac než viditeľné. Posledná monografia tohto typu V. Krupu vyšla pod názvom *Pohyby jazykov v čase a priestore od globalizácie k revitalizácii* (Bratislava, Radioprint 2010).

U viacerých autorov si môžeme prečítať, čomu všetkému sa venoval Viktor Krupa (najnovšie porov. Rácová, 2016). Doplnil by som k tomuto súpisu ešte aspoň jednu jeho esej, ktorú som si mimoriadne obľúbil. Je to text s názvom *Priepasť šesťdesiatročných a vízia blízkej budúcnosti?* (Krupa, 2006). V nej sa odráža jeho prehľad o najnovších osudoch tohto sveta, ale aj jeho obdivuhodná schopnosť prieniku do interdisciplinárnych priesečníkov najrozmanitejších oblastí ľudského poznania. Neskôr objavil pre seba aj témy kognitívnej lingvistiky, ktorým sa začal s veľkým úspechom venovať, najmä obraznosti v jazyku, metafóre, metonymii a fenoménu tvorivosti. Presvedčivo ukázal, že metafora je širší jav, než sa všeobecne myslí, a že jej „majiteľmi“ nie sú len básnici. Pomáha nám vysloviť, ale aj pochopiť o svete okolo nás a v nás omnoho viac, než je to v silách „suchého“ nemetaforického jazyka.

V knižných prácach a štúdiách Viktora Krupu sa vinie ako červená niť snaha vystihnúť najzásadnejšie prejavy základnej jednoty ľudského jazyka a konfrontovať ich s neprehľadnuteľnou rozmanitosťou a variantnosťou jazykov. Pomáhal tým nám ostatným aspoň do istej miery prekonávať naše europocentrické chápanie lingvistiky a jazyka. Zaujímal postoj k viacerým základným otázkam jazykovedy a filozofie jazyka, najmä k otázkam znakovosti, vzťahu jazyka ku skutočnosti, vývinu jazyka, otázok (ne)linearity, vágnosti a modelovania v jazyku, k problému gramatických kategórií, ktorých je v jazykoch sveta omnoho viac, než o akých sme počuli a sme zvyknutí uvažovať v starej dobrej Európe. Oboznamoval nás so špecifikami jazykových situácií aj inde vo svete, s jazykovou politikou a jazykovou legislatívou, ale vzrušovala i znepokojovala ho aj téma klamania v jazyku. Cituje napr. Orwellove slová z r. 1946 o jazyku politiky, že „politika je záplava klamstiev, výhovoriek, hlúpostí, nenávisť a schizofrénie“, ale nebol by to Viktor Krupa, keby k tomu pacifisticky nedodal: „Keby sa niekto cítil týmto tvrdením dotknutý, musí si sám položiť otázku, či sa Orwellov názor vzťahuje len na angličtinu polovice štyridsiatych rokov, alebo má azda nadčasovú platnosť“ (Krupa, 2003, s. 32).

Ukazoval, že máloktorý jazyk sa hodí tak málo na to, aby bol jazykom lingua franca ako angličtina, ale napriek tomu všetko tam smeruje (Krupa, 2003). Odvážne však diskutoval s mnohými ďalšími známymi a všeobecne uznávanými koncepciami svetovej jazykovedy, napr. s teóriou jazykovej relativity B. L. Whorfa, s názormi britskej antropologickej školy, s ktorými sa takisto dôverne zoznámil na mieste, i s klasickým štrukturalizmom. Spresnil a rozvinul Swadeshovu glotochronológiu, teóriu typologických indexov J. H. Greenberga a iné svetoznáme teórie. V bibliografických spisoch Viktora Krupu sa okrem uvedeného nájdu stovky recenzií a prehľadových článkov, ktoré zohrali dôležitú úlohu pri sprístupňovaní svetovej jazykovedy v našom domácom priestore. Viktor Krupa v nich nielen

obširne informoval o nových knihách, ktoré vyšli v zahraničí, ale vždy k nim pripojil aj zasvätené komentáre.

Viktor Krupa bol, ako je všeobecne známe, aj plodným prekladateľom, dokonca by sme ho mohli nazvať aj veľkoprekladateľom, i keď to neznie bohvieako, ale je veľmi ťažké naraz uviesť čo len autorov, ktorých prekladal z anglosaskej literatúry, no aj z japončiny, maorijčiny, indonézštiny a iných jazykov. Tých prekladov bolo asi sto a neboli to hocijakí autori. Okrem iných preložil základné diela R. Kiplinga, E. Gibbona, J. Swifta, M. Twaina, T. S. Eliota, J. Conrada, D. Defoa, J. Kawatabu, J. Huizingu, A. Millera, M. Puza, E. Segala a mnohých ďalších autorov vrátane autorov známych detektívnych románov. Pripomeňme v tejto súvislosti ešte aspoň fakt, že Viktor Krupa je aj prvým slovenským prekladateľom slávnych Tolkienových *Hobbitov*. Viaceré z jeho prekladov boli oprávnené ocenené za originálny prínos do slovenskej kultúry.

2. Napokon ešte dodajme niekoľko slov k naturelu Viktora Krupu, ktorý bol podľa všetkého základom toho, že sa mohol, povedzme to tak, občas dotknúť aj Olympu. Jan Werich v jednej svojej eseji tvrdil, že v každom mužovi je túžba byť Falstaffom. Hýriť, piť, jesť, chvastať sa a mať plno žien. Dodáva však, že v každom mužovi je zároveň aj túžba byť kráľom, mať moc. Ale pre Viktora Krupu neplatí zrejme ani jedno, ani druhé. Nie je to Falstaff, veď ho nepripomínal nikdy ani postavou, a navidomoči to nie je ani kráľ bažiaci po moci. Vedel sa dokonca umne vyhýbať akejkolvek ideologizácii a pátosu. Vonkajší pozorovateľ by pri osobe Viktora Krupu mohol vyzdvihnúť jeho pokoj a zdržanlivosť. Či videl niekto z nás Viktora Krupu uponáhľaného? Ja nikdy. A videl niekto Viktora Krupu exaltovane vybuchnúť? Predpokladám takisto, že nie, ale definitívne by nám to mohla potvrdiť najmä najbližšia rodina Viktora Krupu. Zdá sa však, že napriek obrovskému dielu, ktoré má za sebou, zvládol všetky životné a pracovné situácie s nadhľadom i stoickým pokojom filozofa. U Viktora Krupu bol akoby stále prítomný pokojný rytmický príboj vln, ako ich poznáme z pobreží tropických morí. Ja som tie vlny uňho cítil. Všetkým je nám však jasné, že tento pokoj a harmónia sa nedajú dosiahnuť bez absolútnej hygieny práce a sebadisciplíny, s čím súvisí – možno aj nevyhnutne – i jeho istá asketickosť. V prípade Viktora Krupu však nikdy nešlo o nijaké flagelantstvo, ale – keď už – predovšetkým o askézu v starogréckom význame, t. j. v zásade o cvičenie a tréning. V starom Grécku bola, ako všetci dobre vieme, prísna životospráva samozrejmom súčasťou príprav na všetky zápasy. Viktor Krupa od začiatku vedel, že aj on – tak ako niekdajší bojovníci a, povedzme, dnešní športovci – si môže svoju zdatnosť a majstrovstvo zachovať len ustavičným tréningom. A železná disciplína, v ktorej náš jubilant nepoľavil ani na chvíľu, pri niesla svoje ovocie. Sú v tom aj cvičenia s jazykmi a písmami sveta, z ktorých ovláda výnimočne veľký počet a ktoré by sa určite vytratili aj z jeho mozgových centier, nebyť tejto jeho sebadisciplíny a permanentných návratov k nim. Otázka však je, či to nebolo pre jeden ľudský mozog predsa priveľa.

Viktor Krupa bol okrem iného aj výnimočným polyglotom. Podľa môjho pozorovania okrem svetových jazykov – angličtiny, nemčiny, francúzštiny a, povedzme, ruštiny ovládal na vynikajúcej úrovni japončinu, polynézske jazyky, z nich najmä jazyk novozélandských Maorijov, ktorý sa stal dominantným predmetom jeho výskumu, ako aj havajčinu, no ovládal aj jazyk obyvateľov Markézskych ostrovov a indonézštinu (Bahasa Indonesia) i latinčinu, sčasti bengálčinu a niektoré ďalšie jazyky. Takto patrí z môjho pohľadu k najväčším polyglotom na Slovensku všetkých čias, pričom nemáme správy ani z minulosti, že by niekto na Slovensku aktívne ovládal na takom stupni väčší počet jazykov než Viktor Krupa. Sám som zažil, ako Viktor Krupa, akoby to bola najsamozrejmějšía vec na svete, pomohol japonskej turistke, ktorá sa dostala na bratislavskej ulici do komunikačných ťažkostí, v dokonalej japončine. Ako najsamozrejmějšíu vec na svete to vtedy prijala aj príslušná Japonka. Nezačudovala sa, že na bratislavskej ulici môže konverzovať svojím rodným jazykom vo variante kjóćúgo.

Viktor Krupa bol navyše nielen polyglotom, ale aj encyklopedistom s výnimočnou pamäťou, ktorý však nikdy nestaval bohatstvo svojho umu ani trochu na obdiv. Keď niekto vyslovil obdiv nad kvantom a hĺbkou jeho vedomostí, sám ich zakaždým spochybnil, ak priamo nezhodil. Bol to iste prejav jeho nepredstieranej skromnosti, no možno bol v tom aj vplyv japonského životného štýlu a japonského spôsobu komunikácie. Bol to preda japanista telom i dušou, veď aj autá si takmer vždy vyberal len japonské.

S jeho encyklopedizmom mám takisto svoje skúsenosti. Po dlhšom pobyte na univerzitách a akademických pracoviskách v Nemecku začiatkom 90. rokov sa mi otvorili možnosti poznávať aj iné kontinenty (nielen Európu, ale i Áziu, Afriku, Južnú, Strednú i Severnú Ameriku, Austráliu či Nový Zéland). Teda všetky kontinenty s výnimkou Antarktídy, ktorá podľa Viktora Krupu vlastne ozajstným kontinentom ani nie je. Viktor už v čase svojej šesťdesiatky obmedzil cesty do ďalekých krajín, no ostal poradcom pri mojich cestách. Mal som zvyk pred väčšou cestou na iné kontinenty študovať dostupnú literatúru o príslušných krajinách a národoch a pripraviť sa aj na prípadné nástrahy a pasce, ktoré ma na ceste môžu čakať. Nikdy sa však nestalo, že by napriek môjmu usilovnému štúdiu nevedel o národoch, etnikách a národnostiach, ich jazykoch, o prírodných krásach či dokonca miestnej klíme v cieľi mojej nadchádzajúcej cesty viac než ja. Musel som sa s tým zmieriť.

Viktor Krupa bol – na moje potešenie a na potešenie ostatných ústavných kolegov – úzko spojený s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV. Potvrďuje to aj krátky, ale pamätný dialóg spreď viacerých rokov, ktorý sa stal súčasťou kultúrnej pamäti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Viktora Krupu všetci v našom ústave vďaka jeho početným návštevám nazývali Viktorom. Aj tí, čo si s ním vykali. Tak ako aj naša bývalá kolegyňa Janka Kociská-Sejáková, ktorá nám pred rokmi jedného dopoludnia s radosťou v hlase oznámila: „Videla som Viktora.“ – „No a čo?“ – chceli sme vedieť. – „No nič. Len som ho ráno videla a celý deň mám krásny.“

Som rád, že som mohol s Viktorom Krupom prežiť tie senzačné roky, ktoré by celkom iste neboli pre mňa také senzačné bez neho. Učil som sa od neho všeličomu, nielen tomu, ako robiť veľkú vedu, ale aj nefalšovanej skromnosti, čo mi však, musím sa priznať, až tak dobre nešlo. Nevieť si totiž ani predstaviť, ako by som sa tváril, keby som ovládal toľko jazykov ako Viktor Krupa, keby som napísal toľko zásadných prác z oblasti jazykovej typológie a všeobecnej jazykovedy, keby som mal za sebou toľko úspešných prekladov. Nakoniec už len jednou vetou pripomeniem jeho príslovečný humor, ktorý mu takisto nechýbal. Keď som mu ešte niekedy v 80. rokoch 20. storočia povedal: „Viktor, profesor Jozef Mistrík ma oslovil, že potrebuje napísať úvod do *Encyklopédie jazykovedy*. Nenapísali by sme ho spolu?“ Jeho odpoveď uprostred dobre naladenej spoločnosti bola: „Dobre. Napíš a ja sa pod to podpíšem!“ Všetci ocenili Viktorov zmysel pre humor, ale ja som to bral vtedy aj ako potvrdenie nášho partnerstva. Preto si dovoľím v tejto chvíli znova zopakovať pokrik, ktorý ma Viktor naučil pred mojou cestou na Nový Zéland medzi maorijských bojovníkov. Možno sa to k Viktorovi dostane napriek jeho zdravotným ťažkostiam a bude to mať naňho aj ozdravujúci účinok, ako sme toho neraz svedkami v aborigénnych spoločenstvách: Kia ora, kia kaha, kia manawa nui! Buď zdravý, buď silný, buď dobrej nálady! Nech sa tak stane!

Bibliografia

- BŽOCH, Adam: Pojem konverzácie u Huga Grotia. (v tlači)
Favete Linguis. Studies in Honour of Viktor Krupa. Ed. J. Genzor – M. Bucková. Bratislava: Institute of Oriental Studies SAS 2006.
- KRUPA, Viktor: Existuje ideálny svetový jazyk? In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 2003, roč. 4 + 119, č. 10, s. 30 – 38.
- KRUPA, Viktor: Cognitive Aspects of Language and the Creativity of Metaphor. Bratislava: Ústav orientalistiky SAV 2003. 136 s. Dostupné na: <http://www.orient.sav.sk>; <https://www.degruyter.com/view/db/cogbib>
- KRUPA, Viktor: Priepasť šesťdesiatročných a vízia blízkej budúcnosti? In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 2006, roč. 4 + 122, č. 10, s. 1 – 11.
- KRUPA, Viktor: Význam pre etnickú identitu. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Zborník z konferencie venovanej S. Ondrejovičovi, ktorá sa konala v Smoleniciach 26. – 27. apríla 2006. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 19 – 25.
- KRUPA, Viktor – ONDREJOVIČ, Slavomír: Aká regulácia jazyka je hriech? In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 4 + 114, 1998, č. 9, s. 25 – 33.
- KRUPA, Viktor – ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk i možnosti jeho regulovania. In: Vstrečí etničeských kultúr v zrkale jazyka (v sopolstaviteľnom lingvokultúrnom aspekte). Ed. G. P. Neščimenko. Moskva: Nauka 2002a, s. 175 – 186.
- KRUPA, Viktor – ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk ako fenomén. In: Kultúrny život, 2002b, roč. 1, s. 31 – 32.
- KRUPA, Viktor – ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazykové mýty. In: Mýty naše slovenské. Zost. E. Krekovič – E. Mannová – E. Krekovičová. Bratislava: Academic Press 2005a, s. 62 – 70.
- KRUPA, Viktor – ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazykové mýty a ich poslanie. In: Človek a spoločnosť, internetový časopis, 2005b, roč. 8, č. 2. Dostupné na: www.saske.sk/cas/2-2005/teftbar.html

ONDREJOVIČ, Slavomír: Jubileum významného slovenského lingvistu a orientalistu PhDr. Viktora Krupu, DrSc. In: *Jazykovedný časopis* 1996, roč. 47, č. 2, s. 135 – 137.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Fenomén Viktor Krupa. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 1, s. 3 – 10.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Viktor Krupa, jazykovedec, orientalista, slovakista. In: *Kultúra slova*, 2016, roč. 50, č. 6, s. 353 – 356.

ONDREJOVIČ, Slavomír – KRUPA, Viktor: K jazykovej situácii a jazykovej legislatíve na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*. 35. Eds. M. Vojtech – J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2006a, s. 61 – 74.

ONDREJOVIČ, Slavomír – KRUPA, Viktor: Jazykovyje mify i ich missija. In: *Globalizacija – etnizacija. Etnokulturnyje procesy*. 2. Ed. G. Neščimenko. Moskva: Nauka 2006b, s. 164 – 181.

ONDREJOVIČ, Slavomír – KRUPA, Viktor: Identita a jazyk. In: *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Eds. G. Kiliánová – E. Kowalská – E. Krekovičová. Bratislava: Veda 2009, s. 19 – 25.

ONDREJOVIČ, Slavomír – KRUPA, Viktor: K vzaimosvjazi jazyka i etničnosti (na materiale v tom čísle slovackogo). In: *Aktuaľnyje etnokulturnyje i etnojazyčnyje problemy sovremennosti*. Ed. G. Neščimenko. Moskva: Nauka 2010, s. 3 – 26.

Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu. Eds. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1999.

RÁCOVÁ, Anna: Dr. Viktor Krupa's Eightieth Anniversary. In: *Studia Orientalia Victori Krupa dedicata*. Eds. A. Ráčová – M. Bucková. Bratislava: Institute of Oriental Studies, Slovak Academy of Sciences 2016, s. 5 – 10.

Studia orientalia

VICTORI KRUPA
dedicata

Editorky: Anna Ráčová – Martina Bucková.
Bratislava: Institute of Oriental Studies Slovak Academy of Sciences – Slovak Academic
Press, Ltd. 2016. 302 s.
ISBN 978-80-89607-48-8

CONTENTS

- Anna RÁCOVÁ: Dr Viktor Krupa's Eightieth Anniversary
Tayebeh MOSAVI MIANGAH – Mohammad Javad REZAI – Gabriel ALTMANN:
Some Quantitative Properties of Polysemy in Persian
Emanuel BEŠKA: ʿĪsā al-ʿĪsā's Defence Speech at the May 1914 Trial in Jaffa
Martina BUCKOVÁ: The Circumstances of the Christianisation of Rennell and Bellona
Island – Polynesian Outliers
Marina ČARNOGURSKÁ: Chinese Medieval Landscape Painting with its Peculiar Social
Symbolism
Ľuboš GAJDOŠ: Quantitative Description of Written Chinese – A Preliminary Corpus-based
Study
Marián GÁLIK: Slovak Studies on Bible and Christianity in China after 1989
Jozef GENZOR: Endangered Languages and Revitalisation of Languages
Jozef HUDEC: Amplitudes of the Ancient Egyptian Civilisation According to Research
in Tell el-Retaba
Dušan MAGDOLEN: The Identification of the Restored Parts of the Ancient Egyptian Coffin
in the Slovak National Museum
Andrew PAWLEY: He's a Big Tree, She's a Cold Wind: Pronominal Gender Assignment to
Inanimates in Australian Vernacular English
Gabriel PIRICKÝ: Vladimír Krivoš's *Letters from Crimea*: Travel Accounts on Crimean
Tatars in the Service of Slovak National Revival
Anna RÁCOVÁ: Total Reduplication in Bengali
Ivan RUMÁNEK: On Some Parallels in the Verbal Systems of Manchu-Tungusic and Old
Japanese, with Possible Genealogical Implications
Martin SLOBODNÍK: The Foe from the Island and the Friend from the Mainland –
Perception of Two Chinas in Czechoslovakia during the 1950s
Karol R. SORBY: Diplomatic Skirmishing Post 1967 June War
Viera PAWLIKOVÁ-VILHANOVÁ: Multilingualism in Africa: Challenges and Solutions
Daniela ZHANG CZIRÁKOVÁ: Crossing Ink River. Zhang Yu and His Contribution to the
Movement of Experimental Ink and Wash Painting
List of Publications – Viktor Krupa (A Selection)

KOMUNIKAČNÉ FORMÁCIE¹

JURAJ DOLNÍK

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

DOLNÍK, Juraj: Communication Formations. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 195 – 206.

Abstract: This paper is intended to be a contribution to research of communication formations that are shaped by systematic communication. The approach of the author is based on the idea that the human being has a gift for making signs and people make use of this property if they are adapting to a situation of recurrent coexistence. This property enables the participants of such a situation to create social signs with the structure sociolect as the form of the sign: the semantic interpretation of this form as the meaning of the sign. One way of analysing this meaning is by looking at the foundation of the motivation of animal and human behaviour. The author argues that this meaning is based on a feeling of safety and the participants of potential communication formations follow the principle of coordination in order to sustain this feeling and to introduce the state of communication comfort.

Key words: communication formation, systematic communication, social sign, principle of coordination, communication comfort

0. ÚVOD

Sociálny život v rámci istej spoločnosti prebieha ako nepretržitý prúd komunikácií, ktorý jej členov prechodne alebo stabilne spája. Komunikačný modus existencie jednotlivcov a spoločnosti je v základe ich fungovania ako kultúrotvorných a reprodukčných síl. Tento spôsob ich existencie a fungovania je umožnený tým, že jednotlivci sú obdarení znakotvornou dispozíciou, a teda aj interpretačnou schopnosťou, takže si mohli vytvoriť znakový svet ako svoj kultúrny domov. Znakotvornou dispozíciou dokážu pretvoriť „surový“ svet na kultúrnu realitu a túto schopnosť uplatňujú aj pri skultúrňovaní vzájomných komunikačných kontaktov ako základu ich sociálneho života. Tieto kontakty stvárnajú ako interpretované znakové formy, ktoré sa tu nazývajú komunikačné formácie. V záujmovej sfére lingvistiky je jazyk týchto formácií a spôsoby ich používania, ale aj ich výklad, smerujúci k porozumeniu diferencovanej jazykovej a komunikačnej jednoty spoločnosti, na základe ktorého sa dá kvalifikovane zasahovať do jej jazykového života. Nasledujúci text je vstupom do takého výkladu.

---

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0338/16 *Slovenský jazyk v komunikačných formáciách*.

1. PREDPOKLADY KOMUNIKAČNEJ FORMÁCIE

Jeden z prístupov k skúmaniu spoločnosti môže byť navodený otázkou, ako sa jednotlivci adaptujú na okolnosť, že koexistujú, že neexistujú ako izolované indivíduá, ale ako jednotlivci, ktorí sa vzájomne vnímajú. Otázka nie je náhodná, výrazom adaptácia sa pripomína, že schopnosť jednotlivca prispôbiť sa prostrediu mala rozhodujúci význam pre prežitie v evolúcii a takú istú dôležitosť má aj v jeho ontogenéze (ako je známe, za evolúciu „zodpovedajú“ tri faktory – variácia ako následok „chyby“ v replikačnom mechanizme dedenia, prirodzený výber a adaptácia – a adaptácia znamená prežitie, viabilitu organizmu; v ontogenéze adaptácia sa deje prostredníctvom učenia, ktorým jednotlivec zvyšuje svoju vitalitu, schopnosť na prežitie). Adaptácia jednotlivcov na koexistenčnú okolnosť spočíva na posilňovaní schopnosti prežiť, čo sa dialo jednak tak, že sa učili ochraňovať seba samých pre prípad, keď sa aktualizoval ich potenciálny konkurenčný vzťah (boj o potravu, územie a pod.), a jednak tak, že sa učili kooperovať, prežívajúc alebo aj si uvedomujúc výhody kooperácie. Predlohou obidvoch smerov adaptácie sú živočíšne inštinkty, inštinkt sebazáchovy, potomstva (inštinkt mláďaťa a matky) aj druchovej príslušnosti. Správanie jednotlivcov v duchu týchto inštinktov (analogicky) viedlo k tomu, že sa vytvárali kolektívy nad rámcom inštinktu spolupatričnosti (výklad o analogickom správaní vo vzťahu k inštinktom sa ponúka v práci Dolník, 2012). To znamená, že svojím správaním navodili niečo, čo pre nich fungovalo ako súdržná, zjednocujúca sila. Vznik menších či väčších zoskupení mal istý účel (posilniť svoju obrannú aj dobyvačnú silu, spolupráca v prospech zabezpečenia živobytia alebo špecializácia na isté činnosti v rámci deľby práce), ale účel nebol ešte kolektívotvornou silou, vnútorným súdržným faktorom (zoskupenia boli dielom vôle a aktivít vodcov), ktorý sa v jednotlivcoch prejavuje ako cit kolektívnej spolupatričnosti, solidarity. Týmto faktorom sa stali interindividuálne zvyklosti a návyky v správaní a konaní v rámci zoskupení. Adaptácia jednotlivcov na koexistenčné okolnosti sa tu prejavuje v ich správaní a konaní, ktorými sa navodzuje a upevňuje kohézia (vnútorná súdržnosť v protiklade s vonkajšou súdržnosťou, iniciovanou, resp. nanucovanou vodcami) a tým životaschopnosť kolektívu, jeho viabilita.

Premena zoskupenia na kolektív je podmienená časom, ktorý je potrebný na navodenie interindividuálnych behaviorálno-akčných zvyklostí a návykov. V základe adaptačnej schopnosti jednotlivcov ako predpokladu vytvárania kolektívov je ich imitačná dispozícia (spätá s interpretačnou dispozíciou – imitácia je sprevádzaná interpretáciou, preto imitácia nie je kopírovanie), špeciálne dispozícia na imitáciu verbálneho jazyka, ktorá je najviditeľnejšia pri pozorovaní dieťaťa osvojujúceho si materský jazyk (rozsiahly výklad imitácie aj vo vzťahu k verbálnemu jazyku podáva v citovanej práci Dolník, 2012). Touto dispozíciou sa jednotlivci dostávajú do solidarizačného vzťahu: „Imitácia verbálneho jazyka je jedným z konštituentov človeka ako solidarizačného subjektu. Zreteľne sa to prejavuje pri úsilí o navodenie solidari-

ty s novým kolektívom, keď imitácia je intencná (akčná), t. j. keď jednotlivec zámerne hovorí „ich“ jazykom (napríklad intelektuál jazykom trhovníkov). Menej zreteľné je to pri správaní členov kolektívu. V ich jazykovej interakcii je však imitácia takisto prítomná, pravda, prevažne v behaviorálnom mode. Solidarita jednotlivcov sa neustále reprodukuje, pričom sa reprodukuje aj imitácia verbálneho jazyka, ktorá je prevažne mimovoľná (vedomá imitácia má osobitnú motiváciu)“ (op. cit., s. 98). Na základe tejto dispozície jednotlivci zjednocujú svoje jazykové správania v podobe interindividuálnych jazykových zvyklostí a návykov. Interpretácia ako komponent imitácie spôsobuje, že ide o „diferencovanú jednotu“ a súčasne aj dynamickú. Aj keď sa jednotlivci odlišujú vo výslovnosti, v spôsobe hovorenia, v chápaní významu slov a pod., nenaruša to ich pocit jazykovej jednoty, lebo svoje jazykové produkty vnímajú ako zodpovedajúce produktom iných, čiže ich interpretujú ako vytvorené v duchu jazykového kolektívu. A interpretačný komponent je, pravdaže, aj zdrojom zmeny v jazykovom správaní.

Adaptácia jednotlivcov na koexistenčnú okolnosť a vytváranie kolektívov prebiehajú v komunikácii a prostredníctvom nej. Zoskupovanie jednotlivcov s istým účelom vytváralo rámcové podmienky na systematickú komunikáciu, čiže na komunikáciu vyznačujúcu sa iteratívnosťou a nadväznosťou, a teda istou stabilitou a dejinnosťou. Na systematickej komunikácii sú založené komunikačné formácie. Komunikačné formácie sú sociálne útvary vytvorené jednotlivcami v opakovaných komunikačných interakciách, v ktorých udržiavajú vlastnú komunikačnú kontinuitu s príznakom dejinnosti. Opakované komunikačné interakcie nezahŕňajú len to, že jednotlivci opakovane vstupujú do komunikačných kontaktov, ale aj to, že týmito kontaktmi opakovane oživujú svoje predchádzajúce komunikačné interakcie, teda nadväzujú na ne, a tým pestujú vlastnú komunikačnú kontinuitu a udržiavajú vlastnú dejinnosť. Pre existenciu komunikačnej formácie majú teda rozhodujúci význam opakované návraty k vlastným komunikačným interakciám, t. j. udržiavanie reťazca nadväzovaní na predchádzajúce komunikačné interakcie, a tým konštruovanie vlastných komunikačných dejín. Čo sa oživuje z predchádzajúcich komunikačných interakcií, na čo sa nadväzuje, čo je obsahom vlastných komunikačných dejín? Oživuje sa referenčná realita komunikácie, nadväzuje sa na konštruovanie obrazu tejto reality v predchádzajúcich komunikačných interakciách a obsahom vlastných komunikačných dejín sú opakovane oživované spôsoby komunikácie o referenčnej realite, ako aj reprodukovanie komunikačné formy. Oživovaním referenčnej reality, nadväzovaním na konštruovanie jej obrazu, oživovaním spôsobu komunikácie o nej a reprodukovanie komunikačných foriem sa jednotlivci adaptujú na ich komunikačnú koexistenciu, čiže vytvárajú podmienky na ich prežitie v podobe kolektívneho subjektu.

Výraz formácia dostal prednosť pred inými možnými výrazmi (útvár, spoločenstvo, kolektív, celok, agregát a pod.) aj preto, lebo priesačne dáva najavo, že ide o formovanie vyúsťujúce do istej formy, v tomto prípade o komunikačné formovanie

koexistujúcich jednotlivcov s vyústením do istej sociálnej formy. Stimuluje predstavu o objektívnom pozorovateľovi z výškovej perspektívy, ktorý sleduje, čo robia ľudia na tomto svete, a popri mnohých iných javoch si všimne, že istí ľudia sa na seba vzájomne obracajú, komunikujú medzi sebou, a ako množiny jednotlivcov sa začínajú stvárať, vytvárať z nich formy. A potom si kladie otázku, prečo to robia, aký význam to má pre nich. Je to pohľad pozorovateľa impregnovaného semiotickým nazeraním na svet: svet tvoria formy, ktoré niečo znamenajú. Pozorovateľ je bytosť z tohto sveta a ľudské bytosti sú na svet semioticky nastavené (porov. k tomu výklady v spomínanej práci Dolník, 2012). Jednotlivci sa adaptujú na koexistenčnú okolnosť ako semioticky nastavené bytosti, teda bytosti nastavené na konštruovanie, identifikáciu foriem, ktoré niečo znamenajú. Takto nastavené svoju systematickú komunikáciu prežívajú, vnímajú alebo si aj uvedomujú ako interindividuálne autosemiotizačné dianie: zo seba ako koexistujúcich jednotlivcov konštruujú formu, ktorej prisudzujú význam. Výsledok tohto interindividuálneho autosemiotizačného diania sa tu nazýva komunikačná formácia. Je to formácia konštruovaná ako znak, ktorého výrazovú stránku tvoria jednotlivci zapojení do systematickej komunikácie. A čo je jej významovou stránkou? Aký zmysel má pre koexistujúcich jednotlivcov, že svoju semiotizačnú nastavenosť uplatňujú ako autosemiotizačne orientované správanie a konanie?

2. ISTOTA V ZÁKLADE VÝZNAMU KOMUNIKAČNÝCH FORMÁCIÍ

Ako oporný bod odpovede na tieto otázky sa núka pojem istota. Komunikačnej formácii jej členovia pripisujú význam „podporujúca pocit domovskej istoty“. Táto interpretácia pramení z bežného poznania, že istota patrí k fundamentálnym potrebám človeka (hovoriť sa dokonca o púde istoty), čo je kauzálne späté s pudom sebazáchovy (pud vyžaduje, aby sa človek vyhýbal tomu, čo ohrozuje jeho život, aby vyhľadával alebo si vytváral podmienky, v ktorých sa minimalizuje ohrozenie jeho života, a teda mu zaručia optimálne bezpečie a pocit istoty). Pociť istoty, viazaný na ohrozenie života, v človeku sa rozšíril aj na iné potreby a záujmy, a tak popri základnom pociť „mám pociť, že tu a teraz môj život nie je ohrozený“ prežíva analogické pociť „mám pociť, že tu a teraz nie je ohrozená moja kariéra, budúcnosť, povest', duševná rovnováha...“. Dominantný je, samozrejme, základný pociť, ktorý sa mení v korelácii so zmenami vo vnímaní a hodnotení okolností. Napríklad vo vzťahu k súčasným okolnostiam sa zisťuje: „Ako to rozličné sociologické a historické štúdie preukazujú, západné spoločnosti sotva sú na iné hodnoty viac orientované ako na hodnotu istota. V priebehu niekoľkých desaťročí istota sa stala jednou z najvyšších spoločenských hodnotových ideí. Tento vývoj sa neodzrkadľuje len v príslušných demoskopických údajoch, ale aj v konaniach vlád moderných štátov, ktoré sú už desaťročia nasmerované na maximum istoty. Z antropologického hľadiska sa nastoľuje otázka, aké následky má pre spoločnosť a politickú činnosť toto dominantné bezpečnostné myslenie. So zreteľom na toto teoretické zistenie by sme mohli prognózovať,

že budúcnosť patrí človeku istoty“ (Anter, 2012, s. 88 – 89). V pozadí týchto myšlienok je zaiste interpretácia západnej spoločnosti ako rizikovej, vyznačujúcej sa množstvom faktorov, ktoré ohrozujú človeka (pojem riziková spoločnosť sa dostal do obehu zásluhou sociológa Ulricha Becka v polovici osemdesiatych rokov; Beck, 2015). Avšak rizikovosť prírodného a sociálneho prostredia človek pociťoval aj si uvedomoval vždy, na čo reagoval hľadaním útočiska ako sveta, ktorý mu je zvlášť vlastný, lebo sa v ňom cíti bezpečne, žije v ňom s pocitom istoty. Skonštruoval si predstavu domovskej istoty (porov. s klišéovitým spojením *istota domova*) v protiklade s predstavou mimodomovskej neistoty, rizikovosti. Keďže pocit istoty sa neviaže len na ohrozenie života, jeho predstava domovského sveta je spojená s pocitom všestrannej istoty, bezrizikovosti (porov. so zdvorilostnou výzvou „Cíťte sa ako doma“, ktorá smeruje k tomu, aby návšteva preniesla pocit istoty z domova do iného prostredia). Tento pocit vzchádza z dôvernej znalosti poriadku daného prostredia a zo zapojenosti do spoločného znalostného horizontu.

Jednou z vlastností poriadku je, že vzbudzuje pocit istoty. Vykладаč „poriadkovej istoty“ Heinrich Popitz (1976) vysvetľuje, že jednotlivci svojimi drobnými každodennými konaniami prispievajú k stabilizácii poriadku, ktorý im vyhovuje, lebo vedia, na čom sú a na čo sa môžu spoliehať. Istota je „investičná hodnota“ daného poriadku. Je to v súlade s naším výkladom domovského sveta, ktorý stimuluje pocit všestrannej istoty, a preto jednotlivci sa správajú a vedome aj nevedome konajú v prospech poriadku tohto sveta. Pociť istoty motivuje jednotlivcov v zoskupeniach k „poriadkotvornému“ správaniu a konaniu. Spomínaná systematická komunikácia je reakciou na túto motiváciu. Vytvára sa ňou komunikačný poriadok, v ktorom jednotlivci nachádzajú domovskú komunikačnú istotu. V „komunikačnom domove“ jednotlivci žijú s pocitom, že nie sú vystavení komunikačným rizikám tak ako mimo tohto domova, že nie sú ohrození v ich komunikačnej modalite v protiklade s ich mimodomovskou komunikáciou. Výraz komunikačné riziko sa dá interpretovať v súhlase s významom „riziko“, a teda mu pripísať význam „možnosť ohrozenia subjektu v jeho komunikačnej modalite“. Toto možné ohrozenie spočíva v obave jednotlivcov zo zníženej schopnosti komunikačnej orientácie, t. j. schopnosti vyznať sa v komunikácii, rozumieť jej poriadku a na základe toho komunikačne konať. Ostrým protikladom komunikačnej zneistenosti, aproximácie ku komunikačnej dezorientácii je komunikačný komfort.

4. KOMUNIKAČNÝ KOMFORT

Výraz komfort má význam „pohodlie, prepych“, takže výraz komunikačný komfort naznačuje, že ide o „komunikačné pohodlie, prepych“, čiže o príjemný, bezstarostný komunikačný život. Keďže máme na mysli „komunikačný domov“, vybavuje sa nám konvencionalizované spojenie z každodennej komunikácie *pohodlie domova* („užívať si pohodlie domova“, „túžiť po pohodlí domova“), ktoré evokuje

predstavu našej základnej životnej lokality (kde sme doma v základnom zmysle) a s ňou spojený zážitok duševnej pohody a bezstarostnosti, umožňujúcej naplno sa oddávať tomu, čo vzhádza z našej vôle. Tento zážitok zahŕňa aj komunikačnú stránku nášho pobytu v tejto lokalite, k fyzickému a duševnému komfortu sa pridružuje komunikačný komfort. Komunikačný komfort je komunikantova predstava suverénneho mentálneho a emocionálneho rozpoloženia, ktorá je založená na istote praktického ovládania systematickej komunikácie v domovskej lokalite a spojená s túžbou po možnosti bezrizikového komunikačného správania a konania. Predstava komunikačného komfortu je predstavou optimálnej komunikačnej istoty. Ak sa jednotlivci zoskupujú a okolnosti sú také, že sa môže usadzovať systematická komunikácia, začína pôsobiť gravitačná sila komunikačného komfortu, pretože predstava tohto komfortu je spojená s predstavou optimálnej istoty ich sebazáchovy ako subjektov v komunikačnej modalite. Komunikačný komfort nezahŕňa len harmóniu, bezkonfliktnosť, ale aj možné konflikty, nedorozumenia aj neporozumenia, ktoré sú bežnými sprievodnými javmi komunikácie, napríklad v rodinnej komunikačnej formácii, ktorá je prototypovou lokalitou komunikačného komfortu, sa vyskytujú všetky tieto sprievodné javy. Napriek týmto javom aktéri sa necítia diskomfortne, nemajú pocit, že je ohrozený ich komunikačný spôsob existencie (ich existencia v komunikačnej modalite), nepoužívajú ich ako rozkývanie ich komunikačnej istoty, ako narušenie ich komunikačnej orientácie, pretože sú dôvernými znalcami príslušného komunikačného poriadku (a tak hádka medzi manželmi alebo neporozumenie dospievajúcim deťom zo strany rodičov nevedú ku komunikačnej dezorientácii). Kto nie je takým znalcom istého poriadku a ocitne sa v príslušnej komunikačnej formácii, je vystavený hrozbe komunikačnej dezorientácie, neistoty, komunikačnému riziku, a teda diskomfortu, hrozbe, že nevie, ako má rozumieť tomu, čo sa v komunikácii deje, ako má reagovať s anticipáciou následkov svojich reakcií a tým hrozbe, že sa nedokáže realizovať ako akceptovaný komunikant (ako subjekt v komunikačnej modalite).

4. KOMUNIKAČNÉ FORMÁCIE AKO AUTOSOCIÁLNE ZNAKY

Vymedzenie komunikačnej formácie v tomto výklade sa nemôže, samozrejme, v základe odlišovať od iných určení takýchto sociálnych celkov. Napríklad jeden z klasikov sociolingvistiky John Gumperz (1971, s. 115) špecifikuje jazykové spoločenstvo ako ľudský agregát, ktorý sa vyznačuje pravidelnými a častými interakciami, ktoré sa realizujú spoločnými jazykovými znakmi a ktoré sa odlišujú od podobných agregátov špecifickými príznakmi používania jazyka (agregátom sa rozumie súhrn jednotlivcov). Pravidelnosť, opakovanosť je konštituentom každého stabilného sociálneho útvaru. Na jej základe sa vymedzujú inštitúcie ako „skupiny jednotlivcov, ktorí sú vzájomne spojení pravidelnými znakovými procesmi“ (Posner, 2003, s. 39; znakovým procesom – semióziou – sa rozumie každý proces, v ktorom niečo funguje ako znak, čiže sa interpretuje ako znak). Do vymedzenia komunikačnej for-

mácie spoločné jazykové znaky, špecifické príznaky používania jazyka, pravidelné znakové procesy sú zahrnuté do formulácie, že sa v nej udržiava vlastná komunikačná kontinuita, ktorá implikuje spoločné znaky, ich spôsoby používania, a teda interpretácie. Ako sme videli, výrazom komunikačná formácia sa však do popredia dostáva, že ide o autosemiotizačný produkt. Vychádza sa teda z toho, že znakové aktivity koexistujúcich jednotlivcov zasahujú aj ich koexistenciu, aj tá sa formuje a interpretuje (čiže podlieha signifikácii), a tak sa vytvárajú autosociálne znaky ako súčasť semiosféry, semiotizovaného sveta. Komunikačné formácie sú autosociálne znaky, komunikáciou stvárnene koexistencie jednotlivcov, ktoré týmto stvárnением prisudzujú význam domovskej istoty. Lingvista môže pristúpiť k skúmaniu spoločnosti ako k systému autosociálnych znakov, v ktorom sa prejavia ich jazykové dištinkívne príznaky, môže skúmať dynamiku tohto systému so zreteľom na jazyk, ako aj jeho fungovanie. Poučný je odkaz citovaného J. Gumperza, že – v jeho terminológii – jazykové spoločenstvo nehovorí ani tak jedným jazykom ako jazykovým repertoárom, jazykovými prostriedkami z vlastného súboru, ktorý môže zahŕňať prvky z rozličných jazykových variet a štýlov a ani nemusí byť obmedzený jedným jazykom. Môže zahŕňať aj vlastné vytvorené prostriedky a vlastné spôsoby používania prvkov z repertoára (prirodzene aj v kombinácii s nejazykovými prostriedkami). V tejto súvislosti sa dá použiť aj termín sociolekt, chápaný ako „súbor skutočných aj potenciálnych diskurzov, ktoré vychádzajú zo spoločného lexikálneho repertoára a zo spoločnej sémantickej bázy, t. j. zo spoločných kritérií relevancie, klasifikácií (taxonómii) a definícií“ (Zima, 2010, s. 16), ako aj – pridávame – zo spoločného charakteristického spôsobu používania jazykových, parajazykových a mimojazykových prostriedkov. A potom môžeme dodať, že komunikačná formácia je komunikáciou stvárnena a sociolektom reprezentovaná koexistencia jednotlivcov, a teda formou sociálneho znaku je sociolekt, do ktorého je inkorporovaná komunikačná kontinuita. Komunikačná orientácia, ktorú spájame s významom domovskej istoty, zahŕňa ovládanie sociolektu, čiže to, že jednotlivec je aktérom a dôverným znalcom diskurzov založených na spoločnom lexikálnom a sémantickom repertoári a – dodajme – na spoločnom spôsobe prežívania jazykových a mimojazykových prostriedkov. Opis jazykových dištinkívnych príznakov ako spomínaná lingvistická úloha je teda porovnávacou deskripciou sociolektov.

Vnímaním komunikačnej formácie ako autosociálneho znaku dávame najavo, že na spoločnosť nazeráme zo semiotickej perspektívy, z ktorej sa nám tento sociálny makrocelok ukazuje ako dynamická sieť zoskupení a zoskupovaní jednotlivcov, čiže stvárnení a stvárnňovaní koexistencie jednotlivcov, ktoré majú pre nich význam, zmysel. Spoločnosť sa tak javí ako sústava autosociálnych znakov. Sú to znaky stabilné aj premenlivé, dočasné, spontánne aj cieľavedome vytvorené a vytvárané. Typickými príkladmi stabilných autosociálnych znakov sú rodinné, náboženské alebo tradičné straníckopolitické komunikačné formácie v protiklade s premenlivými, dočasnými zoskupeniami, ako politické aliancie (koalície), združenia občanov za nie-

čo, resp. proti ničomu, alebo zoskupenia žiakov v rámci školských tried. Aktuálnymi motívmi zoskupovania jednotlivcov sú ich aktuálne záujmy, takže nimi sú určené aj aktuálne významy zoskupení. S takými významami konštituované autosociálne znaky sú potenciálnymi komunikačnými formáciami. Ich realizácia prebieha ako formovanie vlastného sociolektu s konštantným („hlbkovým“) významom „podporujúci pocit domovskej istoty“. Dodajme k tomu, že komunikačné kontakty medzi jednotlivcami sú stimulom k potenciálnemu konštituovaniu autosociálnych znakov, ktoré môžu nadobudnúť kvalitu komunikačných formácií, čiže autosociálnych znakov, ktorých formy reprezentujú sociolekty. Z tohto rozšíreného pohľadu spoločnosť ako sociálny makrocelok sa ukazuje ako komunikácia nezoskupených jednotlivcov (jednotlivci v nenáhodných aj náhodných komunikačných kontaktoch bez pocitu, resp. vedomia skupinovej solidárnosti), čiže ako komunikácia v predznakovej koexistencii jednotlivcov, a ako komunikácie v ich znakovkej koexistencii s potenciálnym a reálnym sociolektom. Sociálny život členov spoločnosti plynie v týchto koexistenčných rámcoch, v nich sa formujú jednotlivci ako sociálne bytosti a v nich sa reprodukuje a rozvíja ich spoločný jazyk. Sociálny znak, ktorý sa v tomto výklade nazýva komunikačná formácia, je najvlastnejšou koexistenčnou formou jednotlivcov, čo je dané tým, že táto forma je ich komunikačným domovom, v ktorom prežívajú to, čo je im najvlastnejšie – pocit optimálnej istoty. Tento autosociálny znak tvorí báзовú doménu sociálnej existencie jednotlivcov, do nej sa rodia a v nej sa začína ich formovanie ako sociálnej bytosti a v priebehu sociálneho života k nej inklinujú, pod tlakom náklonnosti k nej prejavujú tendenciu k jej reprodukcii.

Pojmu komunikačná formácia konkuruje pojem diskurzna formácia. Jednou z možností, ako sa dá využiť pojem diskurzna formácia, je, že ho dáme do súvislosti s ideológiou, ale nie v univerzálnom (v zmysle „niet nazerania na svet bez ideológie“, „každý má nejakú ideológiu“), lež v partikulárnom chápaní, ktoré môžeme vyjadriť napríklad takto: „Ideológia je súhrn štandardizovaných kognitívnych preferencií, fungujúcich ako interpretačné konštrukty, prostredníctvom ktorých sa utvrdzuje istý sociálny poriadok“ (Dolník, 2010, s. 238). Táto súvislosť sa aktualizuje, keď v koncepte diskurz vyzdvihneme, že ide o konvencionalizované spôsoby hovorenia, „ktoré konštituujú konvencionalizované spôsoby myslenia a súčasne sú konštituované týmito spôsobmi myslenia“ (Dolník, 2013, s. 311 – 312), pričom táto vzájomná väzba hovorenia a myslenia sa využíva na získavanie prívržencov pri presadzovaní partikulárnych záujmov v spoločnosti, a teda partikulárnej ideológie. Výraz diskurzna formácia sa potom vzťahuje na zoskupenia členov spoločnosti, ktoré sa konštituujú akceptáciou a reprodukciou partikulárnych ideológií, čo sa deje prostredníctvom diskurzu. Diskurzom sa utvára a utvrdzuje predstava, že sociálny poriadok založený na presadzovanej ideológii zodpovedá normalite, teda tomu, čo spoločnosť považuje za normalitu, lebo sa stotožňuje s touto ideológiou. Na tomto pozadí diskurzna formácia je osobitný prípad komunikačnej formácie. Vytvára sa so zámerom masovej internalizácie partikulárnej ideológie.

5. AUTOSOCIÁLNA KULTÚRA – PRINCÍP KOORDINÁCIE

Keďže semiotizácia – vytváranie znakového sveta – je kultúrotvorná aktivita (v duchu kultúrnej semiotiky kultúra je sústava znakov), aj autosemiotizácia – vytváranie autosociálnych znakov – je aktivita konštituujúca kultúru. Vytváranie komunikačných formácií – autosociálnych znakov – zodpovedá faktu, že kultúra generuje rozmanitosť. Tieto formácie sú jednotky spoločnosti chápanej ako kultúra: spoločnosť je aj kultúra konštituovaná komunikačnými formáciami. Ich vytváranie je založené na semiotizačnom nadaní človeka ako bytosti svojho druhu, nadaní na konštruovanie foriem, ktoré interpretuje, prisudzuje im význam. Pri vytváraní znakov človek postupuje dvojako: semiologicky a onomaziologicky. V prvom prípade vychádza z formy, objavuje ju a pripisuje jej význam; objavuje napríklad formu ‚ovocný strom‘ a prisudzuje jej význam ‚poskytujúci zdravú potravu‘, formu ‚čierny mrak‘, ktorú interpretuje ako ‚zvestujúci dážď, búrku‘, alebo recipient abstraktnej maľby vníma formu a hľadá k nej význam (aj samotný umelec môže tak postupovať: skonštruuje abstraktnú formu a potom chce v nej vidieť nejaký význam). V druhom prípade vychádza z významu a vytvára k nemu formu; potrebuje napríklad zapchať diery, hľadá predmet s formou, ktorá má význam ‚vhodný na zapchanie diery‘, alebo sochár hľadá formu na vyjadrenie istého významu, ktorý nosí v hlave (tvorivé muky umelca). Keď je však forma objavená, skonštruovaná, môže sa, prirodzene, aktivovať semaziologický postup – forme sa pripisujú aj ďalšie významy. Komunikačné formácie sa konštituujú onomaziologickým postupom: k významu ‚podporujúci pocit domovskej istoty‘ sa konštruuje forma, ktorej potom môžu byť pripisované ďalšie významy. K tomuto konštitučnému významu sa konštruujú sociolekty ako jeho forma. Tento význam, ktorý má inštinktívne pozadie a funguje ako fundamentálny motivačný faktor sociálneho správania a konania človeka, je univerzálny, spoločný jednotlivcom, a pôsobí na nich ako sila podporujúca koordináciu ich komunikačných aktivít, ktorá smeruje k stavu komunikačného komfortu. Touto koordináciou („harmonizáciou“) sa k nemu konštruujú formy – sociolekty – a tak sa vytvára autosociálna kultúra (kultúra reprezentovaná autosociálnymi znakmi).

Ako komunikanti riadime sa aj princípom koordinácie. Jeho špecifickosť sa prejaví, keď ho porovnáme so všeobecne známymi princípmi kooperácie a zdvorilosti. Princíp kooperácie Herberta P. Gricea (1975) sa týka porozumenia. Pripomeňme si ho: Príspevok ku konverzácii koncipuj tak, ako to vyžaduje aktuálne akceptované určenie účelu a smeru rozhovoru, na ktorom sa zúčastňuješ. Grice to chápal ako racionálny prostriedok kooperatívneho vedenia rozhovoru a vyvodil ho z úvahy o rozličných kooperatívnych stykoch ľudí. Princíp zdvorilosti (Lakoff, 1973) sa týka vzťahu medzi komunikantmi so zreteľom na úspešnosť komunikácie nad rámcom porozumenia. Pripomeňme si, že zahŕňa tri pravidlá, ktoré sa vzťahujú na dištantnosť (nevnucovať sa nikomu, zostať dostatočne vzdialený), úctu (umožniť adresátovi voľbu, či odpovie, alebo nie, a ako odpovie) a rovnosť (konať v duchu

rovnosti s adresátom, aby sa ten cítil dobre). Tento princíp je vyvodенý z ľudskej empatie, ktorá sa u komunikanta prejavuje ako stanovisko, že komunikačný partner má tie isté ľudské potreby ako on sám (porov. aj s princípom akomodačno-asimilačnej proporcie v práci Dolník, 2013, s. 361 – 365). Princíp koordinácie sa týka zjednocovania komunikačných aktivít a je vyvodенý z úvahy o potencii kolektívu, o emergencii vo vzťahu k sile kolektívu: sila kolektívu je niečo viac ako súčet síl jednotlivcov, ktorí ho tvoria, a k tomuto „viac“ prispieva koordinácia; napríklad zosúladené (koordinované) pohyby jednotlivcov pri dvíhaní bremena zväčšuje ich výkon v pomere k ich individuálnej sile. Dôležité je, že koordinácia vyvoláva pocit, resp. presvedčenie, že ňou sa umocňuje sila jednotlivcov (napríklad zosúladenie krokov pochodujúcich vojakov v tvare vyvoláva pocit zomknutosti, jednoty jednotlivcov a tým umocnenej sily). A umocnená sila znamená pocit väčšej bezpečnosti, istoty. Pole pôsobnosti tohto princípu sa navodzuje formovaním znakovkej koexistencie jednotlivcov, formovanie ich zoskupení je spúšťačom jeho pôsobenia, takže do formulácie obsahu tohto princípu treba zahrnúť aj túto podmienku. Princíp koordinácie znie: Ak sú navodené podmienky na vytvorenie komunikačného zoskupenia s tvojou účasťou, tvoje komunikačné aktivity stvárajú tak, aby prispievali k zjednocovaniu komunikačných aktivít v zoskupení so smerovaním ku komunikačnému komfortu. Tým, že sa komunikanti riadia týmto princípom, „pracujú“ na konštituovaní vlastného sociolektu ako formy autosociálneho znaku. Pôsobenie tohto princípu je skĺbené so sklonom jednotlivcov vo vytvárajúcom sa zoskupení k správaniu, ktorým sa odlišujú od iných zoskupení [porov. so známym postrehom Charlesa Fergusona: „Komunikačná situácia, ktorá sa pravidelne vyskytuje v istej societe (vymedzená účastníkmi, prostredím, komunikačnými funkciami atď.), časom vykazuje tendenciu k navodeniu identifikačných príznakov týkajúcich sa jazykových štruktúr a používania jazyka, ktorými sa odlišuje od jazyka iných komunikačných situácií“; Ferguson, 1994, s. 20]. Tento sklon jednotlivcov môžeme chápať aj ako systémotvornú energiu, ak komunikačnú formáciu interpretujeme terminológiou teórie systému. Správaním a konaním riadeným princípom koordinácie a skĺbeným s týmto sklonom jednotlivcov autopojeticky sa vytvára sociálny systém, ktorý sa vydeľuje zo svojho okolia. Autopojetickosť zahŕňa aj fungovanie systému na základe vlastnej dynamiky, čo spôsobuje, že systém si utvrdzuje, udržiava svoju identitu. Komunikačnú formáciu môžeme teda vykladať aj ako autopojetický sociálny systém, vytváraný koordinovanými komunikačnými aktivitami a stabilizovaný udržiavaním kontinuity týchto aktivít, ktoré majú sociálne relevantný význam (základný význam = vytvárajúca komunikačné prostredie pre pocit domovskej istoty). Komunikačná formácia z tohto pohľadu je špecifickým prípadom sociálneho systému, ktorý evokuje teóriu vplyvného sociológa Niklasa Luhmanna (1984). Podľa neho vždy, keď sa stretávame s komunikáciou, máme do činenia so sociálnym systémom, pretože komunikácia je práve ten spôsob operácií, ktorými sa autopojeticky vytvárajú sociálne systémy (systémy z jeho pohľadu sa konštituujú operáciami) a ohraničujú sa vo vzťahu k svojmu

okoliu, ku ktorému priraduje aj komunikantov (jednotlivci teda nie sú súčasťou systému, systém zahŕňa len komunikáciu). Komunikačná formácia v našom poňatí je špecifický prípad sociálneho systému, ktorý sa vyznačuje dejnosťou koordinovaných komunikačných aktivít (čiže tieto aktivity majú už svoje dejiny, vyhranili sa v nich ako fixátor systému s vlastnou dynamikou) a tým, že sú pre komunikantov sociálnou formou, ktorá zodpovedá významu, ktorý patrí k ich fundamentálnemu významovému svetu.

Základný význam, ktorý je vyššie opísaný ako „podporujúci pocit domovskej istoty“, sa diferencuje, špecifikuje podľa parametra ‚spôsob prežívania tohto pocitu‘ (objektivisticky: ‚prejavy tohto pocitu‘), ktorý súvisí s otázkou, v akom zmysle je pre komunikantov istota „domovská“. Napríklad sociolekt rodinnej komunikačnej formácie môžeme prežívať ako „podporujúci pocit domovskej istoty s autentickým citovým vzťahom“, sociolekt náboženskej komunikačnej formácie veriaci môžu prežívať ako „podporujúci pocit domovskej istoty s ochranou Všemohúceho“ alebo sociolekt nejakej odbornej komunikačnej formácie príslušní odborníci môžu prežívať ako „podporujúci pocit domovskej istoty spojený s pocitom/vedomím expertnej exkluzívnosti“ a pod. Sociolekty sa môžu, pravdaže, interpretovať aj nad základným významom; napríklad rodinný sociolekt môže pre príslušných jednotlivcov znamenať „vzácná rodinná hodnota“ alebo „zdroj uvoľnenosti“, náboženskému sociolektu veriaci môžu prisúdiť význam „ozvláštnenie všedného života“ alebo „povznesenie ducha“, odborný sociolekt môže pre dotyčných znamenať „prostriedok prestíže“ a pod. Aj významy sociolektov ako formových stránok komunikačných formácií (podobne ako napríklad štylistické významy) demonštrujú sociálne relevantnú variabilitu správania a konania jednotlivcov. Behaviorálno-akčná variabilita, prameniaca z neohraničenosti interpretačnej ponuky sveta a nevyčerpatelnosti interpretačného potenciálu (talentu) človeka ako bytosti svojho druhu, ktorá je sociálne relevantná, vytvára sociálnokultúrnu sústavu spoločnosti. Vyššie spomínaný výrok, že kultúra generuje rozmanitosť, zahŕňa túto variabilitu. Rozmanitosť spoločnosti generovaná kultúrou má sociálny zmysel. Významy sociolektov sú jeho demonštráciami.

Bibliografia

- ANTER, Andreas: *Theorien der Macht zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag 2012. 171 s.
- BECK, Ulrich: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. 22. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2015. 391 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010. 301 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram 2012. 368 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. 2., dopl. a upr. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2013. 432 s.

FERGUSON, Charles A.: Dialect, register and genre: Working assumptions about conventionalization. – In: Sociolinguistic Perspectives on Register. Eds D. Biber – E. Finegan. New York: Oxford University Press 1994, s. 15 – 30.

GRICE, Herbert P.: Logic and Conversation. In: Syntax and Semantics, Vol. 4, Speech Acts. Eds. P. Cole - J. L. Morgan. New York: Academic Press 1975, s. 41 – 58.

GUMPERZ, John J.: Language in Social Groups: Essays by John J. Gumperz. Selected and introduced by A. S. Dil. Stanford: Stanford University Press 1971. 350 s.

LAKOFF, Robin T.: The Logic of Politeness: or, Minding Your P'S and Q'S. In: Papers from the Ninth Regional Meeting Chicago Linguistic Society (April, 13 – 15, 1973). Eds. C. Corum – T. C. Smith-Stark – A. Weiser. Chicago: Chicago Linguistic Society 1973, s. 292 – 305.

LUHMANN, Niklas: Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1987. 675 s.

POPITZ, Heinrich: Prozesse der Machtbildung. 3. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck 1976. 42 s.

POSNER, Roland: Kultursemiotik. In: Konzepte der Kulturwissenschaften. Theoretische Grundlagen – Ansätze – Perspektiven. Hrsg. A. Nünning – V. Nünning. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler 2003, s. 39 – 72.

ZIMA, Peter V.: Theorie des Subjekts. 3. Aufl. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag 2010. 454 s.

JAZYK AKO SYMBOL IDENTITY A NÁSTROJ POLITIKY A MOCI V PAKISTANE A BANGLADÉŠI

ANNA RÁCOVÁ

Ústav orientalistiky Slovenskej akadémie vied, Bratislava

RÁCOVÁ, Anna: Language as a Symbol of Identity and a Tool of Politics and Power in Pakistan and Bangladesh. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 207 – 218.

Abstract: This study aims to demonstrate the roles that domestic and foreign languages have played and play as signs of national or religious identity and social prestige and as tools of political and economic power in multilingual Pakistan and Bangladesh. Before the countries gained independence from the British Empire in 1947 and before the formation of the Indian Union and Pakistan (which was divided into Pakistan and Bangladesh in 1971), the role of an official language, remote to the majority of population in Indian subcontinent, had been gradually played by Sanskrit, Persian, and English. After gaining independence, the new countries decided to replace English as the official language with domestic languages. Their efforts encountered many problems and resulted in various solutions. Urdu became the state language in Pakistan, which caused resistance in local ethnolinguistic groups because the language had been imported by refugees from India. This resistance was the strongest in East Pakistan, where a strong national and language awareness eventually contributed to the formation of an independent Bangladesh with Bengali as the state language. Despite struggle for the dominance of domestic languages, English has preserved its prestigious position both in Pakistan and Bangladesh, as a symbol of higher social position, a language of education and science, and a tool of economic and political power.

Key words: language, identity, politics, power, Pakistan, Bangladesh

1. ÚVOD

Dnešná Pakistanská islámska republika a Ľudová republika Bangladéš sa rozprestierajú na rozsiahlom území na Indickom subkontinente. Majú vyše 358 595 540 obyvateľov, ktorí hovoria mnohými jazykmi patriacimi do rozličných jazykových rodín, najmä indoeurópskej, ale aj drávidskej, sinotibetskej či austroázijskej. Územia týchto štátov, alebo ich časti, v dávnej aj menej dávnej minulosti často tvorili súčasť jednej veľkej ríše či koloniálneho panstva, čo sa odzrkadľovalo aj na podobnej úlohe a postavení, aké v nich mali na jednej strane jazyky početného domáceho obyvateľstva a na druhej strane jazyky vládarov/kolonizátorov, ktoré sa stali oficiálnym jazykom v krajine, a tak aj symbolom vyšších tried, vzdelanosti a moci, kým domáce jazyky boli príznakom nižšieho statusu a kultúrnej stigmy. V úlohe oficiálneho úradného jazyka, vzdialeného väčšine obyvateľstva na indickom subkontinente, sa pred získaním nezávislosti od Britského impéria v roku 1947 a rozdelenia krajiny na In-

dickú úniu a Pakistan (ktorý sa v roku 1971 rozdelil na Pakistan a Bangladéš) postupne vystriedali sanskrt, perzština a angličtina. Po získaní nezávislosti od Veľkej Británie v roku 1947 dochádzalo k snahe zaviesť v nových štátoch v úlohe oficiálneho jazyka domáce jazyky namiesto angličtiny, a to v Indickej republike hindčinu, v Pakistane urdčinu a v Bangladéši bengálčinu. Tieto snahy sa v uvedených štátoch stretli s mnohými problémami a s rozličnými riešeniami, spoločné je však pre ne to, že jazyk bývalých kolonizátorov, angličtina, si naďalej zachoval výsostné postavenie ako symbol vyššieho spoločenského postavenia a nástroj ekonomickej a politickej moci. Pri utváraní nezávislých štátov však významnú úlohu zohrali domáce jazyky. V prípade boja za nezávislý Pakistan to bola urdčina (hoci tá mala pôvod v Indii) a v prípade Bangladéša bengálčina.

1.1 Úradné jazyky na indickom subkontinente pred získaním nezávislosti

Prvým oficiálnym jazykom na indickom subkontinente, ktorý bol cudzí väčšine jeho obyvateľstva, bol sanskrt. Bol jazykom dvora hinduistických kráľov a prestížne postavenie a status oficiálneho jazyka získal v zápase s domácim jazykom páli (v 3. st. pred n. l. – 5. st. n. l.), odvodzovaným zo sanskrtu, ktorý sa tešil podpore buddhistických panovníkov. Sanskrt postupne vytlačil ostatné jazyky aj z písomných prameňov a v 5. a 6. storočí ho prijali aj buddhisti a džinisti. Hoci počas vlády muslimských dynastií stratil postavenie úradného jazyka, dodnes sa teší veľkej úcte v Indii, kde sa považuje za klasický jazyk. Vyše dvetisíc rokov v ňom vznikala všetka vedecská, náboženská aj krásna literatúra. Až v modernej vede ho nahradili moderné indicke jazyky a angličtina. Dnes nie je úradným ani literárnym jazykom v nijakom štáte. Popri nepočetných vzdelancoch ho na dobrej alebo menej dobrej úrovni ovládajú už len bráhmanskí kňazi, ktorí ho používajú pri rituáloch a náboženských obradoch.

Dominantným postavením sanskrtu otriasol jazyk muslimských dobyvateľov – perzština, ktorú na indický subkontinent priniesli perzianizované turkicko-afganské dynastie. Ako literárny jazyk sa na subkontinente po prvý raz uplatnila v 11. storočí za Mahmúda z Ghazny, keď bol strediskom perzskej literárnej tvorby takmer na dve storočia Láhour (Marek, 2002, s. 34). Na sklonku 15. a začiatkom 16. storočia bola jazykom muslimskej elity a za vlády mughalského panovníka Akbara (1542 – 1605) sa v roku 1582 výnosom Tódara Mála stala nielen hlavným jazykom na kráľovskom dvore, ale aj štátnym jazykom celej mughalskej ríše. Slúžila ako jazyk politiky a správy na všetkých úrovniach. Rovnako ako predtým sanskrt, indické masy si ju nikdy neosvojili. Ovládali ju však vzdelaní muslimovia aj hinduisti, lebo jej znalosť im umožňovala uplatniť sa v kráľovských službách. Bola tiež symbolom vzdelanosti a vysokej kultúry a jazykom bohatej literatúry. Svoje postavenie si zachovala aj napriek úpadku mughalskej ríše v 18. storočí. Stratila ho postupne až v 30. rokoch 19. storočia, keď ju Briti v provinciách Britskej Indie nahradili vo funkcii oficiálneho jazyka správy na vyššej úrovni angličtinou a na nižšej úrovni miestnymi jazykmi provincií.

Nahradenie perzštiny v úlohe oficiálneho jazyka sa stretlo s odporom u muslimských aj hinduistických vzdelancov, ktorým jej znalosť poskytovala uplatnenie v práci a výhodné spoločenské postavenie. Už v tomto období sa jazyk stal zdrojom napätia medzi hinduistami a muslimami, keď v severných provinciách Briti stanovili za oficiálny jazyk hindustánčinu zapisovanú perzsko-arabským písmom, ktorá získala označenie urdčina, a ktorú hinduisti považovali za cudzí jazyk muslimov, odlišný od hindustánčiny zapisovanej v dévanágarí. Jazyk sa tak stal zámkou na zápas o spoločenské postavenie medzi nábožensky odlišnými skupinami indického obyvateľstva, muslimského, prikláňajúceho sa k urdčine, a hinduistického, prikláňajúceho sa k hindčine, hoci v hovorovej podobe išlo o jeden jazyk s rovnakou gramatikou (morfológiou aj syntaxou) líšiaci sa písmom a lexikou: urdčina si obohacovala slovník z perzských a arabských zdrojov, kým hindčina si dopĺňala slovnú zásobu zo sanskrtu. Odpor proti urdčine sa vyhrocoval v druhej polovici 19. storočia, až nakoniec urdčina postupne strácala pozície ako oficiálny jazyk v provinciách v severnej Indii, kde ju nahradila hindčina.¹

2. PAKISTAN

2.1 Urdčina a jazyky provincií

Hoci urdčina prestala byť oficiálnym jazykom na Indickom subkontinente, neprestala byť považovaná za jazyk tamojšieho islámu. Záujem o ňu oživilí muslimskí intelektuáli a politici, ktorí sa usilovali o vytvorenie samostatného muslimského štátu. V súlade so svojimi politickými zámermi presadzovali teóriu, že na Indickom subkontinente žijú dva národy, hinduistický a muslimský. Podľa muslimských vodcov sa muslimský národ, obývajúci súvislé územia na západe a východe subkontinentu, vyznačoval popri vlastnom náboženstve aj špecifickými sociálno-kultúrnymi charakteristikami.² Muslimovia však hovorili rozličnými jazykmi regiónov, ktoré obývali, a tak vedenie Muslimskej ligy, ktorá stála na čele boja muslimov za samostatný štát, si vybralo urdčinu ako jednotiaci jazyk v zmysle hesla „Jedno náboženstvo, jeden národ, jeden štát, jeden jazyk“.

Keď v roku 1947 India získala nezávislosť, muslimskí vodcovia naplnili svoje politické ciele. India bola rozdelená na náboženskom základe na Indickú úniu s prevahou hinduistického obyvateľstva a Pakistan s prevahou muslimského obyvateľstva. Za štátny jazyk v Pakistane bola vyhlásená urdčina, ktorá mala popri nábožen-

---

¹ Konflikt medzi hindčinou a urdčinou sa v Indii vyriešil v roku 1950. Hindčina získala pozíciu úradného jazyka Indickej únie a súčasne sa stala úradným jazykom v niekoľkých indických štátoch. Urdčina zaujala miesto medzi 22 indickými jazykmi uvedenými v ústave, pričom má funkciu druhého úradného jazyka v indických štátoch Džammú a Kašmír a Tělangána a úlohu pomocného úradného jazyka v Uttarpraděši, Biháre, Džárkhande, Západnom Bengálsku a v Naí Dillí.

² Hoci niektorí umiernení zástancovia teórie „muslimského národa“ boli ochotní pripustiť, že medzi muslimami subkontinentu existujú jazykové, etnické a kultúrne rozdiely (Marek, 2003, s. 61).

stve zjednocovať etnicky aj jazykovo rôznorodé obyvateľstvo. Toto rozhodnutie vyvolalo odpor u študentov a intelektuálov vo východnej časti štátu, Východnom Pakistane, ktorí požadovali, aby jedným zo štátnych jazykov bola aj bengálčina. V roku 1948 vypukol v celej krajine generálny štrajk na protest proti neuznaniu ich požiadavky. Veľký bojovník za vytvorenie Pakistanu Muhammad Alí Džinnáh a jeho prvý generálny guvernér (1947 – 1948) vystúpil na univerzite v Dháke, kde opäť potvrdil, že jediným štátnym jazykom Pakistanu bude urdčina. Ako vidíme, Džinnáh nehovoril ani o národnom jazyku, ani o oficiálnom (úradnom) jazyku. Rozlišoval len medzi štátnym jazykom, ktorý mal byť symbolom a vyjadrením muslimskej jednoty a pakistanskej identity, a jazykmi provincií.

Zhoršujúca sa ekonomická a politická situácia v krajine a presvedčenie, že Západný Pakistan Bengálcov vykorisťuje, vystupňovali odpor Bengálcov proti centrálnej vláde sídliacej v Západnom Pakistane. Ich nespokojnosť vyvrcholila po vyhlásení pakistanského premiéra Chádžu Názimuddína (1951 – 1953) v januári 1952, že obyvatelia Východného Pakistanu si môžu za úradný jazyk svojej provincie zvoliť jazyk, aký chcú, ale ako spojivo medzi ľuďom rozličných provincií môže slúžiť len jediný štátny jazyk, a to urdčina (Khalique, 2007, s. 100). Po Názimuddínovom vyhlásení Bengálci získali presvedčenie, že ich jazyk ako jazyk provincie nadobúda podradné postavenie, a s tým sa nechceli zmieriť. Vypukli krvavo potláčané vzbury. No Bengálci napokon dosiahli svoj cieľ. V roku 1956 bola bengálčina uznaná za jeden zo štátnych jazykov v Pakistane (popri urdčine).

Menej dôrazne sa bránilo urdčine obyvateľstvo v provinciách v západnej časti subkontinentu, ktoré po rozdelení Indie pripadli Pakistanu. Obýva ich niekoľko veľkých etník hovoriacich vlastnými jazykmi, hlavne Paňdžábcí (44,7 %), Paštuni (15,4 %), Sidhčania (4,1 %) a Balúčovia (3,57 %). Urdčina, ktorá získala postavenie jediného štátneho jazyka, nepatrí medzi miestne jazyky. Do Pakistanu ju priniesli muslimskí prisídlenci z Indie (tzv. muhádžirovia), odlišujúci sa od miestneho obyvateľstva etnicky, kultúrne aj jazykovo, a dodnes je materinským jazykom necelých 8 % pakistanského obyvateľstva. Túto úzku vrstvu v novo vytvorenom štáte, ktorá mala vyššie vzdelanie a vyššiu ekonomickú úroveň než miestne obyvateľstvo, znalosť štátneho jazyka od počiatku zvyhodňovala v možnosti aktívne sa zúčastňovať na politickom a ekonomickom živote krajiny. Stala sa dominantou skupinou a jej materinský jazyk sa na štátnej úrovni stal dôležitejším ako miestne jazyky. Tak ako predtým viackrát v histórii, v krajine získal dominantné postavenie jazyk cudzí väčšine obyvateľstva. Keďže urdčina ako štátny jazyk bola symbolom muslimskej jednoty, oficiálnou politikou štátu bolo podporovať jej rozvoj a uplatňovanie. Na tento účel bol založený rad inštitúcií. Prvé vznikli už v roku 1948. Urdčina sa mala ako štátny jazyk používať na nižších úrovniach správy, na nižších stupňoch vzdelávania, v médiách a pod. Pravda, isté postavenie bolo priznané aj domácim jazykom, keď v roku 1948 Poradný výbor pre vzdelávanie rozhodol, že sa majú stať vyučovacím jazykom na školách prvého stupňa.

Presadzovanie urdčiny, vnímanej ako symbol ústrednej vlády paňdžábskej vládnucej elity, a jej podpora vyvolávali voči nej nepriateľstvo. Jazyk sa stal hlavným symbolom odporu inteligencie v pakistanských provinciách proti centrálnej vláde (Rahman, 2006, citované podľa online zdroja, s. 3). Pravda, používanie jazyka ako symbolu etnickej identity úzko súviselo so zápasom príslušníkov rozličných etníc obývajúcich Pakistan o spoločenské a ekonomické postavenie. Preferovanie urdčiny, a tým potláčanie domácich jazykov, znemožňovalo obyvateľom provincií uplatniť sa len so znalosťou vlastného jazyka v rozličných zamestnaniach. A tak druhoradé postavenie jazykov provincií spôsobuje nielen nedostatočný dôraz na ich rozvoj zo strany štátu, ale aj nedostatočný záujem mnohých príslušníkov daného etnika o ich presadzovanie a používanie. Inteligencia v provinciách sa síce usiluje venovať pozornosť miestnym jazykom, no väčšina obyvateľstva provincií si uvedomuje, že je v ich záujme naučiť sa štátny jazyk, lebo jeho neznalosť prináša negatívne spoločenské a ekonomické dôsledky. Ako ukazuje Tariq Rahman, protežovanie štátneho jazyka môže viesť až k tomu, že obyvatelia provincie prestávajú používať svoj jazyk, pri vzdelávaní uprednostňujú dominantný jazyk (urdčinu a na vyššej úrovni angličtinu), prestávajú s deťmi hovoriť materinským jazykom, ba dokonca sa môžu za svoj jazyk hanbiť (ako príklad uvádza pakistanských Paňdžábcov). Pragmatické dôvody spôsobujú, že jazyky provincií sú na ústupe. T. Rahman podčiarkuje skutočnosť, že privilegovanie urdčiny môže na jednej strane posilňovať etnické povedomie, no na druhej strane ohrozuje jazykovú a kultúrnu diverzitu v krajine (Rahman, *ibid.* s. 3 – 5).

Pravda, etnolingvistické povedomie u obyvateľov rozličných pakistanských provincií je rozlične silné. V niektorých prípadoch sa ukázalo, že jazyk ako symbol etnickej identity môže byť účinným nástrojom v politickom boji. Vidno to na príklade Východného Bengálska, ktorého úspešné jazykové hnutie v päťdesiatych rokoch 20. storočia bolo impulzom k ďalším vzburám proti vykorisťovaniu Západným Pakistanom a viedlo až k vzniku samostatného štátu Bangladéš. Z ostatných pakistanských provincií je príklon k jazyku ako symbolu etnickej identity najsilnejší v Sindhe, kde sa opakovane ubránili dominancii urdčiny. Stalo sa tak už v roku 1959, keď sa Sindhčania postavili na odpor proti odporúčaniu Komisie pre národné vzdelávanie, známej podľa jej predsedu ako Šarífova komisia, ustanovenej v roku 1959, aby sa vyučovacím jazykom v štáte od šiestej triedy vyššie stala urdčina a bengálčina,³ lebo v ich provincii túto úlohu už zastávala sindhčina. Svojou vzburou docielili, že rozhodnutie muselo byť zvrátené v prospech sindhčiny, čo však vyvolalo trvalé napätie medzi Sindhčanmi a tamojšími presídlencami z Indie, ktorých materinským jazykom je urdčina. Napätie sa ešte vyostriilo v roku 1972, keď Provinčné zhromaždenie Sindhu vydalo návrh zákona, podľa ktorého sa mala sindhčina stať jediným

---

³ Vyučovacím jazykom na vysokých školách a jazykom vedy mala byť angličtina, kým urdčina nenadobudne takú úroveň, aby ju mohla v tejto úlohe nahradiť (Khalique, 2007, s. 102).

oficiálnym jazykom v provincii. Nepokoje vyústili do kompromisného rozhodnutia vtedajšieho premiéra Zulfikára Alího Bhutta (1971 – 1977), ktorý vyhlásil, že oficiálnymi jazykmi Sindhu budú oba jazyky, teda sindhčina aj urdčina.

Ako sme už uviedli, obyvatelia provincií sa z pragmatických dôvodov často odkláňajú od svojich jazykov. To, prirodzene, navodzuje otázku, nakoľko môže byť ohrozená ich existencia. V tejto súvislosti T. Rahman, ktorý je dobrým znalcom jazykovej situácie a jazykovej politiky v Pakistane, uvádza, že postavenie urdčiny je bezpečné, lebo ju ovláda veľa ľudí, ale najmä preto, že sa používa v zamestnaniach na nižšej úrovni, v médiách, vo vzdelávaní, na súdnych dvoroch, v obchode a v ďalších oblastiach. Ohrozená nie je ani paňdžábčina, hoci mnohí Paňdžábci sa od nej odkláňajú, ba dokonca sa za ňu hanbia, a mnoho vzdelaných rodičov hovorí s deťmi skôr po urdsky ako po paňdžábsky. Dobrú prognózu jej zaistuje to, že je jazykom s veľkým počtom hovoriacich nielen v Pakistane, ale aj v susednej Indii; je jazykom piesní, vtípor a neformálnej komunikácie. Ohrozené nie sú ani sindhčina a pašččina, hoci nimi hovorí menší počet ľudí, tí sú však hrdí na svoj jazyk. V prípade Sindhčanov sa to prejavilo aj na aktívnom odpore proti zavádzaniu urdčiny v ich provincii, kde presadili, aby sa ich jazyk mohol používať aj v určitých mocenských oblastiach a je hlavným jazykom vzdelávania na vidieku. Pašččina nie je jazykom vzdelávania ani moci, ale jej používatelia sa s ňou identifikujú a používa sa aj v susednom Afganistane. Balúččina a bráhuččina sú malé jazyky a sú pod silným tlakom urdčiny, no vzdelaní ľudia, ktorí nimi hovoria, sa ich usilujú zachovať. Pod nesmiernym tlakom je vyše 50 malých jazykov hlavne v severnom Pakistane (Rahman, 2006, citované podľa online zdroja, s. 11).

Do tejto komplikovanej jazykovej situácie v Pakistane vstupuje ešte angličtina.

2.2 Angličtina a urdčina

Hoci sa urdčina stala štátnym jazykom a získala dominanciu nad domácimi jazykmi, v Pakistane podobne ako v Indickej republike a napokon aj v Bangladéši si v niektorých sférach zachovala privilegované postavenie angličtina, ktorá tam bola v období koloniálnej britskej nadvlády úradným jazykom. V Pakistane naďalej funguje paralelné vzdelávanie: na najvyššej úrovni sa používa angličtina, na nižšej úrovni urdčina a na najnižšej úrovni jazyky provincií. Výsledkom paralelného vzdelávania sú absolventi s odlišnými možnosťami uplatnenia v pakistanskej spoločnosti. K oživeniu dôrazu na používanie angličtiny ako vyučovacieho jazyka v elitných školách došlo za vojenského režimu Ajjúba Chána (1958 – 1969). Pakistanskí generáli a úradníci štátnej správy, vychovaní v britskom duchu, považovali angličtinu za znak vyššieho spoločenského postavenia, ktorým sa odlišovali od más a súčasne vďaka nemu získali také pracovné pozície, aké by nedosiahli ako absolventi urdských škôl.

Počas vojenskej vlády generála Muhammada Zijáula Haka (1978 – 1988) dochádzalo v krajine k výraznej islamizácii, ktorá sa dotkla aj školstva a kultúry.

V roku 1979 vznikol Úrad pre národný jazyk, ktorý mal podporovať rozvoj a povznesenie urdčiny. Mal zabezpečiť súčinnosť medzi centrálnou vládou a provinčnými vládami a inštitúciami pri používaní štátneho jazyka. Neskôr úrad rozšíril svoju pôsobnosť a zameral sa aj na štandardizáciu, ortografiu a lexikografiu. Zijául Hak napriek podpore urdčiny v r. 1983 poskytol zákonnú ochranu elitným školám a súčasne dovoľil, aby sa prírodovedné predmety učili v angličtine aj na neelitných školách. Aj všetka politika a rozhodnutia na vyššej úrovni sa naďalej robili v angličtine (Khalique, 2007, s. 103). Podobne pokračovala v paralelnom vzdelávacom systéme aj vláda Bénazír Bhuttovej (1988 – 1996) a Naváza Šarífa (1997 – 1999), hoci s miernymi obmenami. Bénazír Bhuttová napríklad zaviedla angličtinu ako povinný predmet od prvej triedy vo všetkých školách podporovaných vládou v presvedčení, že sa tým zvýšia možnosti uplatnenia aj pre chudobné deti. Jej rozhodnutie však narážalo na nedostatok kvalifikovaných učiteľov. V tomto ohľade nebola odlišná ani vláda Muššarafa Parvéza (1999 – 2007) a nasledujúce pakistanské vlády. Ako uvádza Harris Khalique, v krajine sa ako huby po daždi objavovali školy, kde bola vyučovacím jazykom angličtina úbohej kvality, pokračovalo anglicizovanie médií riadených štátom a na žiadnej dôležitej oficiálnej úrovni sa neuskutočnili opatrenia na prijatie urdčiny. Len v Severozápadnej pohraničnej provincii sa na sekretariáte provincie používa urdčina rovnako bežne ako angličtina, a to vďaka tomu, že „vládnuca aliancia náboženských strán nerozumie po anglicky a nevie angličtinu používať“ (Khalique, 2007, s. 104).

Ako upozorňuje T. Rahman, podporovaním angličtiny prostredníctvom paralelného systému elitárskeho školského vzdelávania pakistanská vládnuca elita podporuje oslabovanie postavenia miestnych jazykov, a tým aj znižovanie jazykovej a kultúrnej rôznorodosti v krajine. Privilegovaním angličtiny sa zvyšuje chudoba miestneho obyvateľstva, lebo najlepšie platené zamestnania sa sústreďujú v rukách medzinárodnej elity a elity periférií hovoriacej po anglicky (Rahman, 2003, citované podľa online zdroja, s. 9).

Privilegované postavenie angličtiny podporuje aj ústava prijatá v roku 1973 po tom, ako sa od Pakistanu v roku 1971 oddelil Bangladéš. Oficiálne stanovisko k postaveniu jazykov v Pakistane a vzťahu medzi nimi vyjadruje v článku 251, kde stanovuje: (1) Národným jazykom Pakistanu je urdčina; treba prijať také opatrenia, aby sa urdčina mohla používať na oficiálne a iné účely do pätnástich rokov od prijatia ústavy; (2) V súlade s klauzulou (1) sa angličtina môže používať na oficiálne účely, kým sa neurobia opatrenia na jej nahradenie urdčinou; (3) Bez ujmy na postavení národného jazyka môže Provinčné zhromaždenie zákonom stanoviť kroky na učenie, podporu a používanie jazyka provincie popri národnom jazyku.

Ako vidno, angličtina sa ocitla v ústave na druhom mieste, hoci na najvyšších úrovniach štátnej správy a vo vzdelávaní jej v skutočnosti patrí najvyššia pozícia. Za pozornosť stojí aj skutočnosť, že ústava už nedefinuje urdčinu ako štátny jazyk, ale ako národný jazyk, hoci tento jazyk vždy bol a doteraz je materinským jazykom

menšiny pakistanského obyvateľstva. Jej postavenie jej zabezpečuje to, že sa chápe ako symbol jednotnej pakistanskej identity, ako aj skutočnosť, že urdčina bola a je značne rozšírená, slúži ako lingua franca najmä v mestských oblastiach a jej znalosť si vyžaduje uplatnenie v mnohých zamestnaniach. Ústava nezabúda ani na jazyky provincií, keďže v 3. klauzule umožňuje v provinciách podporovať a používať vlastné jazyky.

Podľa ústavy mala byť angličtina nahradená urdčinou v úlohe oficiálneho jazyka do pätnástich rokov, teda do roku 1988, no nestalo sa tak. Až v roku 2015 Najvyšší súd vydal nariadenie, aby bola urdčina na základe článku 251 ústavy uznaná za národný a oficiálny jazyk Pakistanu. Na základe tohto rozhodnutia musí byť oficiálna korešpondencia a všetky informácie v urdčine, aby si ich vedel prečítať bežný človek a aby im rozumel. Najvyšší súd ďalej rozhodol, že v urdčine musia byť všetky účty za služby, rozhodnutia súdov, ako aj prejavy hláv štátu na národnej aj medzinárodnej úrovni. Tento verdikt vyslovil sudca Džavád S. Chvádzá a ako prvý uviedol urdčinu ako jazyk používaný na najvyššej úrovni, keď uvedené rozhodnutie vyhlásil a napísal v urdčine a po urdsky predniesol aj svoju prísahu pri menovaní za najvyššieho sudcu Pakistanu. Podrobnejšie referujú o rozhodnutí Najvyššieho súdu pakistanské noviny. Napríklad *The Express Tribune* (Malik, 2015) informuje, že federálna vláda predložila Najvyššiemu súdu krátkodobý plán postupných krokov na zavedenie urdčiny do troch mesiacov. Podľa tohto plánu prezident aj predseda vlády začnú mať prejavy v urdčine bez ohľadu na to, či ich prednesú doma, alebo v zahraničí. Aj všetky oficiálne činnosti a recepcie sa budú konať v urdčine. Ďalej, že všetky vládne a polovládne organizácie pôsobiace na federálnej úrovni do troch mesiacov preložia svoje zásady, nariadenia a všetky formuláre do urdčiny, ktoré budú existovať popri anglickej verzii. Vytvorí sa aj webové portály v urdčine. Vláda v stanovenom čase zabezpečí uvedenie názvov všetkých verejných miest vrátane súdov, policajných staníc, nemocníc, parkov, vzdelávacích inštitúcií a bánk v urdčine. Všetky vývesné štíty a dopravné tabule budú v urdčine. Vláda zabezpečí, aby všetky informácie a dokumenty verejných úradov boli v urdčine a angličtine. Pravda, rozhodnutie Najvyššieho súdu neodrádza od používania angličtiny. Tá sa môže naďalej používať ako jazyk vedy, techniky a výskumu. A vláda môže naďalej viesť korešpondenciu s ostatnými národmi v angličtine.

Angličtina však nestráca svoje pozície v bežnom (neoficiálnom) živote v krajine. Uprednostňuje ju aj nová elita, ktorá dnes pochádza skôr z nižšej strednej vrstvy alebo zo strednej vrstvy, a vzdelávala sa v paralelných školách, kde sa všetky predmety okrem urdčiny vyučovali v angličtine. No napriek takému veľkému dôrazu na znalosť angličtiny a početných absolventov rozličných škôl, kde sa vyučuje angličtina, takých ľudí, ktorí tento jazyk naozaj ovládajú, je podľa T. Rahmana (Rahman, 2003, citované podľa online zdroja, s. 3) len asi 3 – 4 %. (Neexistujú spoľahlivé údaje o ich počte, lebo angličtina sa neuvádza pri sčítaní obyvateľstva; posledné sčítanie bolo v roku 1998.) Privilegovaniu angličtiny nahráva aj skutočnosť, že v glo-

balizovanom svete má angličtina postavenie hlavného jazyka a odklon od angličtiny, ktorá už dávno stratila biľag jazyka bývalých kolonizátorov, sa kritizuje ako krok späť.

Teda v Pakistane sú dnes v súčinnosti, ale aj v konflikte, angličtina ako jazyk, ktorého znalosť je nevyhnutná na získanie zamestnania v štátnej správe na najvyššej úrovni, v súkromnom sektore a v medzinárodných spoločnostiach, urdčina ako národný, štátny a oficiálny jazyk, ktorého znalosť umožňuje ľuďom zamestnať sa vo všetkých provinciách, slúži na komunikáciu medzi provinciami, používa sa v médiách, a jazyky provincií, ktorými hovorí väčšina obyvateľstva a ktoré (s výnimkou sindhčiny) nemajú uplatnenie v nijakej oblasti moci. Naopak, ich výlučná znalosť prispieva k marginalizácii ich používateľov v spoločenskom, hospodárskom aj politickom živote v Pakistane.

3. BANGLADÉŠ

V Bangladéši je jazyková situácia jednoduchšia ako v Pakistane. Bengálci majú silné národné a jazykové povedomie (aj v bengálskej ústave sa uvádza, že bengálsky národ odvodzuje svoju identitu od svojho jazyka a kultúry), ktoré sa prejavilo v odpore proti urdčine a v hnutí za vytvorenie nezávislého štátu. So vznikom Bangladéša v roku 1971 stratila postavenie štátneho jazyka urdčina, ktorou dnes hovoria v Bangladéši len muslimovia presídlení z Indie a Pakistanu. Podľa ústavy prijatej v roku 1972 bola v článku 3, časť 1 stanovená za štátny jazyk bengálčina. V ústave nie sú zmienky o iných jazykoch. Dnešný Bangladéš sa považuje za monolingválny štát. Materinským jazykom 98 % bangladéšskeho obyvateľstva je bengálčina, ktorá je aj linguou francou v celej krajine. Zvyšné 2 % obyvateľstva, žijúce najmä v severnej a juhovýchodnej časti štátu, hovoria približne 30 pôvodnými jazykmi patriacimi do sinotibetskej, austroázijskej, drávidskej a indoárijskej jazykovej rodiny. Vzhľadom na svoju jazykovú, ale aj spoločenskú, ekonomickú a politickú prevahu nemusia obyvatelia, ktorých materinským jazykom je bengálčina, brániť postavenie bengálčiny voči ostatným menšinovým jazykom a ani príslušníci menšinových etník sa spravidla neusilujú získať pre svoje jazyky lepšie postavenie. Treba však povedať, že jazykové povedomie Bangladéšanov sa neviaže na spisovný jazyk, ale skôr na jeho regionálne dialekty. Bangladéšania síce považujú spisovný jazyk za národné bohatstvo kodifikované z existujúcich variantov, no za bohatstvo pospolitého ľudu pokladajú regionálne dialekty. Pre mnohých Bangladéšanov nie je používanie spisovného jazyka vecou prestíže a hrdosti (Ahmad – Haque, 2014, s. 73), a tak má obyvateľstvo k spisovnej podobe jazyka vcelku laxný prístup. Prejavuje sa to napríklad na jej používaní v médiách, ktorým sa vyčíta, že sa v nich objavuje nesprávna výslovnosť, bengálčina sa mieša s cudzími jazykmi, dialekty sa miešajú so spisovnou podobou, prejavuje sa vplyv angličtiny a hindčiny (Murshed, 2006). Túto situáciu výraznejšie neovplyvnili ani organizácie, ktoré sa usilujú o povýšenie bengálske-

ho jazyka, a to Bengálska akadémia založená v roku 1955 a Medzinárodný ústav materinského jazyka založený v roku 2001.

Jazyková politika v Bangladéši je nedostatočná nielen s ohľadom na širšie presadzovanie spisovného jazyka, ale aj s ohľadom na postavenie a používanie angličtiny v krajine. Angličtina nemá v Bangladéši priznané nijaké oficiálne postavenie (je považovaná za cudzí jazyk) na rozdiel od Pakistanu, kde sa jej aj v ústave priznáva status dočasného úradného jazyka (podobne ako v Indii). Štátne orgány sa sporadicky usilovali obmedziť uplatňovanie angličtiny v spoločensko-kultúrnej oblasti. Najvýznamnejším zákonom dotýkajúcim sa tohto problému je Bánglá pračalan áin (Zákon o používaní bengálčiny) z roku 1987. Podľa tohto zákona sa bengálčina má stať národným-úradným jazykom Bangladéša a angličtina sa má používať pri komunikácii so zahraničím. Ukazuje sa však, že ani tento zákon celkom nezamedzil používanie angličtiny v oblastiach vyhradených pre štátny jazyk. Napríklad Nahid Ferdouci (2009, s. 53) ešte po vyše dvadsiatich rokoch od vydania tohto zákona upozorňuje na skutočnosť, že v súdnictve sa stále používa angličtina, čo spôsobuje problémy chudobným a negramotným osobám. Nespokojnosť s nedostatočným používaním bengálčiny v súdnictve opäť prejavil Bangladéšsky právny výbor, keď vo svojej správe z 9. februára 2011 odporučil vláde, aby presadila používanie bengálčiny v súdnictve. K istému posunu vo vzťahu k používaniu štátneho jazyka na oficiálnej úrovni došlo v roku 2014 (podobne ako v Pakistane a Indii), keď 17. februára Vysoký súd vydal rozhodnutie, aby vláda čo najskôr podnikla kroky na zabezpečenie používania bengálčiny vo všetkých sférach. Tohto rozhodnutia sa týkal napríklad príkaz, že všetky vývesné tabule, evidenčné značky na vozidlách a názvy masmédií majú byť v bengálčine. Rozhodnutie sa nemalo dotýkať veľvyslanectiev a zahraničných inštitúcií ani komunikácie so zahraničnými misiami, ktorá môže prebiehať v iných jazykoch.

Napriek obmedzovaniu používania angličtiny v rozličných oblastiach a tomu, že angličtina sa oficiálne neteší statusu oficiálneho jazyka pri komunikácii, postupne sa stala najdôležitejším jazykom v akademickej sfére a pri získavaní zamestnania. Stáva sa nástrojom sociálneho postupu a ekonomického rozvoja (Ali, 2013, s. 6). V súčasnosti má osobitný význam aj v bangladéšskej národnej vzdelávacej politike. Učí sa na školách všetkých stupňov.

V súvislosti s problémom postavenia bengálčiny a angličtiny v krajine je zaujímavá štúdia Mohammada Arshada Aliho (2013, s. 127 – 129) založená na dotazníku, zameranom na postoje ľudí k otázkam jazykového plánovania v Bangladéši, používania jazyka na úradoch, v školách, v TV a i. Kladné aj záporné vyjadrenia na položené otázky vcelku plasticky osvetľujú jazykovú situáciu v Bangladéši a to, ako ju vnímajú rozliční ľudia. Niektorí respondenti sa nazdávajú, že používanie jazyka je v súlade s existujúcou jazykovou politikou, keďže dôležité dokumenty, informácie a oznámenia sú v bengálčine, aj televízne programy sú v bengálčine, bengálčina je vyučovacím jazykom, po bengálsky sú napísané pravidlá a zákony. Bengálčina sa

používa ako spoločný komunikačný prostriedok, je linguou francou v celej krajine. Aj väčšina kníh na rozličné témy je napísaná v bengálčine. Avšak, ako tvrdia iní, veľa inštitúcií, najmä súkromných a univerzity, používa takmer výlučne angličtinu, od mnohých úradníkov sa stále očakáva, že budú ovládať angličtinu, v niektorých školách je bengálčina takmer vylúčená z osnov. Aj pre korporátne spoločnosti je angličtina stále prestížnym jazykom nadradeným ostatným jazykom. Bengálčina sa nepoužíva pri komunikácii na pracovisku v celej krajine a dokonca nedosiahla takú úroveň ako angličtina, napr. má nedostatočnú slovnú zásobu. Tak ako takmer na celom svete angličtina získava prestíž ako jazyk globalizovaného sveta. Jej znalosť umožňuje mladým ľuďom získať vyššie vzdelanie v zahraničí a lepšie uplatnenie na pracovnom trhu. A ako podotýka M. A. Ali, mnohí dokonca predpokladajú, že ak budú hovoriť po anglicky, získajú vyšší status v spoločnosti. Prejavuje sa to najmä u mladšej generácie.

4. ZÁVER

Ako vidno, v Pakistane aj Bangladéši jazyk ako symbol identity (v prípade Pakistanu muslimskej a štátnej a v prípade Bangladéša etnickej/národnej) poslužil ako účinný prostriedok v boji za vytvorenie samostatného štátu. Etnolingvistické povedomie obyvateľstva provincií v mnohojazykovom Pakistane ustúpilo v mnohých prípadoch do úzadia. Príslušníci rozličných jazykových skupín z pragmatických dôvodov často uprednostňujú urďčinu a angličtinu na úkor materinského jazyka. Podobne je to aj v Bangladéši, kde zrejme pomerne jednoduchá jazyková situácia, keď je v opozícii len bengálčina a angličtina, nenúti štátne inštitúcie venovať jazykovej politike mimoriadnu pozornosť. Vysoký status angličtiny podporuje jej pozícia globálneho jazyka v celosvetovom meradle. Jej používanie sa často považuje skôr za výhodu ako za ohrozenie miestnych jazykov.

Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 2/0107/15: *Podoby a premeny identity v regiónoch Ázie, Afriky a Oceánie*.

Bibliografia

AHMAD, Sabbir – HAQUE, Ziaul: An Analysis of the Linguistic Contexts of Bangladesh: Colonial Legacy to the Present Globalised Mechanism. In: BUBT Journal, January – December 2014, roč. VI, s. 67 – 75.

ALI, Mohammad Arshad: Language Policy and Planning for Bangla in the Current Context of Bangladesh: Possibilities and Constraints. In: Prime University Journal, 2013, roč. 7, č. 2, s. 113 – 137.

FAQUIRE, Razaul Karim: Language Situation in Bangladesh. In: The Dhaka University Studies, 2010, roč. 67, č. 2, s. 63 – 77.

FERDOUCI, Nahid: Bengali language situation in the judicial system in Bangladesh. In: Dhaka University Journal of Linguistics, 2009, roč. 2, č. 3, s. 53 – 68.

KHALIQUE, Harris: The Urdu-English Relationship and its Impact on Pakistan's Social Development. In: The Annual of Urdu Studies, 2007, roč. 22, s. 99 – 112.

MALIK, Hasnaat: President, prime minister to deliver speeches only in Urdu, even on foreign trips. In: The Express Tribune, Pakistan. 10. júl 2015.

MAREK, Jan: Pákistán. Stručná historie státu. Praha: Nakladatelství Libri 2002. 202 s.

MURSHED, Sikder Monoare (Shourav Sikder): Linguistic Situation in Bangladesh. Prezentované na ECAMSAS Conference, Laiden, Holansko, 27. – 30. jún 2006. Dostupné na http://www.tufs.ac.jp/common/fs/ilr/ASIA_kaken/_userdata/20141106siryo.pdf.

RAHMAN, Tariq: Language and Politics in Pakistan. Karachi: Oxford University Press 1988.

RAHMAN, Tariq: Language Policy, Multilingualism and Language Vitality in Pakistan. In: Trends in Linguistics. Lesser known languages of South Asia: Status and policies, case studies and applications of information technology. Eds. A. Saxena – L. Borin. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2006, s. 73 – 104. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/254000370_Language_policy_multilingualism_and_language_vitality_in_Pakistan1.

RAHMAN, Tariq: Language – Teaching and Power in Pakistan. In: Indian Social Science review 2003, roč. 5, č. 1, s. 45 – 62. Dostupné na: http://www.linguapax.org/wp-content/uploads/2015/07/CMPL2002_T2_TariqRahman.pdf.

ZA SIEDMIMI MORAMI:
МИФ, СТАВШИЙ ДЛЯ ПРОФЕССОРА ВИКТОРА КРУПЫ ЖИЗНЬЮ

ВАЛЕРИЙ МИХАЙЛОВИЧ МОКИЕНКО
Санкт-Петербургский университет, Санкт-Петербург, Россия

MOKIENKO, Valery M.: *Za siedmimi morami*: The Myth that has Become Real Life for Professor Viktor Krupa. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 219 – 231.

Abstract: The article is devoted to the anniversary of Professor Viktor Krupa – the known Slovak ethnographer and linguist. The object of the analysis was the name of one of the most popular books of Hero of the day – *Za siedmimi morami* („Over the seven seas“), which seems to be characteristic for the author’s biography. This expression is included in the Slavic proverbs and sayings with the concept of „sea“. In this case, although the idiom *za siedmimi morami* is not fixed by any phrasebook or by the majority of monolingual and bilingual dictionaries of the Slovak language, it is widely known in colloquial speech and is often used in modern Slovak literature and the media. In the cited contexts, the expression retains its folk stylistic flavor, which often emphasizes the typical folk-poetic speech „increments“ to its meaning and rhythm, reinforcing the semantics of „remoteness“: *za siedmimi ostrovmi a za siedmimi morami, za siedmimi horami a siedmimi morami* etc. This variation suggested by the presence of Slovak folklore explicate version of our expression, where the numerical component of the „seven“ is replaced by „nine“ – *za deviatimi horami, za siedmimi morami*.

Expression *za siedmimi morami* is one of the many „sea“ – sayings and proverbs recorded in the Slovak language. Each of them has its own distribution area, and its own history, sometimes going back to the ancient European cultural heritage. And in all of them reflect the semantics of infinite space, symbolized by component *more* („sea“), which created also the idiom *za siedmimi morami*.

Linguistic analysis of the expression on the background of its Slavic correspondences shows that it has deep folkloric and mythological roots in the Slavic and Indo-European world. This ancient symbolism was explicated in the title of one of the many books of Professor Viktor Krupa.

Key words: proverbs, phraseology, idiom, comparative paremiology, myth, Slavic folklore.

Научная жизнь профессора Виктора Крупы столь же многообразна и ярка, как и его биография. Избрав первоначально в качестве основной научной специальности славянскую филологию и успешно защитив в 1959 году в Университете им. Коменского в Братиславе диплом по русистике и словакистике, нынешний Юбиляр увлекся совершенно иными языками и научными проблемами. Общее языкознание, религиоведение, мифология и языки народов, на тысячи миль удаленных от Словакии и славянского мира, стали для

В. Крупы путеводной звездой на всю жизнь. Научные поездки на Гавайские острова, в Новую Зеландию и другие обширные пространства Мирового океана стали стимулом для исследования языков и культур, мало известных как на родине Юбиляра, так и в других странах Европы.

Его многочисленные книги стали путеводителями по дотоле экзотическим регионам мира, раскрывая тайны языков и духовной культуры их населения. И не случайно эти книги изданы не только на словацком, но и на других языках мира – русском, чешском, английском и др. Уже в 1967 году в московском издательстве «Наука» появляется его книга «Язык маори» (Крупа, 1967). Небольшая по объему (77 страниц), но яркая по содержанию и изданная большим тиражом, эта книга стала бестселлером, вызвав широкий интерес у русских читателей к одному из народов далекой и безбрежной Океании. Шаг за шагом, путешествие за путешествием Юбильяр расширял горизонты своих исследований и углублял познания того духовного и языкового мира, который увлек его на всю жизнь. «Polynézské mýty», «Legendy a mýty Polynésie. Polynéská kosmogonie», «Japonské mýty», «Cesty bohov», «Polynézania», «Hľadanie posledného raja», «Malebná cesta okolo sveta»... Серия этих книг написана человеком, увлеченным неведомым большинству европейцев миром, и потому особо влекущим открываемыми В. Крупой тайнами.

Для языковедов же описания и факты, открытые и комментируемые словацким культурологом и филологом, дают ценную пищу для размышлений о сущности языковой системы, о лингвистических закономерностях и типологических схождениях и расхождениях бездонного многоязычного пространства. «Morpheme and Word in Maori» (Haag 1966), «The Polynesian languages» (London – Boston – Melbourne – Henley 1982), энциклопедия «Jazyky sveta», «Jazyky sveta v priestore a čase», написанная в соавторстве с Й. Гензором и Л. Дроздиком (Bratislava 1983, 1996), «Jednota a variabilita jazyka: Systémový prístup a tzv. exotické jazyky» (Bratislava 1981), «Metafora na rozhraní vedeckých disciplín» (Bratislava 1990), «Jazyk – neznámy nástroj» (в соавторстве с П. Хорватом; Bratislava 1991), «Pohyby jazykov v čase a priestore od globalizácie k revitalizácii» (Bratislava 2010) – в этих книгах В. Крупа делится с читателями не только своими лингвистическими познаниями, но и первозданным восхищением славянина чудесами открытого им языкового пространства.

Язык является не только объектом научного интереса Юбиляра, но и действенным и точным инструментом описания анализируемых им мифологических и лингвистических фактов. Книги Юбиляра читаются на одном дыхании – как захватывающие робинзонады островной жизни, описываемой автором. Вот типичное для стиля В. Крупы «признание в любви» к избранному им жизненному и научному сюжету: «Do Tichomoria lákalo a ešte aj dnes láka ľudí predovšetkým čaro exotiky a predstava rajskej nedotknuteľnosti týchto ostrovov.

Platí to aj o tých šťastlivcoch, ktorým sa tam podarilo dostať z našej vlasti (a dali by sa spočítať na prstoch). Nechcem tvrdiť, že mňa nevzrušovala diaľka a exotika tejto časti sveta, ale musím sa priznať, že som sledoval dosť suchopárne ciele. Zaoberám sa štúdiom jazykov, ktorými hovoria obyvatelia rozličných tichomorských ostrovov, najmä jazykom Maori, pôvodných obyvateľov Nového Zélandu» (Krupa, 1970, s. 7). И хотя автор говорит о «suchopárnych cieľoch» своих путешествий, тексты и сюжеты его книг свидетельствуют о высоком «парении» его творческого духа.

Свидетельствует об этом и название книги В. Крупы, из которой приведена цитата о «suchopárnych cieľoch» автора – «*Za siedmimi morami*» (Krupa, 1970). Оно отнюдь не «suchopárne», а высоко поэтично, и даже – в духе интересов Юбиляра – народно-поэтическое. Вот почему, размышляя о сюжете для моей юбилейной статьи, я решил остановиться на лингвистическом анализе этого выражения, имеющего глубокие фольклорные и мифологические корни в славянском и индоевропейском языковом мире. И кто знает, – быть может, именно это словацкое народное выражение, услышанное Юбиляром в детстве, побудило у него мечту о путешествиях «за семь морей» – как это было у автора средневекового русского путешественника Афанасия Никитина, написавшего знаменитое «*Хождение за три моря*»...

Особо полно выражение *za siedmimi morami* представлено в толковых и электронных словарях словацкого языка (см.: <http://slovníky.juls.savba.sk/>). В словаре под редакцией Ш. Пецяра (SSJ, 1959–1968) находим наше выражение, маркированное пометой «сказочное» (*rozpráv.*) под словарной статьёй **sedem** в варианте *kde bolo, tam bolo, za siedmimi horami a siedmimi dolinami (morami)* ‘veľmi ďaleko’. «*Krátky slovník slovenského jazyka*», правда, под той же словарной статьёй **sedem** его не фиксирует, хотя отражает вариант *za siedmimi horami a siedmimi dolinami* ‘veľmi ďaleko’ (KSSJ, 2003). Электронная версия «*Slovníka súčasného slovenského jazyka*» (SSSJ M–N; <http://www.juls.savba.sk/>, дата обращения: 06.04.2016) фиксирует выражение под словарной статьёй **more** в числе многих других фразеологизмов с этим компонентом: *za siedmimi horami, za siedmimi morami* ‘veľmi ďaleko (ustálené spojenie používané v úvode rozprávkového deja)’.

Широко известно это выражение в разговорной речи и нередко употребляется в литературе и средствах массовой информации. Вот несколько таких употреблений, выхваченных нами из горнила Интернета:

Kde bolo, tam bolo. I za siedmimi ostrovmi a za siedmimi morami, kde stromy rástli a vzduch bol čistý, v krajine kde všetko malo svoje miesto a nič nebolo zbytočné, bol jeden krásny ostrov plný tajomstiev a krás. „Zelený ostrov“ na dni otvorených dverí.

<http://www.zsmartinskaza.edu.sk/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=131>

Vzdialenosť, čo leží medzi vami a vašim blízkym susedom, s ktorým nie ste spriatelení, je v skutočnosti väčšia, než vzdialenosť, ktorá vás oddeľuje od toho, koho milujete, hoci je za siedmimi horami a siedmimi morami.

Prorokova záhrada // Úryvky z knihy Chalíl Džibrán/Prorok – Prorokova záhrada, Gardenia 1995.

Problém: Dovoľenky sa blížia a možno sa pýtate, čo sa skrýva za siedmimi moriami či morami? Riešenie: Podstatné meno more sa skloňuje podľa vzoru srdce a v inštrumentáli teda priberá príponu -ami (napr. s lícami, s poľami,...). Príponu -iami môžeme použiť pri podstatných menách vzoru vysvedčenie (napr. s pohoriami, s nábrežiami). Preto pokojne snívajte o pokladoch za d'alekými morami.

Archív: Morami alebo moriami? 30 sekúnd slovenčiny, № 26 // <http://www.lexman.sk/blog/author/lexman/>

Как видим, выражение *za siedmimi morami* не только употребляется, но даже кодифицируется службой культуры речи, обратившей внимание на правильное склонение слова *more* в его составе. Немаловажно при этом, что оно и в приведенных употреблениях сохраняет свой фольклорный стилистический колорит, что в первом и втором контексте подчеркивается типичным для народно-поэтической речи «приращением» к нему близких по смыслу и ритмике оборотов, усиливающих семантику «удаленности»: *za siedmimi ostrovmi a za siedmimi morami, za siedmimi horami a siedmimi morami*. Не случайно эта семантика эксплицируется в третьем, «кодифицирующем» контексте, где числительное *siedmimi* как бы «переводится» прилагательным *d'alekými*. В сущности, такая вариантность подсказана наличием в словацком фольклоре эксплицированного варианта нашего оборота, где числовой компонент «семь» заменен на «девять» – *za deviatimi horami, za siedmimi morami* (СД, т. 3, с. 299).

Характерно, что этот словацкий фразеологизм во втором приведенном выше интернетном контексте не только национально не маркируется, но выступает даже в качестве своего рода универсального пространственного кода. Ведь этот текст – фрагмент из перевода книги ливанского и американского писателя и философа Джебрана Халиля (Chalíl Džibrán, 1883–1931) «Пророк» (1923), где главный герой Пророк-философ, покидая край, в котором он провел большую часть жизни, возвращается на родину. Перед его отплытием многие люди его родного поселения приходят, чтобы испросить у него пророческих, мудрых и жизнеутверждающих наставлений. В какой-то мере эта восточная история у меня ассоциируется с научной судьбой профессора Виктора Крупы, который из своих путешествий *za siedmimi morami* привез на свою родину и в Европу не только лингвистические исследования, но и древние мудрые мысли народов, столь удаленных от нашей европейской культуры. Вот один из философских мотивов пророчески проповедуемой Юбилеаром философии, которая не только объясняет искусственное противопоставление «Востока и Запада», но и наталкивает на мысль, как это противопоставление диалектически разрешить и кто именно должен начать действовать в этом направлении:

«Bieli a čierni, žltí a hnedí, všetci žijeme na jednom svete, ale tento svet nikdy nebol jednotný a nikto nedúfa, že tisícovaké hranice, ktoré ho trieštia, v dohľadnej budúcnosti zmiznú. Svet sa už delil všelijako, hradiská sa nemenili, ale málokteré rozdelenie sa drží tak húževnato ako prastarý protiklad Východ – Západ. Do týchto dvoch, pôvodne čisto zemepisných, pojmov vkladala každá doba svoj obsah. Hranice medzi Východom i Západom prebiehajú rozlične, podľa toho, či sa svet delí na dve polovice z kultúrneho, náboženského, jazykového alebo najnovšie politického hľadiska.

Musíme si uvedomiť, že svet začali poltiť na Východ a Západ v Európe a možno preto sa toto rozdelenie nehodí rovnako dobre na všetky končiny zemegule» (Krupa, 1970, s. 11).

В наши дни, когда Восток объят пожаром межэтнических и религиозных столкновений, а Запад захлебывается потоком беженцев из разворошенного им же Востока, эти слова В. Крупы звучат пророчески. Их надо перевести со словацкого языка на все другие европейские и разослать западным политикам, которые не знают Востока и в своих действиях меряют его на свой западный «демократический» аршин...

Но вернемся к нашему словацкому выражению *za siedmimi morami*, которое стало названием книги с этими мудрыми пророческими строками.

Как я выше отмечал, фольклорный колорит этого фразеологизма в словацком языковом узусе делает его и национальным, и интернациональным кодом пространственной удаленности. Причем нередко авторы, употребляющие это выражение, могут прямо соотносить его с фольклорными оборотами других языков, особенно славянских, где, как мы увидим ниже, оно также широко употребительно. Любопытна в этом отношении словацкая стилизация под русский фольклор в кратком эссе «Vasilisa Premúdra» из интернетного цикла «Historiky a rozprávky». Его герои – сказочный Иван-царевич, Василиса Премудрая и баба Яга:

Oženil sa cárovič Ivan s Vasilisou Premúdrau z lásky.

Ivan veľa ťažkostí prekonal, veľa ľudí stretol, s mnohými sa spriatelil, no s nevestou má problém.

Nechce mu dať! ...

Išiel teda cárovič Ivan za Babou Jagou.

Tá samozrejme už všetko vopred vedela a hneď vysypala radu: – Musíš, Ivan, zájsť na zázračnú lúku. Tá je za siedmimi morami, siedmimi riekami, siedmimi horami a siedmimi dolami. Tam v máji za rozbresku v rannej rose natrhaj zázračnej trávy aj s korenkami. Trávu dones domov a uvar v dvoch litroch vody. Potom Vasilisu vezmi akože na piknik a tam jej odvar daj vypiť...

<http://www.mailoviny.sk/historiky-a-rozpravky/vasilisa-premudra> (2008)

Утонченного читателя-эстета, разумеется, эта вульгарная «gozprávka» может покори́ть. Но для лингвиста, исследующего славянскую фразеологию, она ценна тем, что в узусе современного рядового (и любящего грубый, «соленый» юмор) носителя словацкого языка выражение *za siedmimi morami* ассоциируется не только со словацким фольклором, но и с русским. И это языковое подсознание объективно, ибо отражает древние славянские (и не только) мифологические представления о пространстве, измеряемом семью морями.

Этимологи давно уже доказали, что слово **more* имеет не только индоевропейские, но и ностратические корни, т. е. восходит к древнейшей общей лексике языков генетически разных семейств. Правда, в разных языках оно может обозначать не только привычное нам географическое, но и другие водные объекты – например, озеро или болото. Но в славянских языках его значение остается классически традиционным. Вот почему «морская» фразеология у славян и других европейцев обнаруживает немалое сходство – ср. недавно изданный словарь «Klar Schiff machen!», составленный по инициативе и под руководством проф. Х. Вальтера (Klar Schiff machen, 2014).

Выражение *za siedmimi morami* – один из многих «морских» фразеологизмов и паремий, зафиксированных в словацком языке. Вот пословицы и поговорки, зафиксированные А. П. Затурецким и частично воспроизведенные в других словацких словарях: *Do mora hlboko a na svete pravdy niet* (Záturecký, 1975, с. 189); *More je more, a preberie sa* (там же, с. 274); *Nelej vodu do mora* (там же, с. 289); *Nepúšťaj sa na more bez vesla* (там же, с. 359); *More nevypiješ, hviezdy nespočítaš* (там же, с. 495). Эту фольклорную «морскую» коллекцию пополняют и другие источники: *Za morem krajciar a prievoz jeden zlatý*; диал. *široki jag moro* ‘veľmi široký, rozsiahly’; *lét vodu do mora* ‘robiť niečo zbytočne’; *do mora ňenačim vodu ľévati* ‘netreba pridávať tam, kde je už veľa’ (SSN, т. 2, с. 189). Об их древности свидетельствуют и данные фундаментального исторического словаря словацкого языка: др.-словац. *wsseci kralowe gsu (proti Bohu) gako krapečka vody naprotiwa celemu mori* ‘sú malí, nepatrní, bezvýznamní’; *do more vody prilevati* (1750) ‘robiť zbytočnú prácu’; *ako piesok v mori* ‘zmnohonásobit’; *geho semeno (Abrahámovo) potomkuw rozmnozi gako pisek v mori* (1758) (HSSJ, т. 2, с. 328). Ср. также *za morom, za oceánom*, приводимое в качестве эквивалента рус. *за морем*, или *zo zámoria* – к рус. *из-за моря* (VRSS, т. 2, с. 332).

Каждое из приведенных словацких выражений имеет и свой ареал распространения, и свою собственную историю, нередко восходящую к древнему европейскому культурному наследию. Так, др.-словац. *ako piesok v mori* – одно из устойчивых сравнений, унаследованных из Библии, где оно часто повторяется как характеристика неисчислимого множества. И так или иначе, во всех них отражена семантика бесконечного пространства, символизируемая компонентом *more*, сформировавшая и фразеологизм *za siedmimi morami*.

Было бы логично предположить, что словацкий фразеологизм имеет тождественный эквивалент в близкородственном чешском языке. Однако здесь его не регистрируют ни словари, ни интернет. Разумеется, паремиология с компонентом *moře* в чешском языке не менее богата, чем в словацком. Так, в недавно переизданном нами словаре древнечешских пословиц В. Флайшганса зафиксировано 10 таких паремий: *Brodíš jako u moře, by byl prostřed moře, Do moře vody nenos, hus za moře, hus domov, Moře nevypiješ* и др. (Flajšhans, т. 1, 2013, с. 1011–1012). 9 чешских фразеологизмов с этим же компонентом фиксируется и в нашем чешско-русском фразеологическом словаре: *přelévat moře* ‘носить воду решетом’, (tváří se) *jako by mu bylo moře po kotníky (po kolena)* ‘(он делает вид) что ему море по колено’, (zmizel) *jako by v moři utonul* ‘(исчез) как в воду канул’ и др. (Mokienko – Wurm, 2002, с. 297–298). Морской образ удаленности, но не усиленный «магическим» числительным *sedm*, отразил для чешского языка лишь один словарь – *za mořem* (Kott, т. 1, с. 1064). Этот оборот, судя по всему, является диалектизмом.

Остается признать, что словацкому *za siedmimi morami* в чешском языке соответствует другой фольклоризм (известный и словацкому) – *za devaterými (devatero) horami a [devaterými (devatero)] řekami* (SČF, т. 2, с. 100), *býti za devíti horami* ‘velmi daleko býti’ (Zaorálek, 2000, с. 87). Поэтому оправдано употребление этих оборотов и их вариантов в качестве эквивалентов русских фольклоризмов *за морем, за морями* и *за горами, за горами* (Stěpanova, 2007, с. 413–414).

В отличие от чешского, в польском языке находим «зеркальные» соответствия интересующему нас словацкому фразеологизму. Они издавна зафиксированы в разнообразных вариантах: *za siedmiu morzami* (J. Korzeniowski – 1857); *za siódme (dziesiąte) morze; na kraj świata, za dziesiąte morze* (Reymont – 1902) (NKP, т. 2, с. 524). Здесь же не менее широко представлены и такие фразеологизмы, где пространственная удаленность символизируется «реками», «горами» и даже «переправами и «мостами»: *za siódmą rzeką, za dziesiątą przeprawą* (1696); *za dziewiątą rzeką* (1900) (NKP, т. 3, с. 126); *za siódmą górą, za siódmą rzeką* (1852); *za dziesiątą górą; za dziesiątą górę i dziesiątą rzekę; za dziewięćciú górami i siedmioma mostami; za siedmioma górami i siedmioma rzekami* (NKP, т. 1, с. 723–724).

Словацкий фразеологизм находит широко известные параллели и в восточнославянских языках. В русском языке, правда, здесь вместо «семерки» отдается предпочтение другому числительному с фольклорной символикой множественности: *за тридцать морей* (Михельсон, 1994, 1, с. 336); *за тридцать земель, за тридцать морей* (архангельское) ‘очень далеко’ (СРНГ, т. 18, с. 231). Ср. также ряд старых фольклорных выражений, где *море* является мериллом дальних расстояний и заморских стран: пск. *за морем* (1607) ‘в другой,

заморской стране' (ПОС, т. 18, с. 357); арх. *за сине (синее) море (морюшко)* 'очень далеко (уехать, отплыть, отвалить и т. д.)' (СРНГ, т. 30, с. 31, 33); народн. *за море по еловы шишки* 'о действиях bestолкового человека' (Мокиенко – Никитина, 2008, с. 411); пск., оренб. *на море, на океане (окияне)* 'где-то очень далеко, на огромном водном пространстве' (зачин в заговорах, сказках и т. п.) (СРНГ, т. 23, с. 118; ПОС, т. 23, с. 114); *за горами, за морями* (напр., в басне И. А. Крылова «Клеветник и Змея») и др.

Близкие по структуре и семантике фразеологизмы находим и в украинском малом фольклоре – ср. поговорки и пословицы *За морем тепліше, та дома миліше; За морем, може, й тепліше, зате вдома веселіше* (ПП, т. 1989, 1, с. 302); *У за морем, як за горем; [і] за синім морем* 'в далеких краях, очень далеко', 'куда угодно (пойти)' (ФСУМ, т. 1, с. 506). Близки к ним русинские паремии *За мёрьом бы ти вичиря – и чтоб тебе; За мёрьом кўнь за грайцарь – за морем телушка полушка, да рубль перевоз; За мёрьом темніе, а у нас світліе; За мёрьом тепліше, айбо дома ліше* 'везде хорошо, а дома лучше' (Поп, 2011, с. 128).

Они смыкаются с подобными белорусскими фольклоризмами: *Чым за морам віно піць, лепш з Нёмана вадзіцу* (Грынблат, т. 1, 1976, с. 290); *За морам вол па грошу; За морам валы дарам* (там же, с. 467); *За морам цялушка палушка, ды руб перавозу; За морам цялушка грош, ды за перавоз вала трэба аддаць; За морам палушка цялушка, ды перавоз дорага стоіць* (там же, с. 467); *Табачку нюхнём – за мора махнём* (Грынблат, т. 2, 1976, с. 363); *Мысліш (маніцца) за мора, а смерць за плячыма; Дума за марыма, а смерць за плячыма* (там же, с. 416).

Подобные поговорки и пословицы находим и в других славянских языках – ср. хорв./серб. *preko devet mora iza devet brda, za trideset zemalja* (RHFSR, т. 1, с. 405); болг. *зад девет морета* 'очень далеко' (ФРБЕ, т. 1, с. 336); *през девет [земи и] морета* (ФРБЕ, т. 2, с. 192). Ср. болг. *през девет води студени* (ФРБЕ, т. 2, с. 191); *през девет царства в десето* 'очень далеко' (ФРБЕ, т. 2, с. 192) и под.

Во всех таких славянских паремиях получила отражение мифологическая символика *моря*, детально описанная в этнолингвистической энциклопедии «Славянские древности» (СД, т. 3, с. 299–301; авторы статьи О. В. Белова, Л. Н. Виноградова), созданной по инициативе Н. И. Толстого. В славянской мифопоэтической традиции *море* – первичная и вечная природная стихия, одна из первооснов мироздания; символ безграничного, безбрежного пространства, отдалённого от людей края земли; мифологизированный водный источник, чужой, опасный мир, граница между «тем» и этим светом. Само *море* – символ далекого, неизведанного пространства, необычного, чудесного мира.

Подобно другим водным источникам (*Воде, Реке, Источнику*), *море* осмысливается как граница между миром людей и «тем светом», загробным миром:

за морем в русских сказках находится царство Кошца Бессмертного, Змея Горыныча и друидов «чудищ заморских»; там добываются чудесные средства и предметы («живая вода», «молодильные яблоки», «разрыв-трава» и т. п.). Не случайно ст.-чеш. выражение *k Velesu za toře* обозначает отсылку на «тот свет» (Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров; Б. А. Успенский).

Море – чужое пространство, угрожающая, опасная для человека стихия, локус пребывания духа-хозяина моря и персонажей нечистой силы. Поэтому в заговорах (напр., в сербских) заговаривающий отправляет духов болезней *у море, на море, у синіє море, на ледено море, у морске дубине, у морску пучину, у црно море, у морске ширине* и т. д. В некоторых заклинательных текстах *море* выступает не как реальный водный объект, а как некое отдаленное мифическое пространство, наделяемое особыми эпитетами и именами: напр., в рус. заговорах – *море-лукоморье, океян-море, Исячь-море, Кий-море, Чердань-море* и под.

Масштабы подобных языковых параллелей и мифологических реминисценций легко распространить и за границы славянского мира. Ср. нем. *alle [sieben] Meere befahren haben* ‘объездить весь мир’ (букв. «объездить все семь морей» – Duden, 1989, с. 1001). Но поскольку нашей целью является лингвокультурологический комментарий словацкого выражения *za siedmimi morami*, то обратимся к его нумерологической семантике. Число *семь* входит во фразеологию и паремиологию многих языков мира, в том числе и русского (ср. Маковец, 1974).

Магическая символика числа «семь» давно стала интернациональной, о чём свидетельствует, в частности, фразеология и паремиология с этим компонентом. Однако вместе с тем именно такие языковые единицы указывают на «восточный», ориентальный след этой символики. Так, параллели словац. *byť v siedmton nebi* и рус. *быть на седьмом небе* ‘испытывать большую радость, счастье, блаженство’ известны практически всем европейским языкам – ср.: бел. *на сёмым (на дзесятым) небе*; укр. *бути (перебувати) на сьомому небі*; поль. *być w siódmym niebie*; чеш. *byť v sedmém nebi*; болг. [*съм*] *на седмото (деветото) небе*; хорв./серб. *biti na (u) devetom (sedmom) nebu*; словен. *biti v devetih (malih) nebesih*; литов. *devintame danguje* (букв.: на девятом небе); латыш. *būt kā septītajās debesīs*; англ. *to be in the seventh heaven*; нем. *sein (schweben) im siebten (siebenten) Himmel*; фр. *être au troisième (au septième) ciel, être à la croix de ciel* и мн. др.

Хотя славянские выражения и являются, по-видимому, кальками из неславянских европейских языков (скорее всего, немецкого и французского), но корни последних гораздо более глубоки и связаны в мифологии и философии Востока. Так, Аристотель в сочинении «О небе» считал, что небо состоит из семи неподвижных кристалльных сфер, на которых закреплены звезды и планеты. Выражение связывают и с Библией, где встречаются различные названия неба и *седьмое небо* является обиталищем ангелов, раем. Это представление перешло в Коран, где упоминается о *семи небесах*. В Талмуде и Коране упоми-

нения о *семи небесах* встречается многократно. Коран даже якобы был принесен одним из ангелов с самого *седьмого неба*. Ключ к происхождению идиомы *на седьмом небе* можно искать в Древнем Вавилоне. Именно в вавилонских текстах впервые появились астрономические теории, разделяющие небосвод на *семь небесных сфер*. И в некоторых религиях именно *седьмое небо* – самая отдаленная от земли сфера – стало местом пребывания Бога и ангелов, местом, где находятся священный свет и чистое блаженство (Бирих – Мокиенко – Степанова, 2007, с. 465–455; Röhrich, т. 1, 2001, с. 30; 2, с. 715; Müller, 2005, с. 258).

Возможно, популярности выражения в некоторых языках способствовали и собственные мифологические представления. Так, украинские крестьяне семицветную радугу представляли как отражение семисферного небесного свода.

Может, на первый взгляд, показаться, что древнее выражение о *седьмом небе* не имеет ничего общего с фразеологизмом *о семи морях*. На самом деле, мифологическая связь *моря* и *неба* очень тесна и почти неразрывна. Они, по народным верованиям, образуют единое космическое пространство. Поляки (у Кракова) считали, что море смыкается с небом на горизонте, его называют «матерью солнца», ибо дневное светило на ночь опускается в морские глубины и оттуда же восходит каждое утро. У западных украинцев существовало поверье, что там, где кончается земля, через море идет прямой путь на небо. Да и связь моря с небом проявляется в уже упомянутых и известных всем славянам верованиях о радуге (или змее), пьющей воду из моря и переправляющей ее в верхний мир, где она становится дождем (небесной водой) (СД, т. 3, с. 299). Не случайно поэтому для обозначения большой удалённости от мира людей используются как синонимы выражения с компонентами «море» и «небо»: рус. *уйти за седьмое море* и *подняться на седьмое небо* (там же, с. 299).

Как же все эти данные соотносятся со словацким выражением, ставшим названием книги профессора Виктора Крупы?

Подводя итоги, можно предположить, что оно сложилось из симбиоза языкового и мифологического «Своего» и «Чужого». Древние славянские верования о морской стихии, связывающие Море и Небо единой «радужной» цепью, соединились с не менее древними ориентальными представлениями о магической символике числа «семь» и семи небесных сферах. Первоначально у славян *море* как символ удалённого пространства связывалось с другими, собственно славянскими числовыми – таковы рус. *за тридцать морей* и словац. *za deviatimi horami, za siedmimi morami* или чеш. *za devaterými (devatero) horami a [devaterými (devatero)] řekami*. Но «счастливая» восточная «семерка» все-таки закрепилась в некоторых славянских языках, в том числе и в словацком. Именно ее и употребил Юбиляр, назвав свою книгу *Za siedmimi morami*. И это название оказалось столь же символичным, как и судьба путешествий и книг, написанных Виктором Крупой.

Известно, что люди своей судьбы не выбирают. Но если она удачно складывается, то всегда за таинством удачного выбора кроется и выбор самого человека. В своей книге Юбиляр, как кажется, приоткрыл нам завесу этой тайны. «Človek je čudný tvor, ak je normálny. Túži po tom, čo nemá, a necení si to, čo mu už patrí, – пишет автор. – Nechcem to rozoberať, prečo je to tak, ale ľudská predstavivosť podvedome vyhl'adáva zaujímavé a lákavé veci; na všednosti a nepríjemnosti rada zabúda. Možno najčastejšie pociťuje človek túto slabinu svojej mysle pri cestovaní» (Крупа, 1970, с. 101). Пожелаем же всем нам, чтобы «ľudská predstavivosť» автора звала всех читателей его книг к новым путешествиям и новым открытиям.

Литература

БИРИХ, Александр Карлович – МОКИЕНКО, Валерий Михайлович – СТЕПАНОВА, Людмила Ивановна: Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник. Под ред. проф. В. М. Мокиенко. 4-е изд., стереотипное. Москва: Астрель – АСТ – Люкс 2007. 926, [2] с.

ГРЫНБЛАТ, Міхаіл Якаўлевіч: Прыказкі і прымаўкі у дзвюх кнігах. Т. 1–2. Мінск: Навука і тэхніка 1976. 560, 616 с.

КРУПА, Виктор: Язык маори. Москва: Наука 1967. 77, [1], [2] с.

МАКОВЕЦ, Н. А.: *Семь и седьмой* в русских пословицах и поговорках. In: Русская речь, 1974, № 2, с. 150–153.

МИХЕЛЬСОН, Морис Ильич: Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний. Предисловие и комментарии В. М. Мокиенко. Т. 1–2. Москва: «Русские словари» 1994.

МОКИЕНКО, Валерий Михайлович – НИКИТИНА, Татьяна Геннадьевна: Большой словарь русских поговорок. Более 40 000 образных выражений. Под общей редакцией проф. В. М. Мокиенко. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп» 2008. 784 с.

ПОП, Дмитрий: Русинско-украинско-русский и русско-русинско-украинский фразеологические словари. Ужгород 2011. 241 с.

FLAJŠHANS, Václav: Česká přísloví. Sbírká přísloví, přípovědek a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Díl I. Prísloví staročeská. Díl I (A–N), díl II (O–Ru). Druhé, rozšířené vydání. Předmluva V. Mokienko, komentáře V. Mokienko, L. Stěpanova. Eds. V. Mokienko – L. Stěpanova. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2013.

Klar Schiff machen!: Fische, Wasser, Schiffe und die Menschen am Meer in Sprichwörtern und Redensarten (mit historisch-etymologischen Kommentaren). Gewidmet zu Prof. Dr. Dr. Valerij Mokienko. Ed. H. Walter. Greifswald: Ernst-Moritz-Armdt-Universität Greifswald 2015. 271 s.

DOROTJAKOVÁ, Viktória – ĐURČO, Peter – FILKUSOVÁ, Mária – PETRUFOVÁ, Magdaléna – MALÍKOVÁ, Mária O.: Rusko-slovenský frazeologický slovník. Bratislava: SPN 1998. 664 s.

KOTT, František Št.: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-frazeologický. Díl I–VII. Praha 1878–1893.

KRUPA, Viktor: Za siedmimi morami. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1970. 110 s.

МОКИЕНКО, Валерий – WURM, Alfréd: Česko-ruský frazeologický slovník. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2002. 659 s.

MÜLLER, Klaus: Lexikon der Redensarten. 4000 deutsche Redensarten, ihre Bedeutung und Herkunft. Hrsg. von K. Müller. München: Bassermann 2005. 781 s.

RÖHRICH, Lutz: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 5 Bde. Freiburg – Basel – Wien: Verlag Herder 2001. 1910 s.

STĚPANOVA, Ludmila: Rusko-český frazeologický slovník. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2007. 878 s.

ZAORÁLEK, Jaroslav: Lidová rčení. 4. vyd. Praha: Akademie věd České republiky 2000. 741 s.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava: Tatran 1975. 760 s.

Сокращения названий словарей

ПОС – Псковский областной словарь с историческими данными. Основан Б. А. Лариным. Вып. 1–26. Ленинград/Санкт-Петербург: Издательство ЛГУ/СПбГУ 1967–2015 (издание продолжается).

ПП – Прислів'я та приказки. Упорядник М. М. Пазяк. Т. 1. Природа. Господарська діяльність людини. Київ: Наукова думка 1989. 479 с. – Т. 2. Людина. Родинне життя. Риси характеру. Київ: Наукова думка 1990. 524 с. – Т. 3. Взаємини між людьми. Київ: Наукова думка 1991. 440 с. – Т. 4. Українськ прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток. – Київ: Наукова думка 2001. 392 с.

СД – Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого. Т. 1–5. Москва: «Международные отношения» 1995 – 2012.

СРНГ – Словарь русских народных говоров. Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Вып. 1–48. Ленинград/Санкт-Петербург 1965 – 2015 (издание продолжается).

ФРБЕ – Фразаологичен речник на българския език. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова. Т. 1–2. София: Издателство на Българската Академия на науките 1974–1975. 759, 779 с.

ФСУМ – Фразаологічний словник української мови. Кн. 1–2. Київ: Наукова думка 1993. 980 с.

Duden: Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Die Geschichte der deutschen Wörter und der Fremdwörter von ihrem Ursprung bis zur Gegenwart. 2., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. von Günther Drosdowski. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag 1989. 839 + 4 S.

HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka. Red. M. Majtán. Zv. 1–7. Bratislava: Veda 1991–2008.

KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 986 s. Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk/>

NKP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. Pod red. akad. Ju. Krzyżanowskiego. T. 1–4. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1969–1978.

RHFSR – Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik. D. 1–2. U red. A. Menac. Zagreb: Školska knjiga 1979–1980.

SČF 2 – Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. Fr. Čermák – J. Hronek – J. Machač. Praha: Academia 1988. 511 s.; SČF 2, 2009: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. 2., přeprac. a dopl. vyd. Fr. Čermák – V. Červená – M. Churavý – J. Machač – V. Mejstřík. Praha: LEDA 2009. 547 s.

SSJ – Slovník slovenského jazyka. 2. L–O. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s. Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk/>

SSN – Slovník slovenských nářečí. Zv. 1–2. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994; 2006.

SSSJ (M–N) – Slovník súčasného slovenského jazyka M–N. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s. Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk/>

VRSS – Veľký rusko-slovenský slovník. Zv. 1–5. Ved. red. D. Kollár – E. P. Vasilievová – J. Feřenčík – J. Horecký. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied 1960–1970.

Resumé

ZA SIEDMIMI MORAMI:

MÝTUS, KTORÝ SA STAL SKUTOČNÝM ŽIVOTOM PROFESORA VIKTORA KRUPU

Článok je venovaný výročiu PhDr. Viktora Krupu, DrSc. – známeho slovenského etnografa a lingvistu. Cieľom analýzy bol názov jednej z najpopulárnejších kníh jubilanta – *Za siedmimi morami*, ktorý zjavne úzko súvisí s autorovým životopisom. Tento výraz je súčasťou slovanských frazém / parémii s konceptom „more“. Aj keď výraz *za siedmimi morami* nie je zaznamenaný žiadnym frazeologickým slovníkom a nenachádza sa vo všetkých prekladových či výkladových slovníkoch slovenského jazyka, je napriek tomu známy v hovorovej reči a často používaný aj v modernej slovenskej literatúre a médiách.

V uvedenom kontexte si výraz zachováva svoju ľudovú stylistickú „príchut“, ktorá často zdôrazňuje typické folklórno-poetické „prírastky“ k svojmu významu a rytmu, čo posilňuje sémantiku „odľahlosti“: *za siedmimi ostrovmi a za siedmimi morami, za siedmimi horami a siedmimi morami* atď. Táto variácia podlieha vplyvu slovenského folklóru, kde číselná zložka „sedem“ býva nahradená číslicou „devät“ – *za deviatimi horami, za siedmimi morami*.

Výraz *za siedmimi morami* patrí do skupiny frazém / parémii (porekadiel a prísloví) s komponentom „more“ zaznamenanými aj v slovenskom jazyku. Každá z nich má svoj vlastný distribučný areál a svoju vlastnú históriu, ktorá niekedy siaha až do starovekého európskeho kultúrneho dedičstva. A vo všetkých z nich sa odráža sémantika nekonečného priestoru, symbolizovaná komponentom „more“, na ktorého báze vznikol aj výraz *za siedmimi morami*. Jazyková analýza tohto úslovia na pozadí svojich slovanských súvzťažností ukazuje, že má hlboké folklórne a mytologické korene v slovanskom a indoeurópskom svete. Práve táto prastará symbolika je obsiahnutá v názve jednej z mnohých kníh Viktora Krupu.

Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách

*Zborník príspevkov z vedeckej konferencie
k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra*

Editori: Slavomír Ondrejovič – Jaroslava Kmiťová

Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV 2017. 210 s.
ISBN 978-80-224-1565-1

OBSAH

- Príhovor riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV
Juraj DOLNÍK: Myšlienkový svet Ľudovíta Štúra
Slavomír ONDREJOVIČ: Ľudovít Štúr a Martin Hattala
Pavol ŽIGO: Ambície, doxy a paradoxy Ľudovíta Štúra
Ľubomír KRALČÁK: Explanačný základ Štúrovej gramatiky
Konstantin LIFANOV: Kodifikácia Ľ. Štúra ako dôsledok zmeny jazykovej situácie na Slovensku
Ján KAČALA: Idey Jána Hollého medzi Štúrovými dôvodmi za spisovný jazyk na stredoslovenskom základe
Adriana FERENČÍKOVÁ: Štúrova kodifikácia vo svetle nárečových výskumov
Adam BŽOCH: Tri slovenské preklady Štúrovho „Slovanstva a sveta budúcnosti“
Katarína MUZIKOVÁ: Štúrovska kodifikácia v praxi
György RÁGYANSZKI: Slovenská Mluvnička Štefana Jančoviča
Jana SKLADANÁ: Frazeeológia v diele Ľudovíta Štúra
Marta PANČÍKOVÁ: Ohlasy na slovenčinu a Slovensko v poľskej tlači
Jana PEKAROVIČOVÁ – Helena **Ľos** IVORÍKOVÁ: Ľudovít Štúr očami zahraničných slovakistov
Mária ŽILÁKOVÁ: Prívrženci Ľudovíta Štúra na dolnozemskej jazykových ostrovoch

ВОСПРИЯТИЕ ПРОСТРАНСТВА И ЯЗЫКОВАЯ КАТЕГОРИЗАЦИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

НАТАЛЬЯ КОРИНА

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

KORINA, Natalia: Space Perception and Language Categorization. Journal of Linguistic, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 233 – 245.

Abstract: The study brings a brief view at the problem of cognitive association between the space perception and the categorization reflected in natural language from the linguistic point of view that is very close connected to the linguistic worldview and possesses the ethno-cultural specifics. The analysis is focused on the differences of the vertical and horizontal space models' cognitive dominants in two relative Slavic languages – Russian and Slovak, and on the possible reasons of its existence. The study is devoted to the prominent Slovak philologist Viktor Krupa.

Key words: language categorization, space perception, linguistic worldview, ethno-cultural specifics

Предметом настоящей статьи является анализ взаимосвязи отражения в языке двух сложных и многогранных явлений человеческого бытия – восприятия пространства и категоризации действительности. Их значимость в человеческом сознании обусловила рассмотрение данных явлений как самостоятельных категорий в философии, психологии и не в последнюю очередь в лингвистике. Мы предлагаем лингвистический взгляд на взаимосвязь пространственных моделей сознания и категоризации действительности, опирающийся на конкретный языковой материал двух родственных славянских языков – русского и словацкого, почерпнутый из различных источников, прежде всего из национальных корпусов. Наш анализ носит предварительный характер и не претендует на полноту охвата, поскольку обширность проблематики не позволяет произвести комплексное исследование в рамках одной статьи.

Как отметил Юрий Дереникович Апресян, в современной лингвистической науке укрепилось признание активной роли языка в процессах категоризации мира, и утвердился принцип системности: строгая организация материала присуща не только грамматике, но и словарю (Апресян, 1995). С когнитивной точки зрения системность связана с *языковой категоризацией действительности*, которая рассматривается как когнитивный процесс, не тождественный категоризации действительности вообще (обыденной, неязыковой, «наивной»¹).

¹ Сопоставление «наивной» и научной картин мира разработано в трудах Московской семантической школы Ю. Д. Апресяна (Апресян, 1986; Апресян, 1995 и др.). Представители других

Сложность рассмотрения данного вопроса обусловлена неоднозначностью его трактовки, которая вызвана, с одной стороны, многообразием существующих в мире языковых (точнее, лингвокультурных) систем, а с другой – значительной степенью исследовательской субъективности в интерпретации. Замечательный словацкий филолог Виктор Крупа во многих своих трудах указывал, что многоаспектность часто сопряжена с амбивалентностью, характерной, в частности, для метафорических структур человеческого сознания, которые, обладая значительным лингвокреативным потенциалом, способны одновременно отрицать и созидать языковую конвенциональность (Крупа, 1990; Крупа, 2010).

Содержание понятия «языковая категоризация» неоднозначно именно потому, что структурирование мира языковыми средствами непосредственно связано со структурой самого языка, а она может быть разной. Александр Владимирович Бондарко справедливо замечает, что в каждом конкретном случае понятие языковой категоризации может определяться предметом исследования, его задачами и теоретическими основаниями. В своих трудах ученый приводит обзор трактовок категоризации в сфере грамматики (Маслов, 1959; Кацнельсон, 1972; Кацнельсон, 2001; Кубрякова – Клобуков, 1998; Lehmann, 1999; Lehmann, 2004 и др.), лексики (Kačala, 2003) и в области когнитивной лингвистики, где чаще говорится о категоризации действительности (Rosch, 1978; Lakoff, 1988; Langacker, 1987 и др.), на основании чего предлагает многоаспектную трактовку категоризации, включающую, в числе прочего, стратификацию семантики, отношения между категориями и их компонентами, выявляемые на основе принципа естественной классификации, межкатегориальные связи, взаимодействие системы и среды и т. д. (Бондарко, 2002; Бондарко, 2008 и другие работы).

Наше внимание будет сосредоточено на те аспекты языковой категоризации действительности, которые наиболее тесно связаны с пространственным восприятием и неотделимы от особенностей географических и культурно-исторических условий развития этноса, на что указывают представители различных гуманитарных и точных наук (Борискина, 2003; Семенук, 2010; Лишаев, 2010; Piper, 2001; Le Yaouanc – Saux – Claramunt, 2010; Корина и колл., 2014 и многие другие). В этой связи Ольга Олеговна Борискина, апеллируя к трудам Алексея А. Кретьова и Бенджамина Ли Уорфа, подчеркивает, что основополагающим фактором языковой категоризации действительности является этнокультурное своеобразие, упоминая при этом разработанную Уорфом тео-

---

научных школ часто пользуются термином «обыденная картина мира» как аналогичным к «наивной» (см., в частности, Алефиренко, 2008). Применительно к отражению действительности в языке применяемый Ю.Д. Апресяном термин «наивная картина мира» аналогичен понятию *языковой картины мира*, поскольку язык закрепляет опыт интроспекции десятков поколений говорящих независимо от развития науки и построения научной картины мира.

рию криптотипов – имплицитных этнокультурных факторов, обуславливающих характер мировосприятия конкретного этноса (Борискина, 2003). Эта теория не получила признания в США, но была взята на вооружение российскими когнитивистами Воронежской школы, в результате чего было выработано следующее развернутое определение языковой категоризации действительности: «Языковая категоризация мира – это уникальное для каждого этноса разрешение противоречия между дискретностью формы и континуальностью содержания языковых знаков через систему языковых категорий, как явных, так и скрытых (криптоклассов), обусловленное «наивной» систематизацией вербализованного человеческого опыта» (Борискина, 2003, с. 5). Воронежские лингвисты вслед за Ю. Д. Апресяном также подчеркивают, что хотя языковая категоризация, безусловно, отчасти «наивна» и, возможно, стихийна, она отнюдь не примитивна. По точному замечанию Ю. Д. Апресяна, она во многих деталях не уступает по сложности научной категоризации, а может быть, и превосходит ее (Апресян, 1986, с. 5). В то же время она частично расходится с обыденной (неязыковой) категоризацией.

Негождественность языковой и обыденной (неязыковой) категоризации действительности проявляется, в частности, в том, что одни и те же объекты действительности могут в разных языках подвергаться неодинаково разветвленной языковой дифференциации в зависимости от степени их значимости для данной лингвокультуры. Например, для словацкого языка, закрепившего в своей языковой картине мира реалии традиционного овцеводства, релевантным является различие *майской брынзы* (*májová bryndza*) и *зимней брынзы* (*zimná bryndza*), поскольку майская брынза, приготовленная из молока с удоев на первых весенних выпасах, отличается нежным вкусом и повышенной питательной ценностью. Зимняя брынза, полученная во время стойлового содержания овец и кормления их сухим сеном, обладает характерным резким привкусом и менее богата витаминами. Брынзу не случайно называют «белым золотом Словакии»: словацкая брынза не имеет аналогов еще и потому, что делается исключительно из овечьего молока, в то время как, например, в соседней Польше брынзой называют продукт из коровьего молока, обладающий совершенно другими свойствами.² А в России этот продукт не распространен, и для русского языка брынза – чужое, экзотическое название. Поэтому различие наименований брынзы не только по месяцу приготовления, но и по типу молока совершенно нерелевантно, и в языке соответствующие наименования отсутствуют.

---

² Обсуждению достоинств и преимуществ словацкой брынзы посвящены не только многие материалы прессы, они активно обсуждаются и на интернет-форумах, что свидетельствует о релевантности данной проблематики для словацкого социума – см. <http://forum.vitarian.cz/view-topic.php?f=10&t=1568> и др.

Подобным образом различаются по этнокультурному фону и выраженные языковыми средствами пространственные отношения.

Пространство можно рассматривать в различных аспектах и с разной степенью абстракции. Русская религиозная философия, например, приравнивает его к пониманию: «Категории «пространство» и «понимание» почти неразличимы на глубинном онтологическом уровне: понимание всегда привязано к определенному топосу, и, напротив, всякое пространство разграничивается, выстраивается и определяется деятельностью сознания» (Семенюк, 2010, с. 94; аналогичные идеи высказывались еще П. А. Флоренским, Н. А. Бердяевым и другими русскими философами конца XIX – начала XX века). В конце XX века в связи со сменой научной парадигмы на антропоцентрическую и междисциплинарно ориентированную исследования пространственных отношений стали вызывать все больший интерес и у лингвистов. Значительную роль в этом сыграли применение **когнитивного анализа**, **изучение языковой категоризации (концептуализации) мира**, **языковой картины мира и ее национальной специфики** (обзор исследований пространственных отношений в языке см. в: Корина и колл., 2014, с. 129 – 162).

В современных филологических исследованиях понятие «пространство» понимается чрезвычайно широко, приобретая общие значения ‘среда’, ‘территория’, ‘вместилище’. Его интерпретация зачастую основывается на философском понимании пространства как абстрактной категории и тесно связывается с категорией времени. Однако превалирующей все же является оценка пространства в географическом аспекте, хотя и на довольно высоком уровне обобщения. В монографии В. Крупы и Й. Гензора с характерным названием «Языки мира в пространстве и времени» (*Jazyky sveta v priestore a čase*, 1996), как и в монографии Виктора Владимировича Мартынова «Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян» (2004) пространство в общем сводится к географической локализации сферы функционирования конкретных языков и зоны их контактов. Однако ученые не обходят вниманием и этнокультурную характеристику отдельных языков и языковых ареалов (Крупа – Genzor, 1996, с. 8 и далее; Мартынов, 2004, с. 3), что является дополнительным свидетельством в пользу неразрывной связи пространственных (в данном случае географических) и этнокультурных факторов, влияющих на формирование и развитие естественных языков. Поэтому для установления связи между языком и пространственным восприятием мы обратимся к пространству физическому, фиксируемому человеческими органами чувств и имеющему конкретную географическую локализацию.

Одним из базовых факторов, определяющих характер языковой категоризации действительности, является фактор географического детерминизма, а точнее, влияние традиционного ландшафта, в котором формировался этнос, на особенности его культуры и быта и, как следствие, на его язык. Например,

в генетически родственном русском и словацком языках практически на всех структурных уровнях существуют различия, обусловленные различным восприятием пространства у сформировавшегося в горном ландшафте словацкого народа и у «равнинного» русского народа. Результатом влияния ландшафта стало формирование в русской и словацкой картинах мира различных когнитивно-оценочных доминант: словацкая картина мира больше ориентирована на вертикаль (горы), русская – на горизонталь (равнина), хотя, бесспорно, само по себе вертикальное и горизонтальное структурирование пространства универсально и присуще каждой картине мира (ср. Алефиренко – Корина, 2011, с. 117 – 140; Корина и колл., 2014, с. 149 – 155). В национальной системе ценностей и, соответственно, в языковой семантике данные доминанты приобрели ярко выраженную положительную коннотацию: для словацкого языка *высоко* = *хорошо*, для русского *широко* = *хорошо*. Особенно ярко эту закономерность иллюстрируют материалы русско-словацкого параллельного корпуса (<http://korpus.juls.savba.sk/parus/>), где в качестве эквивалентов к русским выражениям с компонентом *широкий* (*широко*), а также *хороший* и его синонимами (*крупный*, *энергичный* и т. п.) регулярно выступают словацкие выражения с компонентом *высокий* (*высоко*) – см. Таб. 1:

Таб. 1. Эквивалентность *широко/хорошо* и *высоко* в русско-словацком параллельном корпусе (в выборку не включены повторяющиеся сочетания).

<i>Русский оригинал</i>	<i>Словацкий эквивалент</i>
жил на широкую ногу	žil na vysokej nohe
любит широко пожить	rád žije na vysokej nohe
хорошо живёт	žije na vysokej nohe
привык жить в своё удовольствие	zvykol si žiť na vysokej nohe
чересчур широко размахнулись	príliš vysoko rúbali
широкие идеалы	vysoké ideály
Яшвин держал большое пари за Вронского	Jašvin vysoko staval na Vronského
хороший чин	vysoké postavenie
крупный денежный доход	vysoký peňažný dôchodok
[были] достаточными для « энергичного размножения»	[boli] dostatočné na „ vysoký prírastok obyvateľstva”

Значительное место в приведенной таблице занимают устойчивые сочетания разной степени фразеологичности. Фразеология как специфическая часть словарного фонда, хранящая фрагменты более древней картины мира, заслуживает отдельного внимания. Однако для демонстрации когнитивных доминант языковой картины мира даже более показательным, нежели анализ исконной фразеологии, является отслеживание того, как язык обходится с заимство-

ванными фразами. Зачастую в процессе освоения фразама начинает модифицироваться, и в заимствующем языке возникают ее варианты, образующие синонимический ряд. Со временем в этом синонимическом ряду определяется доминанта – наиболее общеупотребительный вариант. Как показывают наши ранее проведенные исследования (Киселева, 2009; Алефиренко – Корина, 2011 и др.), именно эта доминанта наиболее полно соответствует картине мира соответствующей лингвокультуры. Данную закономерность наглядно демонстрирует заимствованная во все славянские языки из немецкого и французского фразема *auf großem Fuß leben* (франц. *vivre sur un grand pied*), буквально ‘жить на большую ногу’, которая в процессе освоения приобрела в словацком языке форму *žiť na vysokej nohe*, а в русском – *жить на широкую ногу* (этимологию и развитие форм см.: Мокиенко – Мелерович, 2005, с. 450; Лепешаў, 1981, с. 97; Алефиренко – Корина, 2011, с. 131 – 133). Таким образом, параллельно развивающиеся в разных языках фраземы могут при полной семантической и преимущественной структурной идентичности отличаться именно лексическими компонентами, заключающими в себе приоритеты национальной ментальности. Причина кроется в том, что даже наиболее универсальные концепты каждого языка («дом», «свобода», «честь» и т. д.), состоящие из одинакового набора сем, в каждом из языков подвергаются неповторимой комбинации. «Именно индивидуальность семных комбинаций создаёт этнокультурное своеобразие фразеологических значений, определяя тем самым специфику глубинных ярусов фразеосемантического пространства разных языков» (Алефиренко, 2008, с. 163).

На уровне синтагматики доминантность вертикали в словацком языке проявляется, например, в более разнообразной сочетаемости лексемы *vysoký* в различных формах, формально идентичной русскому *высокий*: в русском невозможны сочетания типа *vysoký vek*, *najvyšší čas*, эти значения выражаются с помощью других лексических комбинаций (*преклонный возраст*, *самое время/пора*). Примечательно, что аналогичное явление наблюдается в немецком языке (*ein hohes Alter*; *höchste Zeit*), который, с одной стороны, также формировался в гористом ландшафте, а с другой стороны, исторически оказал значительное влияние на словацкий.

Значительно более, чем в русском, разнообразна в словацком языке семантика слов, обозначающих локализацию или движение по вертикальной оси: *horný* ‘верхний’, *hore* ‘вверх, вверху’, *dolný* ‘нижний’, *dole/dolu* ‘вниз, внизу’, *stúpať* ‘подниматься’, *klesať* ‘опускаться’ и их разнообразных дериватов, в чем можно убедиться, сверив соответствующие словарные гнезда в толковом словаре. Универсальная семиотическая оппозиция «верх – низ» распространяется здесь на обозначение сторон горизонта: верх = север, низ = юг. Например, представители словацкой диаспоры в Сербии (к югу от Словакии) называются *dolnozemskí Slováci* (буквально «нижнеземские словаки»). Подобные наимено-

вания типичны также для немецкого языка: ср. *Niederlande* (Нидерланды – «нижние земли»), *Niederösterreich* (федеральная земля Нижняя Австрия), *hochdeutsch* (верхнегерманский) и т. д. В русском языке (и в остальных восточнославянских языках) данный тип наименований по географической ориентации «север – юг» не распространен, а топонимы с компонентами «верхний» и «нижний» встречаются по отношению к локализации в верхнем или нижнем течении рек, что не всегда совпадает с ориентацией на стороны горизонта: Верхнедвинск, Нижневартовск, Нижний Новгород, Вышний Волочек и т. д.

Наиболее разнообразными пространственными значениями обладают наречия *hore*, *dole/dolu*, являющиеся характерными маркерами вертикальной ориентации. Кроме универсальных значений физического расположения по вертикальной оси, они имеют уже упоминавшиеся значения географической локализации по линии «север – юг» (*Boli sme hore pozrieť sestru*; буквально «Мы были наверху – навестили сестру») (ездили в северном направлении); *Pôjdete tento rok hore za rodičmi?*³; буквально «Вы поедете в этом году наверх к родителям?»), а также значения, связанные с перемещением по вертикали и принятием вертикального положения: *Mama je už hore?* («Мама уже встала?», т. е. приняла вертикальное положение); *Včera som bol hore do polnoci* («Вчера я не спал до полуночи», т. е. находился в вертикальном положении). Типично и употребление маркеров вертикальной ориентации при описании душевных, эмоциональных состояний – как правило, в составе фразем: *ísť dolu kopcom/dolu vodou, byť na dne, hore si viesť, byť koncom hore, byť čím hore, tým dolu* и т. д. (русские эквиваленты, как правило, не маркированы вертикально: (дела) из рук вон плохо, быть в ауте, распырять от гордости, быть в ажуре, кверху дном/вверх тормашками). Слово *hora* в словацкой лингвокультуре, по-видимому, является центральным маркером вертикальности. Его семантическое поле чрезвычайно широко и включает, в частности, значение «лес», которого нет в русском языке (метонимическая трансформация – горы в Словакии покрыты лесом): *ísť do hory* «пойти в лес». Особенно интересна в свете сказанного фразема *rastie ako drevo v hore* со значением «расти без присмотра, быть беспризорным», буквально «расти как деревья в лесу», поскольку ее русский эквивалент *расти как трава в поле* содержит типичную для русской лингвокультуры горизонтальную маркированность.

Горы образуют видимые границы пространства, в отличие от равнин, которые тяготеют к зрительной бесконечности. Поэтому характерно, что в сло-

---

³ Для сравнения (по состоянию на сентябрь 2016 г.): в популярном интернет-браузере Google (www.google.sk) устойчивое сочетание *odiaľ potiaľ* встречается 17 600 раз, *odkiaľ pokiaľ* – 218 000 раз; в его русском аналоге (www.google.ru) устойчивое сочетание *от и до* на российских сайтах практически не встречается (в основном там находятся описывающие расстояние или маршруты контексты, содержащие предлоги *от* и *до*, либо это русскоязычные сайты других стран, прежде всего Украины), а архаичный вариант *от сих до сих* и вовсе не фиксируется в современных текстах (единично в поэзии).

вацком языке, что подтверждается данными корпуса (Slovenský národný korpus, verzia prim-7.0-public.all), частотны выражения, содержащие сему разграниченности пространства, чего не наблюдается в русском языке. В частности, характерное словацкое выражение *odtial' potial'* (контекстуальный вариант *odkial' pokial'*) в разных контекстах имеет 224 (114 и 110 соответственно) вхождения в корпусе,⁴ причем контексты, в которых фиксируются данные вхождения, также показательны, напр.: *To však neznamená možnosť porušenia ústavy. Aj tam platí odtial' potial'* (SME, 23.8.1999); *Strava to bola dobrá, chutná, výživná – a po troch dňoch som jej mal plné zuby. Lebo odtial' potial'* (Slovo, 2002, roč. 4, č. 24) и т. д. Аналогичное русское *от и до* (уст. *от суч до суч*) не занимает столь значительного места в национальной ментальности и в основном корпусе отсутствует. И наоборот, указания на безграничность, бескрайность, широту в разных контекстах типичны и частотны в русском языке.

Восприятие пространства с точки зрения удаленности в горизонтальном измерении также географически детерминировано, поэтому в абсолютно идентичные слова *далеко* и *близко* в России и Словакии вкладываются совершенно разные параметры удаленности. Для русского Тверь находится близко к Москве (около 200 км), а для словака Нитра находится далеко от Братиславы (90 км). Конечно, восприятие расстояний в значительной степени индивидуально, но географически обусловленные общие закономерности в нем, несомненно, присутствуют, и это находит свое отражение в языке. Видимо, поэтому оппозиция *далеко – близко* не раз становилась объектом внимания лингвистов (Яковлева, 1994; Lachur, 1999; Piper, 2001; Rasulić, 2006 и др.).

С точки зрения языковой категоризации действительности важно не столько то, какими языковыми средствами описываются пространственные отношения, сколько их структурирование, соотнесение с определенными уровнями категоризации и выстраивание гипо-гиперонимических связей. Особенно ярко эти взаимосвязи проявляются в синтаксисе как основной сфере структурной организации языка. На непосредственную связь синтаксических структур с когнитивной деятельностью человека указывают в своих трудах А. Е. Кибрик, Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева, Т. Н. Булыгина, Б. Ю. Норман, М. В. Всеволодова и др. Б. Ю. Норман особо отмечает когнитивную значимость сочинительной связи, соответствующей логической операции конъюнкции (Норман, 2013). Одним из наиболее ярких показателей уровня категориза-

---

⁴ Для сравнения (по состоянию на сентябрь 2016 г.): в популярном интернет-браузере Google (www.google.sk) устойчивое сочетание *odtial' potial'* встречается 17 600 раз, *odkial' pokial'* – 218 000 раз; в его русском аналоге (www.google.ru) устойчивое сочетание *от и до* на российских сайтах практически не встречается (в основном там находятся описывающие расстояние или маршруты контексты, содержащие предлоги *от* и *до*, либо это русскоязычные сайты других стран, прежде всего Украины), а архаичный вариант *от суч до суч* и вовсе не фиксируется в современных текстах (единично в поэзии).

ции в языке ученый считает синтаксическую однородность, которая является маркером гипо-гиперонимических отношений – иерархической семантической структуры, отражающей результаты категоризации действительности. «С помощью образцов сочинительной связи язык показывает, что ему известно, какие объекты или свойства относятся к одной сфере действительности, а какие – нет, какие принадлежат к одному уровню обобщения, а какие – к разным» (Норман, 2013, с. 174). Например, можно сказать *машина и водитель* или *трусость и плаксивость*, но нельзя сказать **машина и трусость* (разные сферы действительности, конкретное и абстрактное); можно *купить одежду и обувь*, но нельзя **купить одежду и пальто* (нарушение гипо-гиперонимических связей; другое дело – *купить пальто и другую одежду*).

В когнитивном отношении важно то, что «слово, начинающее собой сочинительный ряд, обладает некоторым семантическим «приоритетом», а сам ряд – свойством необратимости» (там же, с. 178), что отражает результаты классификации объектов действительности и их ранжирования по важности. В пространственных моделях это свойство проявляется, в частности, в противопоставлении объектов по вертикальной и горизонтальной осям: обобщенно говоря о ландшафте в вертикальном разрезе, мы обычно употребляем выражения *горы и равнины, горы и долины, горы-долы* (встречается в фольклоре), но не *равнины и горы, долины и горы*; характеризуя удаленность по вертикали, мы можем сказать *ни высоко, ни низко* и вряд ли скажем *ни низко, ни высоко*, хотя язык этого не запрещает и такие сочетания в принципе возможны. Получается, что во главу сочинительного ряда мы ставим наиболее характерный маркер вертикальности, который подчеркивает избранную пространственную проекцию – *горы, высоко* и т. д. Слово *низко*, хотя оно также обозначает расположение по вертикали, в человеческом сознании не столь ярко маркирует вертикаль, как слово *высоко*. Подобным образом маркирован и горизонтальный срез действительности в сознании человека: характеризуя удаленность по горизонтали, мы обычно говорим *ни далеко, ни близко* и вряд ли скажем *ни близко, ни далеко*.⁵ Слово *далеко* горизонтально маркировано в большей степени, чем слово *близко*, поскольку показатель удаленности в последнем выражен слабее (*близко* может быть практически в соседней точке), и горизонталь явно не присутствует. Именно горизонтальная пространственная маркированность слова *далеко* ограничивает его употребление в «вертикальной проекции», которое практически сводится к переносному временному значению: *в далеком прошлом, заглядывать далеко в будущее* и т. п. (подробнее см.: Корина и колл., 2014).

---

⁵ Не углубляясь в проблемы фоносемантики, отметим, что с точки зрения пространственно-го моделирования и категоризации мира мы в свете сказанного считаем не случайным совпадение силлабического и ритмического членения и созвучность слов *высоко – далеко, низко – близко* в славянских языках.

В заключение подчеркнем, что в языковой картине мира модели физического пространства становятся прототипами структурирования явлений внутреннего мира человека и метафорически переносятся на восприятие духовных сущностей. Польский ученый Ю. Липец очень верно подметил, что «пространство – отделяя от этого термина метафорические ассоциации – является синонимом универсального набора ценностей» (Lipiec, 1992, с. 21, перевод Н. К.). Внутренний мир человека естественным образом «конструируется» в сознании по аналогии с внешним, а потому и различные форматы концептуализации результатов познавательной деятельности интерпретируются через вписанность в разные пространственные модели (ср. Порядина, 2007, с. 13 – 14). Являясь основой миромоделирования, пространственные модели находят свое воплощение на всех уровнях языка и обладают как универсальными чертами, так и национально-культурной спецификой. Их всепроникающий характер обусловлен тем, что они являются не результатом логических операций человеческого сознания, а одним из естественных способов восприятия действительности, происходящим на бытийном, подсознательном уровне. Именно это дало русскому религиозному философу П.А. Флоренскому основание утверждать: «Вся человеческая культура может быть понята как деятельность по организации пространства» (Флоренский, 2000, с. 272). Ведь пространство и его восприятие, как и язык и производимая с его помощью категоризация действительности, являются неотъемлемой частью человеческого бытия.

В нашем исследовании не случайно содержатся ссылки на труды Виктора Круппы. Вклад выдающегося словацкого лингвиста в развитие словацкой и мировой лингвистики является поистине неоценимым (а в мировом масштабе и недооцененным). Он во многом опередил современные исследовательские тренды. Его монография «Метафора на рубеже научных дисциплин» (*Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*, 1990) с энциклопедическим междисциплинарным охватом проблематики, включающим когнитивные, контактологические, коммуникативные, эвристические, мифологические и многие другие аспекты функционирования метафоры в языке и обществе, появилась на заре «когнитивного бума» и *de facto* явилась прекрасной теоретической альтернативой теории концептуальной метафоры Лакоффа-Джонсона (Lakoff – Johnson, 1980). Его труды публиковались в разных странах. Виктор Круппа сказал свое весомое слово во многих сферах филологии: лингвистической типологии, ориенталистике, фольклористике, коммуникации, лингвистическом моделировании и многих других. А еще он прекрасный переводчик, знаток мифологии и крупнейший специалист по языкам, литературам и культурам Океании. Затрагивая самые разные области исследований, мы и сейчас прибегаем к его работам разных лет и находим в них нетривиальные, глубокие и неизменно актуальные замечания и наблюдения. Поэтому свой скромный эскиз я посвящаю замечатель-

ному ученому и человеку Виктору Крупе с искренним восхищением и благодарностью.

Литература

АЛЕФИРЕНКО, Николай Федорович: Фразеология и когнитивистика в аспекте лингвистического постмодернизма. Белгород: Издательство БелГУ 2008. 150 с.

АЛЕФИРЕНКО, Николай Федорович – КОРИНА, Наталья Борисовна: Проблемы когнитивной лингвистики. Нитра: Университет им. Константина Философа 2011. 216 с.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. In: Семиотика и информатика, 1986, вып. 28, с. 5 – 33.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Избранные труды. В 2-х тт. Т. 1. Лексическая семантика. Т. 2. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва: Языки русской культуры 1995. 472 с (т. 1), 767 с. (т. 2).

БОНДАРКО, Александр Владимирович: Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка. Москва: Языки славянской культуры 2002. 736 с.

БОНДАРКО, Александр Владимирович: Дифференциация и интеграция в системе категориальных единств. In: Рефераты на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10 – 16 септември 2008 година. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 2008, с. 477 – 491.

БОРИСКИНА, Ольга Олеговна: Теория языковой категоризации: Национальное языковое сознание сквозь призму криптокласса. Воронеж: Воронежский гос. университет 2003. 220 с.

КАЦНЕЛЬСОН, Соломон Давидович: Типология языка и речевое мышление. Ленинград: Наука 1972. 213 с.

КАЦНЕЛЬСОН, Соломон Давидович: Категории языка и мышления: Из научного наследия. Отв. ред. Л. Ю. Брауде. Москва: Языки славянской культуры 2001. 864 с., ил.

КИСЕЛЕВА, Наталья Борисовна: Когнитивные аспекты словацко-русского языкового параллелизма. In: Dialog kultur V. Sborník materiálu z mezinárodní vědecké konference. Eds. : O. Richterek, M. Půža. Ústí na Orlicí: Oftis 2009, s. 112 – 125.

КОРИНА, Наталья Борисовна: Влияние геоморфологических факторов на формирование языковой картины мира. In: Opera Slavica: slavistické rozhledy, 2013, roč. 23, č. 2, s. 16 – 22.

КОРИНА, Наталья Борисовна и коллектив: Языковая картина мира и когнитивные приоритеты языка. Нитра: Университет им. Константина Философа 2014. 204 с.

КУБРЯКОВА, Елена Самойловна – КЛЮБУКОВ, Евгений Васильевич: Теория функциональной грамматики [в шести томах]. Ленинград (Санкт-Петербург), 1987 – 1996 (обзор). In: Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка, 1998, том 57, № 5.

ЛЕПЕШАЎ, Иван Якаўлевіч: Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мінск: Народная асвета 1981. 160 с.

ЛИШАЕВ, Сергей Александрович: Пространство простора. In: Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия Философия. Филология, 2010, 2. Доступно на: <http://cyberleninka.ru/article/n/prostranstvo-prostora>, [08.08.2014].

МАРТЫНОВ, Виктор Владимирович: Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян. Изд-е второе. Москва: Едиториал УРСС 2004. 112 с.

МАСЛОВ, Юрий Сергеевич: Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление). In: Вопросы грамматики болгарского литературного языка. Отв. ред. С. Б. Бернштейн. Москва: Наука 1959, с. 157 – 312.

МОКИЕНКО, Валерий Михайлович – МЕЛЕРОВИЧ, Анна Михайловна: Фразеологизмы в русской речи: Словарь. 2-е изд., стереотип. Москва: Русские словари: Астрель: АСТ 2005. 853 с.

Национальный корпус русского языка. 2016. Электронный ресурс. Доступен на: www.ruscorgo.ru.

НОРМАН, Борис Юстинович: Когнитивный синтаксис русского языка. Москва: Флинта – Наука, 2013. 254 с.

ПОРЯДИНА, Рита Николаевна: Духовный мир в образах пространства. In: Пространственные модели в языке и тексте. Отв. ред. проф. З. И. Резанова. Томск: UFO-Plus 2007, с. 11 – 77.

СЕМЕНЮК, Антон Павлович: Феномен пространства в русской религиозной философии XIX – начала XX в. In: Вестник Русской христианской гуманитарной академии, 2010, т. 11, вып. 1, с. 94 – 104.

ФЛОПЕНСКИЙ, Павел Александрович: Статьи и исследования по истории и философии искусства и археологии. Серия Философское наследие, т. 131. Москва: Мысль 2000. 446 с.

ЯКОВЛЕВА, Евгения Сергеевна: Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия). Москва: Гнозис 1994. 344 с.

KAČALA, Ján: Vzťah významu a výrazu v syntaktickom systéme jazyka. In: Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 142 – 150.

KRUPA, Viktor: Metafora na rozhraní vedeckých disciplín. Bratislava: Tatran 1990. 184 s.

KRUPA, Viktor: Metaphor in critical communicative situations. In: Asian and African Studies, 2010, roč. 19, č. 2, s. 344 – 350.

KRUPA, Viktor – Genzor, Jozef: Jazyky sveta v priestore a čase. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Veda 1996. 356 s.

LACHUR, Czesław: Semantyka przestrzenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim. Opole: Uniwersytet Opolski 1999. 302 s.

LAKOFF, George: Cognitive semantics. In: Meaning and mental representations. Eds. U. Eco – M. Santambrogio – P. Violi. Bloomington: University of Bloomington Press 1988, s. 78 – 106.

LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: Metaphors We Live By. Chicago – London: The University of Chicago Press 1980. 132 s.

LANGACKER, Ronald: Foundations of cognitive grammar. Vol. I: Theoretical prerequisites. Stanford: Stanford University Press 1987. 516 s.

LE YAOUANC, Jean-Marie – SAUX, Éric – CLARAMUNT, Christophe: A semantic and language-based model of landscape scenes. In: GeoInformatica. An International Journal on Advances of Computer Science for Geographic Information Systems, 2010, No. 14 (3), s. 333 – 352.

LEHMANN, Volkmar: Sprachliche Entwicklung als Expansion und Reduktion. In: Entwicklung in slavischen Sprachen. Ed. T. Anstatt. München: Universität München 1999, s. 169 – 254.

LEHMANN, Volkmar: Grammaticalization via extending derivation. In: What makes grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components. Eds. W. Bisang et al. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2004, s. 169 – 186.

LIPIEC, Józef: W przestrzeni wartości. Studia z ontologii wartości. Kraków: Harcerska Oficyna Wydawnicza 1992. 103 s.

PIPER, Predrag: Jezik i prostor. 2 izd. Beograd: Biblioteka XX vek 2001. 270 s.

RASULIĆ, Katarina: Tako blizu, a tako daleko: O metaforičkoj konceptualizaciji zasnovanoj na pojmovima blizu i daleko. In: P. Piper (ed.): Kognitivnolingvistička proučavanja srpskog jezika. Beograd: SANU 2006, s. 231 – 260.

ROSCH, Eleanor: Principles of Categorization. In: Cognition and Categorization. Eds. Eleanor Rosch, Barbara B. Lloyd. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates 1978, s. 27 – 48.

Slovenský národný korpus. Verzia prim-7.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2016. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Resumé

VNÍMANIE PRIESTORU A JAZYKOVÁ KATEGORIZÁCIA SKUTOČNOSTI

Štúdia prináša stručný náhľad na problematiku kognitívneho prepojenia priestorového vnímania a kategorizácie skutočnosti reflektovanej prirodzeným jazykom. Priestor sa tu z výskumných dôvodov chápe ako subjektívne vnímaná realita zachytená ľudskými zmyslami a spracovaná ľudským vedomím, nie ako abstraktná filozofická kategória. Vzhľadom na viacaspektovosť a nejednotnosť definícií sa pod pojmom jazyková kategorizácia skutočnosti rozumie „v kultúre každého etnika jedinečný spôsob vyrovnania sa s rozporom medzi diskretnosťou formy a kontinuitou obsahu jazykového znaku prostredníctvom systému jazykových kategórií – tak explicitných, ako aj implicitných (kryptotried), ktoré je podmienené „naivnou“ systematizáciou verbalizovanej ľudskej skúsenosti“ (Boriskina, 2003, s. 5). Pojem *naivný* sa interpretuje podľa J. D. Apresiana ako opozitum k *vedecký*, *naľko* jazyk konceptualizuje skutočnosť prirodzene, na základe introspekčnej skúsenosti generácií jeho používateľov, a preto sa vo viacerých podstatných detailoch odlišuje od vedeckého obrazu sveta. To však neznamená, že naivné predstavy sú primitívne. Podstatné je, že tieto predstavy vždy odrážajú etnokultúrne špecifiká národa, v ktorého prostredí vznikajú.

Významný vplyv na vnímanie skutočnosti a tým aj na jej kategorizáciu majú prírodné podmienky, v ktorých sa formovalo etnikum a jeho jazyk. Jazykový (naivný) obraz sveta je teda geograficky determinovaný. V rovine priestorového vnímania sa to prejavuje vo formovaní odlišných kognitívnych a axiologických dominánt spojených s priestorovou orientáciou, pričom to platí aj pre geneticky príbuzné jazyky. Tento rozdiel znázorňujeme konfrontovaním slovenského jazyka, ktorý sa formoval v hornatom prírodnom prostredí, a ruského jazyka, ktorého územie je prevažne rovinaté. Odlišnosti podmienené dominanciou vertikálnych priestorových modelov vnímania v slovenčine a horizontálnych v ruštine pozorujeme na všetkých jazykových rovinách.

Táto štúdia je venovaná Viktorovi Krupovi, ktorého prínos pre slovenskú a svetovú jazykovedu je nezastupiteľný.

FENOMÉN ĎUROVIČ

PHILOLOGICA LXXXV

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského

Editori: Slavomír Ondrejovič – Júlia Behýlová

Bratislava: Univerzita Komenského 2016. 128 s.

ISBN 978-80-223-4183-7

OBSAH

- Slavomír ONDREJOVIČ: Ľubomír Ďurovič – rektifikátor a enfant terrible slovenskej jazykovedy
- Miloš KOVAČKA: Pozdrav Ľubomírovi Ďurovičovi
- Štefan ŠVAGROVSKÝ: Fenomén Ďurovič
- Michal ĎUROVIČ: Můj strýc
- Viera DRAHOŠOVÁ: Rodina Ďurovičovcov v Skalici
- Ján SABOL: Podnety profesora Ďuroviča pre syntetickú fonologickú teóriu
- Markus GIGER: Nová „paradigmatika spisovné ruštiny“ – ciele a stav príprav
- Ľubomír KRALČÁK: Štúrova teória namerenosti činnosti a jej miesto v slovenskom lingvistickom myslení
- Lucia GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ: Vplyv Pavla Doležala na Bernolákov opis substantívnej deklinácie
- Pavol ŽIGO: Prirodzenosť vývinu substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch
- Ondřej KOUPIL: Čeština a slovenština v „modulu digitalizovaných mluvníc“
- Mária ŽILÁKOVÁ: Jazyk letákových pútnych piesní zo škarniclovej tlačiarne (na základe rodinnej relikvie z Bánhidy)

LEXIKÁLNA REDUPLIKÁCIA A SLOVENČINA

JANA SOKOLOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

SOKOLOVÁ, Jana: Lexical Reduplication and Slovak Language. *Journal of Linguistics*, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 247 – 271.

Abstract: The study deals with lexical reduplication which has the status of a peripheral, yet legitimate way of how vocabulary is enlarged in the Slovak language. Its result is a reduplicate, a paradigmatically formed unit which – as a whole – is a reflection of its part. Reduplication (in a wider sense) is defined by a semasiological aspect, particularly in the context of structural isomorphism and distinguishing of a reproductive, replicative and reduplicative type (in a narrow sense) with the use of integrative and integrative-modificatory onomasiological categories. The core of the reduplicates is formed by a determinative type of appositional names. Reduplication is a rich source of mimémata and pragma-lexemes. Reduplicates bring a new quality into the lexicon, the quality with specific semantics and pragmatics which oscillates around the pragmatic principle of relevance and amplification. Ethno-significative model 'X-neX' is typical for the Slovak language; and the presence of vocalic and echo reduplicates points at the conceptual unification which is of a more universal nature.

Key words: reduplication, Slovak language, semasiology, onomasiology, pragma-lexeme

Venujem Viktorovi Krupovi

ÚVOD

Reduplikácia patrí k široko frekventovaným gramatickým a slovotvorným spôsobom. Podľa údajov Carla Rubina (*World Atlas of Language Structures*; online: <http://www.wals.info>) z 368 analyzovaných jazykov sveta až 85 % vykazuje produktívnu reduplikáciu. Z toho v 278 jazykoch sa realizuje aj úplná, aj čiastočná reduplikácia, 35 jazykov má len úplnú reduplikáciu a bez produktívnej reduplikácie je 55 jazykov (t. j. 15 %). Patria k nim flektívne jazyky syntetického aj analytického typu, akými sú slovanské, germánske, románske a iné jazyky. V súvislosti s reduplikáciou v angličtine sa s obľubou citujú slová Davida Crystala: „Reduplication is not a major means of creating lexemes in English, but it is perhaps the most unusual one“ (Crystal, 2003). K povedanému dodávame: reduplikácia v slovenčine je síce periférnym, ale nositeľmi jazyka akceptovaným a využívaným prostriedkom pragmatikálnej lexikalizácie a frazeologizácie.¹

¹ V tomto príspevku sa zameriame len na lexikálnu reduplikáciu. Ilustratívny materiál je z jazykov: agulčina (agul.), angličtina (angl.), arabčina (arab.), arménčina (arm.), bantuské jazyky (bantu), bikolči-

Reduplikácia sa považuje za jeden z fylogeneticky najstarších slovotvorných postupov a pravdepodobne súvisí s vývinom ľudskej reči a druhej signálnej sústavy. Množstvo slov, ktoré pomenúvajú rodinné vzťahy, vzniklo v ranej fáze vývinu jazyka práve replikáciou jednej slabiky. Ide o slová typu *tama, tata, teta, baba, deda*; ruš. *мама, папа, тятя* (otec náreč.), *дядя, няня*; ukr. *мама, тато, баба, ляля*; blr. *тата, баба, дзедзя (dedo)* a pod.² V rečovej ontogenéze dieťaťa v období medzi 12. až 18. mesiacom života dvojslabičné výrazy typu *cucu, cica, bábo, bobo, bibi, tutú, čača, kaka, nono, papá*³ patria medzi prvé slová na úrovni znaku. Ide o tzv. kánonické džavotanie (canonical babbling, reduplicated babbling). V detskej reči pod vplyvom analógie dvojslabičnú podobu nadobúdajú dokonca aj niektoré monosylabické slová, napr. v nem. *bebe* – Bär, *baubau* – Bauch (Dressler et al., 2005, s. 462 – 463).

Medzi prirodzené predpoklady reduplikácie patrí jej imitatívna podstata. Veľkú časť reduplikátov tvoria mimématy, napodobeniny (Čermák, 2010, s. 20), ktoré sú stvárnené tak, aby sa vnímaním ich formy zobrazilo vnímanie objektov, ktoré sa premieta do ich významov. Onomatopoické reduplikáty tu tvoria tri tematické skupiny, pre ktoré má japončina samostatné pomenovania – *giseigo* (imitovanie zvukových prejavov zvierat), *giongo* (napodobňovanie reálnych zvukov) a *gitaigo* (opis vizuálnych, hmatových a iných vnemov). Adekvátne zachytenie akustických signálov a ich znakové spracovanie jazyky reflektujú v intenciách vlastných fonologických systémov. Preto čvirikanie vrabcov v slov. znie *čviri-čviri*, resp. *čvirik-čvirik*, v ruš. *чирк-чирк*, resp. *чирик-чирик*, v ukr. *цвірінь-цвірінь*, v tur. *cik cik cik*. Napodobňovanie zvukov pri bozkávaní má v slov. podobu *стук-стук*, v ruš. *цмок цмок*, v ukr. *цьом-цьом* a v tur. *tucuk tucuk*. Reduplikácia sa tu asociuje s jazykovým ikonizmom a priamou referenciou, lebo hlásky jazyka sa tu nevyužívajú iba na rozlišovanie významu, lež aj na konštruovanie korelátov či analógov referentov (Krupa, 1992, s. 27). Zjavne ikonicky je motivované rozlišovanie smiechu, porov. lexémy označujúce hlasný smiech *cha-cha-cha, cho-cho-cho*; v ruštine *ха-ха-ха, хо-хо-хо, хохот, хохотать*; v ukr. *ха-ха-ха, го-го-го* a lexémy označujúce tichý, zdržanlivý smiech

---

na (bikol.), bieloruščina (blr.), bulharčina (bulh.), čeština (češ.), čínština (čínš.), dinka, francúzština (fran.), indonézština (indonéz.), japončina (japon.), kanuri (kan.), kazaština (kazaš.), kwamera (kwam.), latinčina (lat.), maďarčina (maď.), malajčina (malaj.), maorigijčina (maor.), nemčina (nem.), ruština (ruš.), slovenčina (slov.), španielčina (špan.), taliančina (tal.), turečtina (tur.), turkana (turk.), tuviančina (tuv.), ukrajjinčina (ukr.). Príklady z východoslovanských jazykov sú konzultované s lektormi – O. Герашенко (ukr.), A. Калечыц (blr.), E. Евпаком (ruš.), príklady z ostatných jazykov sú prevzaté z prác uvedených v bibliografii.

² Porov. japon. *čiči* (otec); v čínštine sú reduplikáciou utvorené pomenovania súrodencov na osi mladší – starší, porov. *gège* (starší brat), *jiějie* (staršia sestra), *didi* (mladší brat), *mèimei* (mladšia sestra), v bikolčine je hypokoristické pomenovanie najmladšej dcéry *néné* a najmladšieho syna *nónoy*.

³ Podobne: ruš. *би-би* (auto), *соса* (cumlík), *ляля* (dieťa), *ням-ням* (cukrík), *кис-кис* (mačka); ukr. *вава* (ranka), *цяця* (niečo pekne), *сося* (cumlík), *цюця* (psík); blr. *вава* (ranka), *ляля* (bábika), *цюця* (psík), *ква-ква* (žaba), *рох-рох* (prasa); fran. *afaf* (žirafa), *papata* (pyžama), *wawar* (au revoir); nem. *nana* (nos).

– *chi-chi-chi, chichot, chichotat' sa*; ruš. *xu-xu-xu, хихиканье, хихикать*; ukr. *xu-xu-xu, хихотити*; blr. *xi-xi-xi, хіхікаць*.

Reduplikácia sa v slovenskej lingvistickej tradícii poníma výrazne semaziologicky, a to ako opakovanie slovného koreňa alebo celého slova (Mistrík, 2002). V českej lingvistike je interpretovaná širšie – z pohľadu aj onomaziológie, aj semaziológie. František Čermák do reduplikácie zahŕňa (a) kongruenciu (napr. gramatických kategórií adjektíva podľa nadradeného substantíva); (b) konverziu (výsledok prechodov medzi slovnými druhmi); (c) zdvojenie (hlások, slabík, morfém a pod. majúcich rôznu funkciu; porov. Čermák, 1997, s. 376). Spojenie formálneho aj významového aspektu je evidentné aj v klasifikácii reduplikácie Oľgy Ju. Kriučkovej (Крючкова, 2000), prepojenie funkčnej a štruktúrnej stránky opakovania a reduplikácie nachádzame u Anny Wierzbickej (Вежбицка, 1999). Reduplikácia sa vo výskumoch z Grazu poníma z aspektu gramatiky, porov. definíciu: „... a reduplicative construction is a set of at least two linguistic forms F and F' in a paradigmatic, i.e. non-suppletive morphological relation in which F' contains a segment or a sequence of segments, which is derived from a non-recursive repetition of (a part of) F. Reduplication exists if a specific grammatical form makes systematic use of reduplicative constructions“ (<http://reduplication.uni-graz.at>).

TYPY REDUPLIKÁCIE⁴

Typológia reduplikácie je teda rôznorodá a v tom-ktorom jazyku vykazuje isté jazykové preferencie. Sharon Inkelas (2012) vymedzuje v jazykoch s produktívnou reduplikáciou čiastočnú reduplikáciu, úplnú reduplikáciu, echovú reduplikáciu, synonymickú reduplikáciu a syntaktické opakovanie. V maďarskej literatúre (porov. Brdar – Brdar-Szabó, 2014) sa uvádza úplná reduplikácia (*sok-sok, alig-alig, néha-néha*), rytmicky motivovaná reduplikácia (*tarka-barka*), ablautová reduplikácia (*rissz-rossz, gidres-gödrös*) a parciálna reduplikácia (*icipici, icilipicili, iciripiciri*). V angličtine Jíla Ghomeshi et al (2004, s. 308) uplatňujú delenie: detská reč (*choo-choo*), čiastočná reduplikácia (*hap-hap-happy*), znevažujúca (deprecativ) reduplikácia (*table-shmable*), rýmová reduplikácia (*willy-nilly*), ablautová reduplikácia (*riff-raff*) a intenzitná reduplikácia (*You are sick, sick, sick!*). Charles A. Kauffman (2015) rozlišuje

---

⁴ V domácej aj zahraničnej lingvistike sa stretávame s viacerými označeniami tak procesu reduplikácie, ako aj jej výsledku, porov. reduplikácia, replikácia, opakovanie, zdvojovanie, tautológia, iterácia; angl. reduplication, iteration, re-iteration, repetition, doubling; ruš. дупликация, повторение, удвоение. Na účely interpretácie budeme reduplikáciu ponímať metonymicky, t. j. jednak ako reduplikáciu v širokom zmysle slova a jednak ako reduplikáciu v užšom zmysle slova. To znamená, že terminologicky budeme rozlišovať: **replikáciu** (reduplikáciu slabík a morfém), **reduplikáciu** (reduplikáciu lexém v rámci kompozít, apozít a dvojslovných frazeologizových spojení), **iteráciu** (reduplikáciu kumuláciou, syntaktickým ad hoc opakovaním lexém) a **tautológiu** (reduplikáciu v konštrukciách typu „X je X“; porov. Sokolová, 2015).

úplnú reduplikáciu, čiastočnú reduplikáciu, reduplikáciu v detskej reči, rýmovú reduplikáciu, ablautovú reduplikáciu, onomatopoickú reduplikáciu, propriálnu reduplikáciu a shm-reduplikáciu (znevažujúcu reduplikáciu). V ruštine O. Ю. Крючкова (2000; 2004) vymedzuje úplnú reduplikáciu (*белый-белый*), neúplnú reduplikáciu (*улюлю*), divergentnú reduplikáciu (*такой-сякой*), rozšírenú reduplikáciu (*чёрный-пречёрный*) a synonymickú reduplikáciu (*дочурочка*).⁵ Филипп Р. Минлос (2004) vyučleňuje motivovanú reduplikáciu (*шалтай-болтай, танцы-шманцы*) a nemotivovanú reduplikáciu (*тринджи-брынджи, тары-бары, кундры-мундры*).

Východiskom pre klasifikáciu v slovenčine môže byť štatút reduplikácie ako síce okrajového, ale legitímneho spôsobu rozširovania lexikálnej zásoby. Výsledkom je reduplikát, t. j. paradigmaticky ukotvená jednotka, ktorá ako celok je reflexiou svojej časti. Reduplikáciu budeme vymedzovať v jej semaziologickom aspekte, a to v kontexte prejavov štruktúrneho izomorfizmu, ktorého kľúčovou stránkou je princíp podobnosti. Štruktúrny izomorfizmus stavia na kontrastnom vzťahu medzi formou bezpríznačového pendanta (motivanta, t. j. reduplikanta) a formou príznakového člena (reduplikátu). Miera podobnosti predurčuje typ reduplikátov (lexikálnych aj frazeologizovaných), takže sa rozlišujú úplné reduplikáty, založené na princípe totožnosti, a neúplné reduplikáty, ktoré reflektujú mieru podobnosti. V rámci neúplných lexikálnych reduplikátov budeme ďalej rozlišovať symetrické (vokalické a konsonantické) a asymetrické reduplikáty (reduplikáty adičného a subtrahčného podtypu).

Štruktúrny izomorfizmus v rámci reduplikácie vykazuje tieto typy: (A) segmentálny (adičný) izomorfizmus: pravňuk → *prpravňuk*; (B) konjunkčný izomorfizmus: len → *len-len*; (C) konjunkčno-modifikačný izomorfizmus: číry → *číročíry*, svätý → *svätosvätý*, krížom (prísl.) → *krížom-krážom*; (D) konjunkčno-segmentálny izomorfizmus: kamarát → *kamarát-nekamarát*, starý → *starý-prastarý*, málo → *málo-pramálo*; (E) kolokačno-modifikačný izomorfizmus: div → *div divúci*, roky → *roky rokúce*; (F) defektný izomorfizmus: Ø → *virvar*, Ø → *kuskus*, Ø → *kankán*.

Ako vidieť, typy vykazujú buď pravú (progresívnu) reduplikáciu, t. j. takú, ktorá sa rozvíja smerom doprava, takže replikovaná časť je napravo od motivanta, alebo ľavú (regresívnu) reduplikáciu (replikovaná časť je vľavo od motivanta).⁶ Ľavá reduplikácia je typická pre kompozitá, pravú má väčšina apozít (Sokolová, 1992; 2002). Segmentálny (adičný) izomorfizmus podľa typu segmentu môže tvoriť regresívnu (prefixálnu) alebo progresívnu (sufixálnu) reduplikáciu.

Defektný izomorfizmus je slovotvorne nemotivovaný typ zdvojovania, keďže v jazyku nemá nepríznačový pendant. Ide o pomenovania, ktoré prešli adaptáciami

⁵ Synonymická reduplikácia v tomto prípade vyplýva zo súbežného uplatnenia dvoch deminutívnych sufixov (*-уроч-* + *-к-*).

⁶ Progresívnu a regresívnu reduplikáciu v jazykoch západnej Afriky rozlišuje Фёдор И. Рожанский (2007; 2008a; 2008b).

z lexík iných jazykov.⁷ Z pohľadu teórie pomenovaní prezentujú **reprodukčný typ** reduplikácie (podľa reprodukčnej onomaziologickej kategórie).

Slohotvorne nemotivovaným (hláskovým a slabičným) a slohotvorne motivovaným (afixálnym) typom iterácie je segmentálny izomorfizmus, ktorý sa uplatňuje v rámci jednoslovného pomenovania a prezentuje **replikačný typ** reduplikácie.

Konjunkčný a konjunkčno-segmentálny izomorfizmus vytvára predpoklady pre slohotvorne motivovaný (lexikálny) typ zdvojovania v rovine kompozít a aponovaných pomenovaní (Соколова, 2015), t. j. **reduplikačný typ**. Reduplikácia v širšom ponímaní sa v slovenčine teda realizuje v rámci troch typov – reprodukčného, replikačného a reduplikačného (v užšom zmysle). Kým reprodukčný a replikačný typ tvoria periférnu zónu, reduplikačný typ je jej jadrom:

1. reprodukčný typ
2. replikačný typ
  - 2.1 hlásková reduplikácia
  - 2.2 slabičná reduplikácia
3. reduplikačný typ
  - 3.1 afixálna reduplikácia
  - 3.2 kompozičná reduplikácia
  - 3.3 apozičná reduplikácia
    - 3.3.1 úplná
    - 3.3.2 neúplná
      - 3.3.2.1 symetrická
        - 3.3.2.1.1 vokalická
        - 3.3.2.1.2 konsonantická
      - 3.3.2.2 asymetrická
        - 3.3.2.2.1 adičná
        - 3.3.2.2.2 subtraktčná

Z výkladu je zrejmé, že klasifikácia lexikálnej reduplikácie zachytáva reduplikáty ako jednoslovné, resp. dvojslovné pomenovania, ktoré sú interiorizované v lexikálnej zásobe slovenčiny. Reduplikáciu v užšom ponímaní vzťahujeme na opakovanie v hraniciach systémovo ukotvených jednoslovných pomenovaní (*prapravnúčka, široširy, kamarát-nekamarát*) a dvojslovných frazeologizovaných pomenovaní (*div divíci*). Pri reduplikácii nejde o expanziu v zmysle pretvárania (k termínom expanzia, pretváranie pozri Dolník, 2003), pretože tu nejde o pretvorenie jednoslovného pomenovania na analytický výraz v zmysle *súhlasit' – dat' sú-*

---

⁷ J. Furdík vyčleňuje tento typ ako interlingválnu motiváciu. Podľa autora interlingválna rekurzivnosť nemá na fungovanie lexiky prijímajúceho jazyka vplyv, pretože opakovanie interlingválneho motivačného vzťahu prekračuje hranice národného jazyka L_x , týka sa nasledujúceho jazyka L_{x+1} , ktorý sa nachádza v motivačnej reťazi (Ološtiak, 2011, s. 199).

hlas, ale o vytvorenie nového významového celku. Iteráciu ako syntaktické opakovanie (syntaktickú reduplikáciu typu *Ďakujem, d'akujem!*), ktoré prislúcha rétorike, podobne ako A. Wierzbicka (Вежбицка, 1999) do lexikálnej systematizácie nezahŕňame.

ONOMAZIOLOGICKÝ ASPEKT REDUPLIKÁCIE

Onomaziologický aspekt lexikálnej reduplikácie predpokladá pri pomenovaní účasť onomaziologických kategórií ako základných obsahových štruktúr tvoriacich v danom jazyku pojmovú základňu, t. j. sémantický pôdorys pomenovaní.

Z pohľadu onomaziologickej štruktúry onomaziologická báza v lexikálnych reduplikátoch je vždy lexikálna. Gramatikalizácia sa uplatňuje predovšetkým v jej slovnodruhovej príslušnosti – môže mať substantívnu, adjektívnu, verbálnu (vrátane transgresívnej), adverbiálnu, pronominálnu, numerálnu, partikulovú a interjekcionálnu povahu. Onomaziologický príznak býva vyjadrený afixálne alebo lexikálne. V rámci onomaziologického príznaku sa teda rozlišuje prefix, sufix a lexéma.

Pre slovenčinu sú relevantné onomaziologické kategórie mutačné, transpozíčné, modifikačné, integračné a reprodukčné. Kým prvé tri sa považujú za univerzálne a ďalšie dve za špecifické typy, z pohľadu reduplikácie možno zaznamenať opačnú situáciu. To znamená, že mutácia,⁸ transpozícia⁹ a modifikácia¹⁰ sa v slovenčine pri reduplikácii prakticky nevyužívajú.

Z podstaty reduplikácie vyplýva, že lexikálne zdvojovanie implikuje kategóriu integrácie, ktorá sa v slovenčine uplatňuje ako integračná alebo integračno-modifikačná kategória. Integračná kategória sa v tzv. „čistej“ podobe v slovenčine realizuje len v rámci apozičného podtypu, a to: (a) citoslovieč a onomatopojí, porov. *hop-hop, tik-tak, hi-hi-hi, hopi-hopi, cink-cink, cip-cip*; (b) častíc a prísloviek typu *len-len, už-už, naveľa-naveľa*.¹¹ Integračno-modifikačné kategórie rezultujú v tvorení (a) kvalitatívne intenzifikovaných adjektív, porov. *širý* → *širošíry*, *čirý* → *čiročirý*, *denný* → *dennodenný*¹²; (b) axiologicko-kvalitatívnych intenzifikovaných adverbií, porov. *málo* → *málo-pramálo*, *veľa* → *veľa-preveľa*, *dávno* → *dávno-pradávno*; (c) axiologických

⁸ Príkladom je v slov. dvojica *dennodenne* → *dennodenný* a *svätosväte* → *svätosvätý* (okolnosť → kvalita). V jazykoch, v ktorých je reduplikácia slovotvorným postupom, sa mutácia uplatňuje, porov. kan. *afuno* (jazyk) → *afunoafuno* (jazykový), *arabí* (Arab) → *arabiarabí* (arabský), *kanuri* (kanuri) → *kanurikanurí* (kanurský); malaj. *kuat* (hlasný) → *kuat-kuat* (hlasno).

⁹ Porov. kan. *kál* (podobný) → *kálkál* (podobnosť).

¹⁰ Porov. kwam. (melanézske jazyky) *kapir* (kameň) → *kapir-kapir* (kamienok); tuv. (altajské jazyky) *pelek* (dar) → *pelek-selek* (darček).

¹¹ V češtine integráciou vznikajú zdvojené, juxtaapozíčne utvorené citoslovieč, ktoré sú označované ako citosloviečia priamo motivované samy sebou, napr. *hafhaf, cinkcink, buchbuch*. V japončine sa prostredníctvom reduplikácie pomenávajú emocionálne stavy, porov. *iraira* (,som rozčúlená'), *šikušiku* (,je mi smutno').

¹² Podobne: bikol. *mahal-mahal* (veľmi drahý).

(tzv. nepravých) intenzifikovaných citoslovieč, porov. škoda → škoda-preškoda, beda → beda-prebeda; (d) axiologicko-disjunkčných substantív, sloviess a adverbií, porov. zákon → zákon-nezákon, verte → verte-neverte, skôr → skôr-neskôr.

Reprodukčné kategórie sa uplatňujú pri lexikálnych „výpožičkách“. Výrazy, ktoré sú produktom reprodukčného typu onomaziologickej kategórie, sa nazývajú aj delokutátiva (Furdík, 2004, s. 88), napr. frou-frou (fran.) → slov. *frufru*; fifty-fifty (angl.) → slov. *fifty-fifty*, ruš. *фуфму-фуфму* a iné. Malú skupinu tvoria pomenovania t. č. bez jasne identifikovateľného motivanta typu *kucapaca*, *trma-vrma*, *techtle-mechtle*, *zoči-voči*, *dinom-danom*, *lary-fáry*.

Onomaziologický aspekt reflektuje obsahovú stránku lexikálnej reduplikácie. Tematizácia reduplikátov je prejavom jazykového obrazu sveta ich používateľov. Odráža nominačné preferencie tých javov, ktoré majú komunikačnú hodnotu. Ich selekcia je daná mnohými faktormi, napr. geografickými, kultúrnymi, sociálnymi a pod. Na podporu tohto tvrdenia možno uviesť používanie úplných reduplikátov v bikolčine (patrí do skupiny austronézskych jazykov a má asi 3,5 mil. hovoriacich) s touto sémantikou: ‚bolesť‘, ‚časť tela‘, ‚emócia‘, ‚choroba‘, ‚intenzita‘, ‚množstvo‘, ‚mytológia‘, ‚pohyb‘, ‚potrava‘, ‚povrch‘, ‚rastlina‘, ‚svetlo‘, ‚tvar‘, ‚zvierat‘, ‚zvuk‘ (porov. Mattes, 2014). V malajčine sú sémantickými doménami ‚podobnosť‘, ‚variantnosť‘, ‚úplnosť‘, ‚množstvo‘, ‚intenzita‘, ‚reciprocita‘, ‚opakovanie‘, ‚kontinuitnosť‘, pričom prototypickou funkciou pre substantíva je ‚množstvo‘, pre slovesá ‚opakovanie‘ a pre adjektíva ‚intenzita‘ a ‚množstvo‘ (Uzawa, 2012, s. 201).

Ukazuje sa, že reduplikácia sa v jazykoch, v ktorých je buď gramatikalizovaná, alebo má štatút štandardného slovo tvorného postupu, sémanticky koncentruje na kvantifikáciu. Používanie zdvojovania pri vyjadrovaní intenzity patrí k sémantickým univerzáliám reflektujúcim intuíciu, podľa ktorej toho, čoho je sémanticky „viac“, má byť aj konštrukčne „viac“ (Сепир, 2002; Оглоблин, 1980; Dolník, 2013). Význam „vyššieho, resp. vysokého stupňa“ vzniká vďaka efektu prepojenia dvojitosti (popríklad trojitosti) s invariantným významom motivanta. Opakovanie je tu akoby odrazom reliktného typu tzv. analógového kódovania, ktoré usúvzťažňuje intenzívnejší pocit so silnejším zvukovým prejavom (Krupa, 1977, s. 18).

V slovenčine sú lexikálne reduplikáty súčasťou nasledujúcich sémanticko-pragmatických skupín: ‚afektívnosť‘: *škoda-preškoda*, *beda-prebeda*; ‚akceptovateľnosť‘: *ešte-ešte*; ‚alternatívnosť‘: *skôr-neskôr*, *verte-neverte*; ‚bezokolkovosť‘: *ručne-stručne*; ‚bezstarosťnosť‘: *dinom-danom*; ‚habituálnosť‘: *dennodenne*, *denno-denný*; ‚hraničnosť‘: *len-len*, *ledva-ledva*, *tak-tak*; ‚hyperbolizácia‘: *až-až*; ‚imitatívnosť‘: *che-che* // *cheche*, *šu-šu-šu*, *cup-cup*; ‚intenzifikácia‘: *čiročtry*, *veľa-preveľa*, *veľký-preveľký*, *málo-pramálo*, *tma tmúca*, *roky rokúce*, *zima zimúca*, *div divúci*; ‚isotnosť‘: *isto-iste*; ‚kvalifikácia‘: *trma-vrma*, *tresky-plesky*; ‚ľahkovážnosť‘: *huj-buj*; ‚nerozvážnosť‘: *hlava-nehlava*, *hr-hr*; ‚neurčitnosť‘: *aký-taký*, *čo-to*, *kade-tade*, *koľko-toľko*; ‚nezmyselnosť‘: *bla-bla-bla*; ‚nezohľadnenosť‘: *kamarát-nekamarát*, *zákon-nezákon*, *cestou-necestou*; ‚postupnosť‘: *rad-radom*; ‚reciprocitnosť‘: *klin klin*

nom; ‚rezignovanosť‘: *naveľa-naveľa*; ‚rýchlosť‘: *fuk-fuk*, *šup-šup*, *hrr*; ‚temporálna inchoaktivnosť‘: *už-už*; ‚temporálnosť‘: *teraz-teraz*; ‚úplnosť‘: *skrz-naskrz*, *durchom-durch*; ‚volitívnosť‘: *chtiac-nechtiac*, *volľky-nevolľky*; ‚záväznosť‘: *svätosvätý*, *svätosväte*; ‚zmierenosť‘: *koniec koncov*. Heterogénnosť sémanticko-pragmatických skupín je prejavom prirodzenej intencionality vzhľadom na nominačnú diferencovanosť komunikačne relevantných obsahov.

SEMAZIOLOGICKÝ ASPEKT REDUPLIKÁCIE

Semaziologický aspekt lexikálnej reduplikácie sa vzťahuje na klasifikáciu jej štruktúrnych typov. Klasifikácia reflektuje: (a) typ segmentálnych jednotiek: hláska (fóna), slabika, afixálna (deriváčna) morféma, lexéma; (b) vzťah jednotiek nižšej úrovne k jednotkám vyššej úrovne: nižšie jednotky sú konštrukčnými zložkami vyšších jednotiek; (c) kombinatoriku segmentálnych jednotiek: replikáciu hlások, slabík a afixov v rámci lexémy, reduplikáciu lexémy v rámci kompozita, reduplikáciu lexémy v rámci apozita; (d) centrálnu pozíciu a funkciu lexémy; (e) princíp viazanosti, ktorý sa uplatňuje v kompozičnej a apozičnej reduplikácii. Akceptuje sa konzistentná ‚útvarovosť‘ reduplikátu a tenká hranica medzi lexikálnou a frazeologizovanou jednotkou.

Ako sme už naznačili, v slovenčine sa evidujú tri typy lexikálnej reduplikácie:

1. reprodukčná, 2. replikačná, 3. reduplikačná.

1. Reprodukčný typ sa spája s preberaním lexikálnych jednotiek z iných jazykov. Reprodukčné kategórie patria ku konštantným sféram rozvíjania lexikónov prirodzených jazykov, porov. tsetse (bantu) → slov. *tse-tse*, ruš. *цете*; abracadabra (lat.) → slov. *abracadabra*, ruš. *абракадабра*; ping-pong (angl.) → slov. *pingpong*, ruš. *пинг-понг*; hi-fi (angl.) → slov. *hi-fi*; ruš. *hi-fi* / *Hi-Fi*; hip-hop (angl.) → slov. *hip-hop*; ruš. *хип-хоп*; cancan (fran.) → slov. *kankán*, ruš. *канкан*; Hokuspokus (nem.) → slov. *hokus-pokus* / *hókuspókus*, ruš. *фокус-нокус*; cha-cha-cha / cha-cha (špan.) → slov. *čača*, ruš. *чача*; tête-à-tête (fran.) → slov. *tete-a-tete*, ruš. *mem-a-mem*; Couscous / Cous Cous (arab.) → slov. *kuskus* / *kus-kus*; ruš. *кускус* / *кус-кус* a iné.

2. Replikačný typ je ponímaný ako integrálne spojenie rovnorodých segmentálnych jednotiek nižšej roviny do jednotiek vyššej roviny, ako realizovaná replikácia hlások a slabík v hraniciach jednej lexémy. V slovenčine nemá štatút slovotvorného postupu. Rozlišuje sa hlásková a slabičná replikácia.

2.1 Hlásková (fonologická) replikácia je integrálnou súčasťou tzv. amorfných slov, t. j. slov bez morfológického stvárnenia (Místrík, 2002). V maorijčine je spôsobom vyjadrovania gramatického významu množnosti,¹³ napr. *wahine* (žena) – *waahine* (ženy), *tangata* (osoba) – *taangata* (osoby); podobne v jazyku dinka *pal* (nôž) – *paal* (nože), *gālám* (pero) – *gālám* (perá); japon. *jama* (hora) – *jamajama* (hory), *hito* (človek) – *hitohito* (ľudia); indonéz. *orang* (človek) – *orang-orang* (ľudia). V slovenčine

¹³ Termín *množnosť* používa V. Krupa (1977; 1983; 1992; 2000).

sa opakovaním dosahuje dĺženie hlások, čím vznikajú expresíva s netradičnou fónickou výstavbou. Vokálna replikácia má emfatickú funkciu, porov. *táák, aháá*. Konsonantickou replikáciou (gemináciou) sa vyjadruje hezitáčné uvažovanie,¹⁴ porov. *hmmm*, prítakávanie, porov. *mhm*, pocit odporu, porov. *brr*. Pre hláskovú replikáciu je charakteristická dubletnosť. Napr. v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006) citoslovce *čoo* je uvedené v týchto hláskových variantoch: *čoo, čooo, čóó, čóóó*.

2.2 Slabičná replikácia sa v slovenčine prezentuje ako evaluačne príznakové opakovanie v deminutívach a maznavých slovách, porov. *uzulililinký, málilinko, trošililinku*.¹⁵ Slabičná reduplikácia sa v 85 jazykoch sveta spája s tvorením distributívnych čísloviek, napr. v gruzínčine, maďarčine, bengálčine, svahilčine, tamilčine, tibetčine a pod. (problematike sa venuje Gil, 2013).¹⁶ V čamalinčine a bagualčine sa replikáciou prvej slabiky tvoria iteratívne slovesá (Алиева, 2002; Кибрик и др., 2001). V tagalčine sa prostredníctvom slabičnej replikácie tvoria tvary futúra, porov. *tavag* (volať) – *tatavag*, *hanap* (vidieť) – *hahanap*, *sulat* (písať) – *susulat*. Z typologického hľadiska slabika ako fonetický útvar s premenlivou dĺžkou je replikovaná v izoláčnych a aglutinačných typoch jazykov.

3. Reduplikačný typ sa vzťahuje na bilaterálne jazykové jednotky – morfémy a lexémy. Na problematiku reduplikácie morfém v rámci tvaroslovia a slovotvorby sa v ostatných rokoch zameriava *teória morfologického zdvojovania* (Morphological Doubling Theory – MDT), ktorej autorkami sú Sharon Inkelas a Cheryl Zoll (2005), a *teória prozodickej morfológie* (The Theory of Prosodic Morphology – PM)¹⁷ autorov Johna J. McCarthyho – Alana S. Princea (1996), takže sa evidujú dva prístupy: ‚morphological doubling‘ (morfologicko-dubletný) a ‚phonological copying‘ (fonologicko-kopirujúci). Opodstatnenosť opisu reduplikácie z morfematického hľadiska vyplýva zo skutočnosti, že aglutinačné a izoláčné jazyky majú autonómne koreňové morfémy. V slovenčine sa reduplikácia morfém uplatňuje len v rámci početne ohraničeného afixálneho typu. Kompozičný typ má morfematicko-lexikálnu podstatu, apozičný typ je ‚vyskladaný‘ z dvoch identických, resp. kváziidentických lexém.

¹⁴ Prozodické a pragmatické vlastnosti konverzačných hezitácií v angličtine podrobne analyzoval Š. Beňuš (2011).

¹⁵ Podobne: ruš. *манюносенький*, ukr. *тонесесенький*, *білесесенький*; blr. *танюсенечкі*.

¹⁶ V slovenčine a ruštine (a v ďalších 19 jazykoch) sa tieto číslovky tvoria analyticky pomocou antepozičného jazykového prostriedku (v našich jazykoch predložky *po*), napr. *po jednom, po troch, po desiatich* atď. V agulčine sa distributívne číslovky utvárajú pomocou úplnej alebo čiastočnej reduplikácie kmeňov základných čísloviek. Číslovky prvej desiatky majú reduplikovanú prvú slabiku kmeňa, porov. *xibu* (3) → *po 3* → *xi-xibu*; *jerxi* (6) → *po 6* → *je-jejerxi*; *muja* (8) → *po 8* → *mu-muja*; *ic'u* (10) → *po 10* → *i-ic'u*. Číslovky od 11 do 19 a tiež 40 majú varianty s čiastočnou a úplnou reduplikáciou, porov. *c'asa* (11) → *po 11* → *c'a-c'asa* / *c'asa-c'asa*; *jaɣc'ur* (40) → *po 40* → *je-jaɣc'ur* / *jaɣc'ur-jaɣc'ur* (Майсак – Мерданова, 2014, s. 397).

¹⁷ The Theory of Prosodic Morphology je v lingvistickej spisbe známa aj ako Generalized Template Theory.

3.1 Afixálny typ lexikálnej reduplikácie je vo flektívnych jazykoch ojedinelý – porov. slová Igora A. Mel'čuka: „... reduplikácia sprevádzaná afixáciou je ‚bez-významná“ (Мельчук, 2000, s. 60). V slovenčine k nej dochádza len v prípadoch identity predpony a začiatku slovného základu. Opakovaním prefixu **pra-** sa vyjadruje väčšia vzdialenosť príbuzenskej línie, porov. *prapravnuk*, *prapravnučka*, *prapradedo*, *praprarodičia*.¹⁸ Morfémy **do-**, **po-** v reduplikátoch fungujú s významom ‚ukončenia deja‘, napr. *dodojiť* (ruš. *додожить*); s významom ‚smerom nadol‘, napr. *dodola*; s významom ‚zvýšenia miery deja‘, napr. *popohnať*, *poponáhľať sa*; s významom ‚po zmienenom časovom údají‘, napr. *popoludnie*, *popozajtra* a pod.¹⁹ Výsledkom „demorfologizácie“ a „degramatizácie“ afixu je plnohodnotná adjektívna a substantívna lexéma *naj-naj*.²⁰ Ako hovorí В. Плу́нган, „tieto procesy sú síce zriedkavé, ale možné“ (Плунган, 2000, s. 90).

3.2 Kompozičný typ lexikálnej reduplikácie je motivovaný slovotvorne a predstavuje konjunkčno-modifikačný typ izomorfizmu. Kompozitá typu *dennodenný*, *svätosvätý*, *čtročírý*, *štrošírý* sa v slovenčine nazývajú aj zdvojené (reduplikované) zloženiny (porov. Furdík, 2004, s. 72) a predstavujú špecifickú skupinu vlastných kompozít (druhý komponent je totožný so svojim motivantom). V týchto kompozitách je onomaziologická báza determinovaná z ľavej strany, čo znamená, že onomaziologická štruktúra je linearizovaná v poradí onomaziologický príznač – onomaziologická báza. Z onomaziologických kategórií sa v kompozičných reduplikátoch uplatňuje integračno-modifikačná kategória, rozvíjajúca významy ‚intenzifikácie‘ (*štrošírý*, *čtročírý*), ‚habituálnosti‘ (*dennodenne*, *dennodenný*) a ‚záväznosti‘ (*svätosvätý*, *svätosväte*).

V slovenčine je kompozičná reduplikácia málo frekventovaná, v jazykoch, v ktorých je reduplikácia aktívnym slovotvorným spôsobom, je častosť kompozície viac prirodzená, a teda aj slovotvorne úspešnejšia.²¹

3.3 Apozičný typ lexikálnej reduplikácie sa zakladá na lexikalizácii tesnej adordinácie²² dvoch slovnodruhovo rovnocenných slov (graficky spravidla vyjadrenej prostredníctvom spojovníka), medzi ktorými je buď vzťah logicko-sémantickej koordinácie²³, alebo vzťah logicko-sémantickej determinácie. Tento typ pomenovaní

¹⁸ Porov. analogické spôsoby v češ. *prapraděd*, *prapraprabába*, *prapravnuk*; ruš. *праправнук*, *праправнучка*, *прапрадед*; ukr. *праправнук*, *праправнучка*, *прапрадід*, *прапрабаба*, *прапрабабуся*; blr. *прапрадзе́д*, *прапраўнук*, *прапражаны*, *прапрасаваны*, *прапрацаваць*, *прапрацоўка*; nem. *Ururgroßvater*; angl. *grand-grand-father*.

¹⁹ Analogické príklady nachádzame v češ. *porojet*; ruš. *поползти*, *пополнить*, *пополам*, *пополучночи*, *попомнить*; ukr. *попоходити*; *попоробити*, *попоїсти*, *поповнити*; blr. *папахадзіць*, *папавымятаць*, *папаваяваць*, *папагаласіць*, *пападанне*, *пападдзя*; bulh. *папабегаць*, *папагаварыць*.

²⁰ Porov.: (1) Rovnaký dátum svadby urobí z dvoch *naj-naj* kamarátok nepriateľky na život a na smrť. (2) Želám ti všetko *naj-naj*!

²¹ Kompozičný, resp. juxtaapozičný postup je o niečo úspešnejší v češtine, porov. *užuž*, *taktak*, *skrz-naskrz*, *čistočistě*, *dennodenně*, *pouhopouze*, *jistojistě*, *svatosvatě*, *křížemkřížem*, *tiktak*, *hatlamatla*.

²² Adordinácia je chápaná aj ako „vzťah širokej totožnosti“ (Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 392).

²³ Princíp (apozičného) zdvojovania sa používa aj na vyjadrenie gramatických významov, porov. indonéz. *kanak-kanak* (deti), *rumah-rumah* (domy), *jalan-jalan* (chodiť hore-dolu).

V. A. Плу́нган posudzuje ako rozčlenené (раздельнооформленные) komplexy, pričom „také rozčlenené komplexy ako *шурь-мурь, фи́гли-ми́гли, темным-темно, пьяным-пьяны* je potrebné interpretovať ako jednotné slovné útvary“ (Плу́нган, 2000, s. 25).

Apozitá sa od kompozít líšia: 1. voľnejším spojením oboch komponentov, čo umožňuje modifikovanie druhého komponentu, porov. *trma-vrma, cesta-necesta*; 2. ohýbaním oboch komponentov (v prípade plnovýznamových slov), porov. *trmy-vrmy* (genitív singuláru), *húštinou-nehúštinou* (inštrumentál singuláru); 3. vyslovaním bez pauzy, keďže tvoria ucelenú prozodickú jednotku. V slovenčine sa v prípade analogických nereduplikovaných juxtaPONOVANÝCH pomenovaní (*cyklista cestár*) dáva prednosť viacslovnému pomenovaniu so splývavým pripojením, t. j. písanému bez čiarky, ale aj bez spojovníka. Ako sa konštatuje v *Dynamike slovej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989, s. 233), ide tu o prechodnú oblasť medzi syntaktickým a morfológickým tvorením zložených slov.

Apozíčná reduplikácia má dva typy – koordinačný a determinačný. Logicko-sémantická koordinácia sa primárne prejavuje v rámci úplných apozíčných reduplikátov (v slovenčine sa v ostatnom čase posudzujú ako subfrazémy) a je realizovaná adverbiami, časticami a citoslovcami.²⁴ Úplná reduplikácia, tzv. yo-yo type (Hargraves, 2014) sa vyznačuje plnou formovou totožnosťou oboch segmentov.²⁵ Apozitá tu prezentujú typ konjunkčného izomorfizmu²⁶ a v slovenčine majú významy ‚akceptovateľnosti‘ (*ešte-ešte*), ‚hraničnosti‘ (*tak-tak, len-len, ledva-ledva, navel'a-navel'a*), ‚hyperbolizácie‘ (*až-až*),²⁷ ‚imitatívnosti‘ (*d'ob-d'ob, d'ub-d'ub, zob-zob, kroch-kroch, šu-šu-šu, cup-cup*), ‚intenzifikácie‘ (*pomaly-pomaly, vysoko-vysoko*), ‚nezmyselnosti‘ (*bla-bla // bla-bla-bla*), ‚temporálnej inchoaktívnosti‘ (*už-už*), ‚temporálnosti‘ (*te-raz-teraz*), ‚rezignovanosti‘ (*navel'a-navel'a*), ‚rýchlosti‘ (*fuk-fuk, šup-šup*), ‚úplnosti‘ (*celkom-celkom*). V ruštine (ale aj v čínštine, porov. *Jazyky sveta*, 1983, s. 295) je

²⁴ V ruštine úplné apozitá môžu tvoriť aj imperatívne tvary slovies: *сидите-сидите, плачь-плачь*. V prípade, že ide o začiatočnú fázu už uskutočňovaného deja, vyjadrujú pobádanie do jeho pokračovania. Imperatív v takom prípade môže nadobudnúť permisívny odtienok.

²⁵ Podobne: ruš. *девочка-девочка, лето-лето, белый-белый, синий-синий, большой-большой, желтый-жёлтый, белый-белый, далеко-далеко, давно-давно, рано-рано, мало-мало, ходить-ходить, еле-эле, только-только, едва-едва, кап-кап, тук-тук, дзень-дзень, бай-бай*; ukr. *високо-високо, ледве-ледве, багато-багато, тільки-тільки, так-таки-так, швидко-швидко, тихо-тихо, далеко-далеко, ген-ген, білий-білий, синій-синій, дурний-дурний, бре-бре, стук-стук, крап-крап, дзень-дзень, дзень-дзельнь, стриб-стриб, скік-скік, люлі-люлі, щедрик-щедрик*; blg. *моцна-моцна, ледзьве-ледзьве, ціхуткі-ціхуткі, хутка-хутка, цюк-цюк, дзынь-дзынь, паціху-паціху*; japon. *waku waku, nya nya, wan wan, kero kero, chun chun, buu buu, shizu shizu, peko peko, niko niko, noso noso, pera pera, yura yura, niya niya, gera gera, jito jito, don don, kibi kibi, ton ton, dan dan, goso goso, iki iki*.

²⁶ Reduplikované útvary tohto typu sú považované aj za kompozitá patriace do integračného typu onomaziologickej kategórie (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 111).

²⁷ V slovenčine sa časticové apozitá môžu spájať s inými časticami, napr. *len-len že, len tak-tak, tak-tak že, len tak-tak že*, a tak vytvárať zložitejšie časticové výrazy.

mimoriadne produktívne zdvojovanie adjektív a adverbíí. Reduplikované formy akostných adjektív sa v ruštine posudzujú ako jednotky analogické s elatívom, keďže tvoria akoby rad ekvivalentných tvarov: *умный-умный человек* = *умнейший человек* = *очень умный человек* (Воротников, 2002, s. 40). Úplné apozíčné reduplikáty sú frekventované najmä v latinskom zoologickom názvosloví, porov. *Agama agama* (agama obyčajná), *Astacus astacus* (rak riečny), *Naja naja* (kobra indická), *Lynx lynx* (rys ostrovid), *Natrix natrix* (užovka obojková), *Loa loa* (vlasovec očný) a i. Okrajovým javom koordinatívneho vzťahu sú apozitá typu *ručne-stručne* (,bezokolkovosť'), *aký-taký*, *koľko-tol'ko*, *kade-tade* (,neurčitosť').²⁸ Uplatňujúc rytmizačný princíp, spájajú do konzistentného tvaru pôvodne dve autonómne lexémy – *ručne* a *stručne*, *aký* a *taký*, *koľko* a *tol'ko*, *kade* a *tade*.

Logicko-sémantická determinácia súvisí so špecifikáciou pravostranného okolia. V onomaziologickej štruktúre apozita sa tak reflektuje poradie: onomaziologický základ na prvej pozícii a onomaziologický príznak na druhej pozícii. Logicko-sémantickú determináciu realizujú neúplné apozíčné reduplikáty, tzv. echové slová typu *trma-vrma*, resp. asymetrické apozitá typu *skôr-neskôr*. Ich vznik umožnila práve nominačná „nezáväznosť“ toho komponentu, ktorý sa nachádza na mieste onomaziologického príznaku. V slovenčine logicko-sémantickú determináciu zisťujeme pri substantívach a (adjektívnych) adverbíách. Neúplná reduplikácia sa v apozíčnom type realizuje buď ako symetrická vokalická a konsonantická reduplikácia, alebo ako nesymetrická adičná a subtrahčná reduplikácia. Pre tieto apozitá je typická nereverzibilita komponentov (*neskôr-skôr).

Vokalicke reduplikáty, flimflam type (Hargraves, 2014), majú v spoločnom základe slov striedanie vokálov (ablaut), porov. *flip-flop*, *cik-cak*, *hip-hop*, *tip-top*, *tik-tak*, *bim-bam*, *krížom-krážom*²⁹ a pod. Striedanie vokálov má v prevažnej miere eufonickú motiváciu a o preferovaní /i/ na prvej pozícii existujú dve hypotézy. Prvá hypotéza sa spája s menom Stevena Pinkera, ktorý vo svojej známej práci *The Language Instinct. The New Science of Language and Mind* (1995) definoval pravidlo, podľa ktorého postavenie jazyka preferuje predné samohlásky pred zadnými: „... the vowels for which the tongue is high and in the front always come before the vowels for which the tongue is low and in the back“ (Pinker, 1994, s. 167). Iná teória hovorí o prirodzenej tendencii používať predné samohlásky na začiatku reduplikátov a zadné vokály na konci, keďže sú foneticky ťažšie identifikovateľné. Reuven Tsur (1992) vo svojej knihe *What Makes Sound Patterns Expressive?* predstavil hypotézu o väčšej kognitívnej náročnosti zadných samohlások: „... our cognitive economy tends to relegate to the end of the phrase (or clause) anything that requires relatively

²⁸ Podobne: ruš. *так-сяк, там-сям, туда-сюда*; ukr. *сяк-так, туди-сюди, такий-сякий, сякий-такий*; blr. *так-сяк, сяды-тады, там-сям, тудэма-сюдэма*.

²⁹ Podobne: ruš. *зиг-заг, хип-хоп, пиф-паф, тик-так, фик-фок, пин-понг, бим-бом*; ukr. *мін-тон, хіп-хон, зигзаг*; blr. *флік-фляк, тып-мон, піф-паф*; angl. *chit-chat, tick-tock, pitter-patter, tiffy-taffy*.

great processing effort“ (Tsur, 1992, s. 25). Vokalické reduplikáty stavajú na protiklade krajného vokalického rozdielu /i/ – /a/ alebo /i/ – /o/.

Pre **konsonantické reduplikáty**, t. j. echové slová (Mistrič, 2002), resp. tzv. claptrap type (Hargraves, 2014), je príznačné striedanie iniciálnych spoluhlások, porov. *trma-vrma, tresky-plesky, zoči-voči, láry-fáry*; ruš. *ёлки-палки, чудо-юдо, супер-пупер, тары-бары, шаляй-валяй, тьян-ляп, фокус-покус, шалтай-болтай, муси-пуси, буги-вуги*; ukr. *шура-бура, тяжко-важно, тишком-нишком, стук-грюк, тьян-ляп, щедрик-ведрик*; blr. *шень-пень, хану-лану, шура-бура, бокам-скокам*; angl. *hanky-panky, lovey-dovey, chick-flick, fuddy-duddy, hodge-podge, itty-bitty, teenie-weenie*. Aj v echových apozitách je význam signalizovaný prvým komponentom (onomaziologickou bázou). Je to dané napokon aj tým, že druhý komponent je často asémantický, keďže celok má tvoriť rýmujúcu sa dvojicu. Pozornosť pútajú spojenia *čaćky-maćky, techtle-mechtle, čachre-machre, čáry-máry*; ruš. *деньги-меньги, зелень-мелень, фрукты-мукты, кофе-мофе, гоголь-моголь, сахар-махар, цифры-мыфры, фигли-мигли, хухры-мухры, шуры-муры, шашлык-машлык, культура-мультара, павлин-мавлин, тетерки-митерки, стульчик-мульчик, цыган-мыган, коля-моля, факел-макел, вера-мера, фуфайки-муфайки* a iné, o ktorých Roman Jakobson píše: „The dissimilation of initial consonants renders the interactive reinforcements more sharply discernible and in Russian, for instance, impart to the reduplication a somewhat playful, ‚advertising‘ touch, and at times an ironical, disparaging, inflated character... In Russian pairs of alternating initials, the leading role belongs to labial (grave diffuse) consonants, especially to the nasal /m/“ (Jakobson – Waugh, 1979, s. 269).³⁰ Podobné príklady z ukr. *хвиги-миги, шури-мури, гоголь-моголь, вухри-мухри, шахер-махер, тик-мик*; blr. *чукэр-макэр, гогаль-могаль*; angl. *funny-money, hogan-mogan, hugger-mugger, pall-mall, tussie-mussie*; nem. *Hackmack, Kuddelmuddel, Shorlemorle*; tur. *şurmur, kahve mahve, çanta manta, yeşil-meşil* (porov. Бекташ, 2015); arm.: *hivantmivant, atormator, dunmun, hodmod, degradmegrad* (porov. Der-Houssikian, 1999); turk. *kitap-mitap, talak-malak, paca-maca*; malaj. *sayur-mayur*; indonéz. *sajur-majur*³¹; kazaš. *жылкы-мылкы* evokujú úvahu o univerzálnejšom charaktere tohto typu zvukového symbolizmu.

Do skupiny echových slov sa v angličtine zaraďuje aj tzv. shm-reduplikácia typu *breakfast-schmeakfast, fancy-schmancy, rhyme-shmyme*. Ide o zámerné skomotovanie slov využívajúce zámenu prvej spoluhlásky s hláskami [ʃm], a teda napo-

³⁰ Tento model vo svojich aforizmoch používal V. Chlebnikov, porov. *Вера в сверхмеру бога сменится мерой как сверхмерой*, a vo svojej poslednej poéme *Устрюг Разина* (1921) ho doviedol do krajnosti:

К богу-могу эту куклу!

Левы-мевы, руки-муки,

Косы-мосы, очи-мочи!

³¹ V indonézštine echové slová predstavujú obmenu reduplikácie s hláskovou zmenou v druhej časti výrazu a s významom druhej rozmanitosti (*sajur* „zelenina“ – *sajur-majur* „rozličné druhy zeleniny“; Krupa, 1977, s. 19).

dobňujúce výslovnosť týchto výrazov americkými Židmi. „Familiar English examples include the ironic or pejorative Yiddish-derived pattern in which the fixed substring [ʃm] stands in as the onset of the copy, replacing any existing initial consonants“ (Inkelas, 2013, s. 4). V ruštine tento typ pozorujeme v súvislosti s používaním ruského jazyka hovoriacimi z oblastí Kaukazu, porov. *танцы-шманцы, нитки-шмитки*, a s pejoratívizáciou mien známych osobností, porov. *Штирлиц-Шмирлиц, Сахаров-Шмахаров, Путин-Шмутин* (aj *Путин-шмутин*), *Примаков-шмудаков, Гусинский-шмусинский* (Минлос, 2004). A. Wierzbicka jav spája s pragmatikou „antirešpektu“ (Вежбицка, 1999).

Tým, že v echových výrazoch je význam koncentrovaný do prvého komponentu, vytvára sa priestor pre jazykovú hru, ktorej výsledkom je síce asémantický, ale fonologicky pútavý onomaziologický príznak. Echové apozitá v slovenčine sú výrazom konjunkčno-modifikačného izomorfizmu a vyjadrujú ‚kvalifikáciu‘ (*trma-vrma, čáry-máry, hokus-pokus, tresky-plesky, techtle-mechtle, lážo-plážo*).³² V konsonantických reduplikátoch sa uplatňuje rytmizačný princíp.

Asymetrický typ neúplných reduplikátov predstavujú **reduplikáty adičného podtypu**, napr. *hlava-nehlava, kamarát-nekamarát, učiteľ-neučiteľ, cestou-necestou, vol'ky-nevol'ky, chtiac-nechtiac, skôr-neskôr, veľa-preveľa, beda-prebeda, málo-pramálo, starý-prastarý, dávno-pradávno, skrz-naskrz* a pod. Ide o prejav konjunkčno-segmentálneho izomorfizmu, ktorý sa v slovenčine hodnotí rozdielne, a to buď ako produkt tzv. intrafrazologickej slovotvorby, t. j. súboru slovotvorných postupov uplatňovaných na komponentoch frazém (Ološtiak, 2011, s. 62), alebo sa posudzujú ako typ kompozít (Sokolová – Ivanová – Vuzňáková, 2005), resp. ako typ apozít (Sokolová, 2002; Соколова, 2015).

Nesymetrická adičná reduplikácia sa v slovenčine realizuje afixálne, a to rozšírením lexémy na mieste onomaziologického príznaku o prefixy **ne-**, **pre-**, **pra-**. Apozitá vyjadrujú významy ‚nezohľadnenosti‘ (*hanba-nehamba, zákon-nezákon, kamarát-nekamarát, cestou-necestou, húštinou-nehúštinou, dolinou-nedolinou*), ‚nerozvážnosti‘ (*hlava-nehlava*), ‚volitívnosti‘ (*vol'ky-nevol'ky, chtiac-nechtiac*), ‚alternatívnosti‘ (*verte-neverte*), ‚intenzifikácie‘ (*veľa-preveľa, múdro-premúdro, málo-pramálo, dávno-pradávno*)³³, ‚afektívnosti‘ (*škoda-preškoda, beda-prebeda*).

Ako sme spomínali, nesymetrická adičná reduplikácia sa v slovenčine realizuje afixálne, a to rozšírením onomaziologického príznaku. Rozšírenie sa môže realizo-

³² Podobne: ruš. *тары-бары, тары-бары-растабары* (táraniny), *трали-вали* (malíčkosť); ukr. *бум-бум-грим*; blr. *тары-бары*; tur. *abur cubur* (nekvalitné potraviny). ‚Kvalifikácia‘ je posudzovanie a pomenúvanie faktu, situácie z hľadiska subjektu. Vztahuje sa na vymedzenie niečoho alebo niekoho, na vystihnutie podstatných, typických znakov a vlastností. Často sa spája s negatívnym hodnotením.

³³ Analogické apozitá sú v ruštine tvorené pomocou prefixov *pre-*, *на-*, *раз-/рас-*, *по-*, porov. *большой-пребольшой, хороший-прехороший, толстый-претолстый, крепко-накрепко, перво-наперво, всего-навсего, веселый-развеселый, тянут-потянут*; ukr. *багато-пребагато, великий-превеликий, товстий-претовстий, багатий-пребагатий, старий-престарий, гарний-прегарний, добрий-предобрий, всього-на-всього, хоч-не-хоч*; blr. *перш-наперш, крыж-накрыж*.

vať nielen prefixálne, ale, hoci okrajovo, aj sufixálne, porov. *isto-istučko, isto-istu-čičko*; rus. *тихо-тихонько*, ukr. *рано-пораненьку, мало-помаленьку*.

Pomenovania, ktoré sú produktom apozičného typu lexikálnej reduplikácie, sa v slovenčine interpretujú aj v kontexte frazeológie, a to ako „petrifikované súslovia, ktoré vznikli intenzifikačným opakovaním s modifikáciou základného výrazu“ (Mlacek, 2001, s. 93), napr. *rad radom/rad-radom* (s významom ‚postupnosť‘), *klin klinom* (‚reciprocity‘), *koniec koncov* (‚zmierenosti‘). Špecifickú skupinu tvoria apozitá, ktoré J. Mlacek hodnotí ako ohraničenú skupinu spojení, v ktorých je adjektívna zložka tautologicky (etymologicky) prítvorená zo substantívnej zložky (Mlacek, 2004). Vyjadrujú význam ‚intenzifikácie‘ (*tma tmúca, roky rokúce, zima zimúca, div divúci*).³⁴

Reduplikáty subtrahčného podtypu sa v slovenčine nerealizujú. V ruštine sú tiež v limitovanom množstve, takže možno uvažovať o ich náhodnej a individuálnej podstate, porov. *баю-бай, улю-лю, ого-го*. V jazykoch, ktoré majú produktívnu reduplikáciu, je subtrakcia prirodzeným (a produktívnym) slovotvorným postupom, porov. malaj. *perlahan-lahan, tergesa-gesa, kedua-dua, seolah-olah* (Uzawa, 2012, s. 188).

Apozitá reflektujú nominačnú tendenciu k identifikovateľnosti. V ich rezultatívnej podobe možno na ne nazerať aj ako na motivačne identifikovateľné, a to buď **reflexívne** (opakujúce sa), napr. *vysoko-vysoko, len-len*, alebo **rektifikačné** (upravené), napr. *dávny-pradávny*, a motivačne neidentifikovateľné, t. j. **responzívne** (náhradné) pomenovania typu *čoro-moro, dínom-dánom, lóry-fáry*. Miera zrozumiteľnosti, prediktability významu je najvyššia pri reflexívnych a najnižšia pri responzívnych reduplikátoch. Nízka početnosť responzívnych pomenovaní poukazuje na minimalizáciu tendencie k neidentifikovateľnosti. Úspešnosť apozičnej reduplikácie je aj v tom, že reduplikáty ako ucelené jednotky prechádzajú do dlhodobej pamäti, takže neprehľbujú vetnú štruktúru a nezaťažujú krátkodobú pamäť (porov. Krupa, 1977, s. 22).

KOMUNIKAČNO-PRAGMATICKÝ ASPEKT REDUPLIKÁCIE

Lexikálne reduplikáty fungujú v jazykoch, ktoré nevyužívajú reduplikáciu ako slovotvorný postup, ako pragmalexémy. To znamená, že na stabilné sémantické jadro je navrstvený pragmatický zmysel.³⁵ Reduplikát je druh špecifického vy-

³⁴ Význam ‚intenzifikácie‘ v ruštine majú apozitá typu: *полным-полно, голым-голо, раным-рано, красным-красно, давным-давно, белым-бело, темным-темно, черным-черна*. Podľa modelu *белым-бело* sa tvorí limitovaný počet adjektív a adverbii. Používajú sa v tvaroch stredného a ženského rodu, vo funkcii prísudku, pričom majú výhradne tzv. krátke tvary (*комната полным-полна*). Krátke tvary signalizujú časovú krátkodobosť a vyššiu mieru označovaného príznaku. Ю. Д. Апресян upozorňuje na skutočnosť, že vždy majú funkciu rémy (Апресян, http://teneta.rinet.ru/rus/aa/apresjan_tipy_communikativnoj_info.htm/; cit. 03. 08. 2015). V bieloruštine sa model nerealizuje.

³⁵ Žiada sa pripomenúť, že mnohé reduplikáty sú produktom kontaktovej komunikácie a v dialogickom režime má dôležitú úlohu postavenie hovoriaceho a adresáta z pohľadu vekovej alebo sociálnej hierarchie.

jadrenia a nazdávame sa, že jeho základom je **amplifikácia** (zmnoženie, zväčšenie, zosilnenie), ktorá má kognitívne aj komunikačné príčiny. Kognitívne dôvody vyplývajú z potvrdenia relevantnosti informácií, na ktoré je kognitívny systém nastavený (o čom svedčí stabilná prítomnosť motivantov reduplikátov v lexikóne jazyka). Amplifikujúce rozvíja amplifikované spôsobom, ktorý rezultuje do rozsahového predĺženia a nového pragmatického (evaluačného a intenzitného) zmyslu. Amplifikácia v podobe reduplikácie vyhovuje požiadavke štruktúrnej optimálnosti, ktorej dominuje konštrukčný ikonizmus (amplifikované i amplifikujúce majú rovnakú povahu). Komunikačné dôvody sa vzťahujú na štylizáciu (formovanie vety) s ohľadom na komunikačnú úspešnosť v jej vecnej, vzťahovej, apelatívnej a egoprojekčnej dimenzii (porov. Dolník, 2013). Z ich interakcií vychádzajú apercipovateľné a akceptovateľné výpovede s funkčne uplatnenými lexikálnymi reduplikátmi, v ktorých obsahovej štruktúre je akoby „hovorím to tak preto, lebo chcem, aby si vedel, že...“. Amplifikácia v horizontálnej rovine rezultuje v jazykovom stvárnení pomenovaní, amplifikácia vo vertikálnej línii zvyšuje účinnosť povedaného, dodáva mu novú intenzitu.³⁶

A. Wierzbicka (2003) v rámci ilokučných sémanticko-pragmatických tried rozlišuje (a) emotívne (ja teraz niečo cítim); (b) volitívne (ja teraz niečo chcem); (c) kognitívne typy (ja teraz niečo viem / ja si teraz niečo myslím). Použitie replikačných reduplikátov má nasledujúcu explikáciu:

(3) *Brr!* → Hovorím to tak preto, lebo chcem, aby si vedel, že cítim chlad, odpor, strach. (4) *Ajajaj!* → Hovorím to tak preto, lebo chcem, aby si vedel, že cítim nepríjemné prekvapenie. (5) *Psst!* → Hovorím to tak preto, lebo chcem, aby si vedel, že chcem, aby bolo ticho! (6) *Aháá!* → Hovorím to tak preto, lebo chcem, aby si vedel, že som pochopila!

Ukazuje sa, že komunikačno-pragmatický aspekt lexikálnej reduplikácie súvisí s modifikáciou rečových aktov – v rovine kontrastu a v rovine emfázy, ktorá sprevádza amplifikáciu. V hovorenej angličtine sa ujala tzv. kontrastívna reduplikácia (*contrastive focus reduplication, resp. contrastive reduplication, tiež lexical cloning, the double construction, word word*). Kontrastívna reduplikácia má štyri sémantické typy: (i) prototyp; (ii) doslovný význam; (iii) zosilnený význam; (iv) pridaný význam (Ghomeshi *et al.*, 2004, s. 314).³⁷

---

³⁶ Tento druh amplifikácie, v ktorom vzniká niečo nové, nazýva M. Marcelli (2001) ireverzibilnou amplifikáciou.

³⁷ V slovenčine sa kontrastívnemu významu okrajovo približuje model $N_A N_I$ typu (robiť) *učiteľ/a učiteľom, školu školou, knihu knihou, šport športom*, ktorý je výsledkom transformácie a elízie, porov. (niečo) robí *učiteľ/a* [skutočným] *učiteľom*, (niečo) robí *školu* [skutočnou] *školou*, (niečo) robí *knihu* [skutočnou] *knihou*, (niečo) robí *šport* [skutočným] *športom* a pod. Jeho použitím sa potvrdzujú prototypové vlastnosti mena (význam prototypu obmedzuje realizáciu gramatického číselného protikladu, a preto sa nepoužíva v tvaroch plurálu), ktoré je explicitnou súčasťou a prvým komponentom spojenia.

(7) I'll make the tuna salad, and you make the *SALAD-salad* (Ghameshi et al., 2004, s. 308). (8) Are you *LEAVING-leaving* now? (Ghameshi et al, 2004, s. 312).

V doklade (7) konštrukcia *SALAD-salad* označuje doslova zelený šalát oproti šalátu vo všeobecnosti. Veta (8) môže byť interpretovaná takto: *Skutočne odídeš alebo sa len vzdialíš na pár minút?*

Tento typ reduplikácie sa uplatňuje aj v taliančine a španielčine (Вежбицка, 1999; Федорова, 2005; Horn, 1993) a okrajovo aj v ruštine, porov.:

(9) Siamo *amici amici*? (9') Sme skutoční priatelia? (10) Abiti a *Mosca Mosca*? (10') Bývaš v samotnej Moskve (t. j. nie na predmestí)? (11) Он *желтый-желтый*, а не лимонно-желтый. (11') Je naozaj žltý, nie citrónovožltý.

V ruštine sa pri reduplikácii substantív používajú konštrukcie typu *такой X-X, прям(о) X-X*. Ксения Алексеевна Гилярова (2010) v nich identifikovala tieto významy: (i) prototyp; (ii) konotáciu; (iii) doslovný význam; (iv) zosilnenie; (v) pozitívne hodnotenie; (vi) konkretizáciu významu polysémantického slova; (vii) určitý referenčný status, porov. doklady 12i – 18vii:

(12i) У вас *прямо свадьба-свадьба* была, или вы ограничились регистрацией и узким семейным кругом?³⁸ (13ii) Я не могу больше в симачев ходить, там сейчас такая *москва-москва*. (14iii) Ну, не *прямо школа-школа* – пока только по три урока по субботам. (15iv) За окном такой дождь, *прямо дождь-дождь!* (16v) – И как она тебе? – Ну, там *прямо такие ноги-ноги...* (17vi) Ищу *девушку-девушку*. Работу не предлагать! (18vii) – Вот я с Сашами. – Ну и который из них *Саша-Саша?*

Časť reduplikátov patrí k výzvoovým výrazom, ktoré majú akoby fixované ilokučné funkcie, porov. lexikografické výklady významov: slov. *čoо* vyjadruje nezdvorilú výzvu na zopakovanie predchádzajúcej výpovede (SSSJ); *l'al'a* vyjadruje upozornenie (SSSJ); *nono* vyjadruje (jemné) pohrozenie, upozornenie, varovanie (SSSJ); *škoda-preškoda* vyjadruje ľútosť (KSSJ); *psst* vyjadruje výzvu zachovať ticho (KSSJ); *šup-šup* vyjadruje výzvu (KSSJ) a pod.

Na lexikalizáciu komunikačných funkcií poukázal najmä Юрий Дереникович Апресян (1988). Uviedol, že interakčné významy lexikálnych jednotiek sa odvíjajú od organizačných funkcií vo výpovediach a niektoré majú stály komunikačný status, t. j. status rémy alebo témy. Štruktúracia viet je výsledkom súčinnosti lexikónu a komunikačných intencionalít. Z pohľadu aktuálneho členenia výpovede reduplikáty sa výraznejšie presadzujú v pozícii **rémy**, na ktorú sa viaže podstatný objem pragmatickej informácie. Komunikačnú funkciu rémy majú spravidla lexikálne reduplikáty:

³⁸ Vo vete (12i) sa pod *прямо(о) свадьба-свадьба* skrýva akoby prototyp svadby, ktorý sa v ruskej kultúre spája s bielymi šatmi, limuzínou, šampanským, snubnými prsteňmi a bohatou hosťinou s množstvom hostí (Гилярова, 2010, s. 92).

(a) so statusom vety (samostatná replika = samostatná réma); (b) vo funkcii predikátu (v syntaktickej funkcii predikátu sú vždy rematické); (c) so sémantikou vyjadrujúcou spravidla veľké odklonenie od normy množstva, intenzity, rozmeru, porov.:

(19) Všetko sú to len reči, chápete. Jedna pani povedala. *Šu-šu-šu*. (20) Dnešný knižný trh je nabitý skvelými knihami. Náklad okolo 2000 kusov je *až-až*. (21) V tej chvíľke sa udial *div divúci*. (22) Kameňa je v Jasovskej jaskyni *veľa-preveľa*. (23) Bolo to *dávno-pradávno*.

Pragmatickou zvláštnosťou časti reduplikátov je to, že sú kódované verbálne a čiastočne ostenzívne, t. j. simultánne hovoria aj ukazujú, porov. *kiš-kiš* (povedať a ukázať ukazovákmi), *nono* (povedať a pohroziť ukazovákom), *psst* (povedať a priložiť si ukazovák na ústa), *ťuk-ťuk* (povedať a ukazovákom si poklepať po čele), *šiši* (povedať a ukazovákom si poklepať po čele), *béé* (povedať a vyplaziť jazyk). Ide o pragmaticky osvojené gestá, ktoré sú pre príslušníkov daného etnosu alebo kultúry prirodzené a ustálené a ktoré majú aj verbalizovanú (znakovú) podobu. Absencia možnosti videnia gestikulácie, ktorá je prirodzeným prejavom pri rečovej komunikácii, vedie k tomu, že v naratívnych textoch sa často realizuje komunikačná stratégia zexplicitnenia „povedaného a ukázaného“:

(24) Vzápätí poslanci opozície uštedrili prevrapenému Csákymu škodoradostné úsmevy a posunky rukami v štýle „*kiš-kiš*“. (25) – Nie som *šiši*, – rozčertil sa Tomášik a zohnutým ukazovákom si poklepal po čele. (26) – *Nono!* – pohrozil prstom. (27) Položil si prst na pery. „*Psst...*“

Okrem kontinua „ukázať a povedať“ sa reduplikáty vzťahujú aj na oblasť „počut a povedať“. Lexikalizované onomatopoeje sú v naratívnych textoch často expresívnou náhradou svojich slovesných (doklad 28) alebo menných pendantov (doklad 29):

(28) A tak sa obaja pustili do jedenia. Vrabec *zob-zob* [*zobal*] jedno ryžové zrnko za druhým, vrana *d'ob-d'ob* [*d'obala*] papriku za paprikou. (29) Hlasité „*hú-hú*“ [*(za)húkanie*] sa o chvíľočku ozvalo ešte zblíža...

Do výrazovej línie textu vstupujú reduplikáty buď ako autonómna jednočlenná interjekčná veta (doklady 30 – 31), alebo parentéza (doklad 32):

(30) Horšie bolo, že po príjazdovej ceste sa ku mne blížili kroky. *Klop-klop-klop*. Zvuk bol neúprosny. (31) Na ulici sa ozvala salva. Za ňou ďalšie. *Bum-bum-bum*. Okná sa zatriasli. (32) Večer sa Volent zabával s kaderníkovou ženou Vilmou, ako obyčajne, cárijajuchacha, potom ju vyhodil a šiel si vypiť do Centrálu, *glo-glo-glo-glo*, jeden litrik, *glo-glo-glo-glo*, druhý litrik.

V dokladoch 28 – 31 sa uplatňuje tzv. prirodzená pragmatika (Wharton, 2003), ktorá anticipuje percepčnú kooperáciu – percepčné, t. j. vizuálne a auditívne vnímanie

podávateľa je komunikované adresátovi prostredníctvom jazykových znakov, ktoré sa asociujú s vizuálnosťou a auditívnosťou. Zhodnocuje sa ikonickosť (diagramovosť) vzťahu medzi ich obsahom a formou. Reduplikáty v texte tak dopĺňajú a pragmaticky aktualizujú výrazy základných výpovedí. Ako výrazovo relevantné jazykové prostriedky môžu byť východiskom pri utváraní výrazových vlastností v texte. Uplatnenie reduplikátov musí však „zapadnúť“ do elementárnej výrazovej línie textu.

Nazdávame sa, že amplifikácia sa v naratívnom režime orientuje na expresívne zdôraznenie predmetnosti, príznakovosti a okolnosti,³⁹ a to z aspektov identifikácie a kvantifikácie. Význam predmetnosti, príznakovosti a okolnosti vyplýva z príslušnosti reduplikátu k lexikálnej kategórii a zo syntaktickej funkcie. Aktivizáciu identifikácie a kvantifikácie navodzujú preferenčné intencionality.

Relevanciu **expresívnej identifikácie** vyjadruje metajazyková formula: ‚Hovoriaci používa reduplikát na vyjadrenie predmetnosti (33 – 35), príznakovosti (36), resp. okolnosti (37 – 39), lebo chce zdôrazniť, že ich expresívna identifikácia je v danom prípade relevantná.‘ Zmnoženie vedie k posilneniu subjektívnosti, ktorá je spojená s prevažne negatívnou evaluáciou, porov.:

(33) <...> nakoniec zistíte, že nie je iba láska. Že sú ešte iné veci a že život nie je len také *la-la-la*. (34) Moci ide o moc. Ostatné je *bla-bla-bla*. (35) Po malom mediálnom *bu-bu-bu* sa všetko vráti do starých koľají.⁴⁰ (36) To všetko je *svätosvätá pravda!* (37) *Hr-hr* sa zaľúbili a potom cúvli. (38) Chodili sme len tak *lárom-fárom*. (39) Doma ťa nebijú, v škole ťa nebijú, rastieš si *huj-buj*.

S expresívnou identifikáciou sa viažu prípady viacnásobnosti, posilňujúce graduálnosť výrazu. V dokladoch 40 – 43 sa uplatňuje kookurencia – spoločný výskyt, hromadenie, zmnožovanie kontextových synonym. Zdanlivé porušenie maximy kvantity je v intenciách princípu kooperácie, keďže je dané potrebou eliminácie ko-prezentných predstáv o odlišných objektoch:

(40) Hlúposť, viem, somarina, *tresky-plesky*. (41) Na poschodí bola *trma-vrma* a zmätok, ktorý som musel dať do poriadku. (42) Kreslila som si. *Haky-baky*, čmáranice, machule, búrila som sa farbami <...>. (43) – Mali ste malú ľubostnú pletku – *čachre-machre?*

Relevanciu **expresívnej kvantifikácie** vyjadruje metajazyková formula: ‚Hovoriaci používa reduplikát na vyjadrenie predmetnosti (44 – 45), príznakovosti (46 – 47), resp. okolnosti (48 – 49), lebo chce zdôrazniť, že ich expresívna kvantifikácia je v danom prípade relevantná.‘

³⁹ Predmetnosť, príznakovosť a okolnosť sú pojmové kategórie, ktoré sú v základe nominatívnych slovných druhov: predmetnosť – substantív, príznakovosť – adjektív a sloviess, okolnosť – adverbii.

⁴⁰ Metaforizácia metajazykových výrazov *la-la-la*, *bla-bla-bla* alebo *bu-bu-bu* je príkladom rekonceptualizácie, t. j. chápania a prežívania istej veci v duchu inej veci (Dolník, 2013, s. 394).

(44) Dobré sa obliecť, vybrať si to *naj-naj* si vyžaduje vkus, cit pre mieru, sebapoznanie a triezvy úsudok. (45) Milujem prírodu! *Roky rokúce* som trampoval a každý alebo každý druhý víkend sme cestovali niekam do lesov. (46) Boli to časy, keď sa chlapi pridžžali *starej-prastarej* zásady: oko za oko, zub za zub. (47) Všetci sme si uvedomovali, že nás čakajú *dlhé-predlhé* a najmä *ťažké-preťažké* minúty. (48) Ale takých jazierok je v Demänovskej jaskyni *veľa-preveľa*, jedno krajšie ako druhé. (49) Pripadalo mi to, akoby hráči chceli *rýchlo-rýchlo* zvrátiť duel na svoju stranu.

Pre úplnosť treba dodať, že použitie reduplikátov pri prezentácii propozičných obsahov (v písaných naratívnych textoch) môže byť (a) subjektívne (autorské), (b) transponované. Pri subjektívnosti ide o explicitný odkaz na podávateľa prejavu, o odraz subjektu v reči. Subjektom je hovoriaci (doklady 50 – 51) alebo pozorovateľ (doklady 52 – 53), ktorí sú akoby priamo „na scéne“. Transponovaná mienka býva konkretizovaná buď ako všeobecná (nešpecifikovaná) mienka (doklady 54 – 55), resp. ako cudzia (doklady 57 – 58). Hovoriaci alebo pozorovateľ sú v nich akoby „za scénou“. Všeobecnú mienku vyjadrujú vety s nulovým gramatickým podmetom, cudzia mienka býva prezentovaná (citovaná) aj v podobe priamej reči postáv (doklady 57 – 58):

(50) Celé týždne, vlastne skoro tri mesiace som *žila-nežila, robila-nerobila, komunikovala-nekomunikovala, fungovala-nefungovala* <...>. (51) Keď si niečo zaumienim, idem za tým *hlava-nehlava*. (52) Obrazu krajiny vládnu impozantné hory a *čí-ročire* jazerá. (53) Nádejný otec Fero sa *dlho-predlho* nervózne prechádzal po čakárni. (54) Teda, ako sa vraví, *kamarát-nekamarát*, ale v zápase z hrušky dolu! (55) *Zákon-nezákon*, keď sa rúbe les, lietajú triesky základných ľudských práv. (57) – Určite sa z toho pozviecham, – povedala. – *Svätosväte* ti to sľubujem. – (58) – Tvoja žena chodí *lárom-fárom* a ty to trpiš, – povedal mi a zatváril sa urazene.

ZÁVER

Reduplikácia ako jednoduchá a prirodzená tvarotvorná a slovotvorná stratégia úzko súvisí s fylogenezou a ontogenezou ľudskej reči, s typologickými vlastnosťami jazykov, s ikonickosťou, jazykovou kreativitou, so všeobecným konceptom zloženosti v jazyku, a teda aj so vzťahmi medzi analytizmom a syntetizmom, binomickosťou a monomickosťou, vzťahmi medzi jazykovou ekonómiou a funkčnou redundanciou, s procesmi gramatikalizácie, lexikalizácie a textácie.

Z aspektu systémovej prirodzenosti, t. j. otázky, či reduplikácia je v slovenčine prirodzená, menej prirodzená, resp. neprirodzená, možno konštatovať jej systémovú periférnosť. Väčšina reduplikátov vzniká ako parolová modifikácia paradigmaticky už ukotvených lexikálnych jednotiek. Gramatikalizácia reduplikátov sa spája s ich slovnodruhovou príslušnosťou. V súbore 100 lexikálnych reduplikátov tvoria citoslovci 32 %, príslovky 24 %, substantíva 17 %, častice 9 %, adjektíva 9 %, slovesá

6 %, záměna 3 %. Rozptýl je od 10 857 tokenov (*zoči-voči*) po 5 tokenov (*trnky-brnky*). V piatich prípadoch sme zaznamenali slovnodruhovú homonymiu, porov. *zoči-voči* (príslovka – predložka), *už-už / /užuž* (príslovka – častica), *až-až / /ažaž* (príslovka – častica), *lary-fáry* (citoslovce – substantívum), *čary-mary // čáry-máry* (citoslovce – substantívum). Lexikalizácia sa okrajovo týka dvoch prípadov reduplikácie morfologických tvarov, ktoré vstupom do pomenovania vytvorili novú formu s novým významom, porov. *chtiac-nechtiac* (,volitívnosť⁶), *verte-neverte* (,alternatívnosť⁶).

V slovenčine reduplikáty tvoria síce málopočetnú, ale konštrukčne variabilnú a sémanticky mimoriadne heterogénnu a diferencovanú vrstvu lexikálnej zásoby. Výrazovo v nich prevláda zvuková inštrumentácia (súhra signácie a fonácie) vychádzajúca zo slovenskej jazykovej foniky. Reduplikácia je výdatným zdrojom mimemat a pragmalexém. Mnohé reduplikáty oscilujú medzi reliktnosťou, petrifikáciou a inovatívnosťou. Inovatívnosť sa spája v oblasti neológie aj so sférou argotizácie (porov. pomenovanie *mňau-mňau* pre typ drogy).

Reduplikáciu navrhujeme vymedzovať jednak v jej semaziologickom aspekte, a to v kontexte prejavov štruktúrneho izomorfizmu a rozlišovania reprodukčného, replikačného a reduplikačného typu (v užšom ponímaní), a jednak v onomaziologickom aspekte, ktorý nadväzuje na českú a slovenskú lingvistickú tradíciu uplatňujúcu teóriu onomaziologickej štruktúry a onomaziologických kategórií (v prípade reduplikácie – integračných a integračno-modifikačných). Jadro reduplikátov tvoria tzv. apozitá a najmä ich determinatívny typ, majúci onomaziologickú štruktúru linearizovanú v poradí: onomaziologická báza – onomaziologický príznak. Práve postpozícia determinanta umožňuje vokalické (*križom-krážom*), konsonantické (*čachre-machre*) a prefixálne (*dávno-pradávo, starý-prastarý, ústava-neústava*) „dotvarovávanie“ finálneho pomenovania.

Ukázalo sa, že reduplikáty vytvárajú v lexikóne novú kvalitu s vlastnou sémantikou a pragmatikou, ktorá osciluje okolo pragmatického princípu relevancie a amplifikácie. Reduplikácia je nástrojom expresivizácie a idiosynkrázie jazyka, ukázkou schopností človeka navodzovať alternatívne riešenia a vytvárať elokventné výrazy.

Lexikálne reduplikáty prezentujú pragmatický zmysel ekonomickým spôsobom: v hraniciach jednoslovných a dvojslovných pomenovaní sa vyjadrujú konjunktívne alebo disjunktívne, o čom svedčia ich reflexívne, rektifikačné a rezponzívne podoby.

V textoch aj v komunikácii môžu fungovať aj ako „divoká karta“, a to v tom zmysle, že ich „nasadenie“ je plne v kompetencii produktora, porov. (59) *Snežilo tak husto, že som ledva dovidel na stromy okolo mňa*. (60) *Snežilo tak husto, že som ledva-ledva dovidel na stromy okolo mňa*.

Reduplikácia z pohľadu recepcie uľahčuje sémantickú prediktabilitu (má anticipačný, proairetický charakter), je predpokladom nielen apercepčnej, ale aj reflexív-

nej zrozumiteľnosti. Apercepčná zrozumiteľnosť (zautomatizovaná identifikácia, inferencia a interpretácia významu) sa v súvislosti s reduplikáciou asociuje okrem iného najmä s ikonizmom. Reflexívna zrozumiteľnosť, ktorá si na identifikáciu významu vyžaduje myšlienkovú činnosť, sa odvíja od poznania lexikónu a gramatiky jazyka.

Reduplikácia má intralingválnu a interlingválnu dimenziu. Pre slovenčinu je (etno)signifikatívny model X-neX (*rodič-nerodič, zákon-nezákon, konať-nekonať, hovoriť-nehovoriť, pekné-nepekné, hrubé-nehrubé, dobre-nedobre* a pod.). Na druhej strane prítomnosť vokalickej a echovej reduplikácie je javom majúcim univerzálnejšiu podstatu, ktorá vyplýva z konceptuálnej unifikácie, oscilujúcej medzi univerzálnosťou a variantnosťou.

Bibliografia

- BENŤUŠ, Štefan: Prozodické a pragmatické vlastnosti konverzačných hezitácií v angličtine. In: Jazykovedný časopis, 2011, roč. 62, s. 119 – 129.
- BESNIER, Niko: Tuvaluan: A Polynesian Language of the Central Pacific. London: Routledge 2000. 692 s.
- BRDAR, Mario – BRDAR-SZABÓ, Rita: Syntactic reduplicative constructions in Hungarian (and elsewhere): Categorization, topicalization and concessivity rolled into one. In: Selected Papers from the 4th UK Cognitive Linguistics Conference 2014, s. 36 – 51. Dostupné na: <http://uk-cla.org.uk/proceedings> [cit. 09. 06. 2016].
- CRYSTAL, David: The Cambridge Encyclopedia of the English Language. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press 2003. 505 s.
- ČERMÁK, František: Jazyk a jazykoveda. Přejhled a slovníky. Praha: Pražská imaginace 1997. 460 s.
- ČERMÁK, František: Lexikon a sémantika. Praha: Vydavatelství Lidové noviny 2010. 357 s.
- DER-HOUSSIKIAN, Haig: Reduplication in colloquial western Armenian. In: Lacus Forum 25, 1999. Dostupné na: <http://www.lacus.org/volumes/republication> [cit. 24. 03. 2016].
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Druhé, doplnené a upravené vydanie. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2013. 432 s.
- DRESSLER, Wolfgang U. – DZIUBALSKA-KOŁACZYK, Katarzyna – GAGARINA, Natalia – KILANI-SCHOCH, Marianne: Reduplication in Child Language. In: Studies on Reduplication. Bernhard Hurch (ed.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2005, s. 455 – 474.
- Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Ján Horecký – Klára Buzássyová – Ján Bosák a kol. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1989. 436 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovo tvorba. Ed. Martin Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- GIL, David: Distributive Numerals. In: Dryer, Matthew S. & Haspelmath, Martin (eds.). The World Atlas of Language Structures Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology 2013. Dostupné na: <http://wals.info/chapter/54> [cit. 09. 07. 2015].
- GHOMESHI, Jila – JACKENDOFF, Ray – ROSEN, Nicole – RUSSELL, Kevin: Contrastive Focus Reduplication in English The Salad-Salad Paper. In: Natural Language & Linguistic Theory, 2004, 22, Issue 2, s. 307 – 357.
- HARGRAVES, Orin: Fiddle-Faddle! The Delight of Reduplication. 2014. Dostupné na: <http://www.visualthesaurus.com/cm/ll/fiddle-faddle-the-delight-of-reduplication/> [cit. 08. 11. 2014].

HORN, Laurence: Economy and redundancy in a dualistic model of natural language. In: SKY 1993: Yearbook of the Linguistic Association of Finland. S. Shore & M. Vilkkuna (eds.). Helsinki: The Linguistic Association of Finland 1993, s. 31 – 72.

INKELAS, Sharon – ZOLL, Cheryl: Reduplication: Doubling in Morphology. Cambridge: Cambridge University Press 2005. 280 s.

INKELAS, Sharon: Reduplication. In: The Morphology and Phonology of Exponence. Ed. Jochen Trommer. Oxford: Oxford University Press 2012, s. 355 – 378.

INKELAS, Sharon: Non-concatenative derivation: Reduplication. Prepublication version. Dostupné na: <http://linguistics.berkeley.edu/~inkelas/Papers/2013HandbookOfDerivationInkelas.pdf> [cit. 25. 07. 2015].

JAKOBSON, Roman O. – WAUGH, Linda R.: The Sound Shape of Language. Bloomington and London: Indiana University Press 1979. 308 s.

KAUFFMAN, Charles A.: Reduplication reflects uniqueness and innovation in language, thought and culture. Omniglot – Online Encyclopedia of Writing Systems & Languages. Publisher Simon Ager 2015. Dostupné na: <http://www.omniglot.com/language/articles/reduplication.htm> [cit. 12. 05. 2016].

KRUPA, Viktor: Otázka vývinu a tzv. primitívne jazyky. In: Jazykovedný časopis, 1977, roč. 28, s. 10 – 23.

KRUPA, Viktor – GENZOR, Jozef – DROZDÍK, Ladislav: Jazyky sveta. Bratislava: Obzor 1983. 512 s.

KRUPA, Viktor: Ikonické akustické prvky v slovnej zásobe. In: Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, s. 26 – 33.

KRUPA, Viktor: Čo je v jazyku exotické? In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. Klára Buzássyová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000, s. 15 – 22.

MARCELLI, Miroslav: Příklad Barthes. Bratislava: Kalligram 2001. 315 s.

MATTES, Veronika: Types of Reduplication. A Case Study of Bikol (Studia Typologica). Berlin/Boston: Walter de Gruyter 2014. 210 s.

MCCARTHY, John J. – PRINCE, Alan S.: Prosodic Morphology 1986. Final Revision: October 25, 1996. Dostupné na: http://ruccs.rutgers.edu/images/tech_rpt/tr-32/pm86all.pdf [cit. 24. 09. 2014].

MISTRÍK, Jozef: Lingvistický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. 294 s.

MLACEK, Jozef: Tvary a tváre frazém v slovenčine. Bratislava: Stimul 2001. 169 s.

MLACEK, Jozef: K tvarovým zvláštnostiam slov v slovenských frazémach. In: Studia Academica Slovaca 33. Prednášky XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. Jozef Mlacek – Miloslav Vojtech. Bratislava: Stimul 2004, s. 132 – 153.

Mluvnice češtiny 3. Skladba. Ved. red. Jan Petr. Praha: Academia 1987. 746 s.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. 339 s.

PINKER, Steven: The Language Instinct: The New Science of Language and Mind. New York: Harper Perennial 1995. 494 s.

RUBINO, Carl: Pangasinan. In: Encyclopedia of the World's Languages: Past and Present. Jane Garry – Carl Rubino (eds). New York/Dublin: H. W. Wilson Press 2001, s. 539 – 542. Dostupné na: <http://wals.info/refdb/record/Rubino-2001b> [cit. 06. 08. 2015].

SOKOLOVÁ, Jana: Aponované substantívne pomenovania v ruštine. In: Rossica slovaca I. Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník 12. Literárnovedný zborník 11. Bratislava: SPN 1992, s. 41 – 48.

SOKOLOVÁ, Jana: Tri aspekty jazykovej nominácie. Nitra: UKF v Nitre, Filozofická fakulta 2002. 104 s.

SOKOLOVÁ, Jana: Komunikačný aspekt nominálnych tautológií typu obchod je obchod. In: Slovenská reč: časopis pre výskum slovenského jazyka, 2015, roč. 80, 3 – 4, s. 157 – 176.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos slovníka kořeňových morfém k charakteristike kompozit. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, s. 99 – 126.

TSUR, Reuven: What Makes Sound Patterns Expressive? The Poetic Mode of Speech Perception. Durham and London: Duke University Press 1992. 188 s.

UZAWA, Hiroshi: Analysis and Synthesis of the Semantic Functions of Reduplication in Malay. 2012, No. 9, s. 185 – 202. Dostupné na: http://cblle.tufs.ac.jp/assets/files/publications/working_papers_09/section/185-202.pdf [cit. 06. 08. 2015].

WHARTON, Tim: Natural pragmatics and natural codes. In: Mind and Language, 2003, 18, s. 447 – 477.

WIERZBICKA, Anna: Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. Berlin/New York: Mouton de Gruyter 2003. 502 s.

АЛИЕВА, Зайнаб Магомедовна: Словообразование в чамалинском языке. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Махачкала: ДНЦ РАН, Институт языка, литературы и искусства им. Г. Цадасы 2002. 160 с. Dostupné na: <http://www.dissercat.com/content/slovoobrazovanie-v-chamalinskom-yazyke> [cit. 25. 04. 2016].

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Типы коммуникативной информации для толкового словаря. In: Язык: система и функционирование. Москва: Наука 1988, с. 10 – 22. Dostupné na: http://teneta.rinet.ru/rus/aa/apresjan_tipy_communikativnoj_info.htm [cit. 03. 08. 2015].

БЕКТАШ, Локман: Структура и семантика редупликации в турецком и таджикском языках. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Душанбе: Российско-Таджикский (Славянский) университет 2015. 198 с.

ВЕЖБИЦКА, Анна: Редупликация в итальянском языке: кросс-культурная прагматика и иллокутивная семантика. In: Семантические универсалии и описание языков (пер. с англ.). Москва: Языки русской культуры 1999, с. 224 – 259.

ВОРОТНИКОВ, Юрий Леонидович: «Зюмо-зюмо некузавые бутявки». In: Русская речь, 2002, № 1, с. 36 – 41.

ГИЛЯРОВА, Ксения Алексеевна: Такая девочка-девочка. Семантика редупликации существительных в русской разговорной речи и языке интернета. In: Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог» (Бекасово, 26 – 30 мая 2010 г.). Вып. 9 (16). Москва: Издательство РГГУ 2010, с. 90 – 96. Dostupné na: [cit. 23. 11. 2014].

КИБРИК, Александр Евгеньевич: Багвалинский язык: Грамматика. Тексты. Словари. Москва: Наследие 2001. 930 с.

КРЮЧКОВА, Ольга Юрьевна: Редупликация в аспекте языковой типологии. In: Вопросы языкознания, 2000, № 4, с. 68 – 84.

КРЮЧКОВА, Ольга Юрьевна: Вопросы лингвистической трактовки лексической редупликации в русском языке. In: Русский язык в научном освещении, 2004, 8, № 2, с. 63 – 85.

МАЙСАК, Тимур Анатольевич – МЕРДАНОВА, Солмаз Рамазановна: Конструкции с повтором в агульском языке. In: ACTA LINGUISTICA PETROPOLITANA. Труды Института лингвистических исследований РАН. Отв. ред. Н. Н. Казанский. Т. X. Ч. 3. Studia typologica octogenario Victori Khrakovskij Samuelis filio dedicata. Ред. С. Ю. Дмитренко, Н. М. Заика. Санкт-Петербург: Наука 2014, с. 396 – 422.

МЕЛЬЧУК, Игорь Александрович: Курс общей морфологии. Том 3. Перевод с французского И. А. Муравьевой и Е. Г. Устиновой. Общая редакция Н. В. Перцова и Е. Н. Саввиной. Москва – Вена: Языки русской культуры, Венский славистический альманах 2000. 368 с.

МИНЛЮС, Филипп Робертович: Редупликация и парные слова в восточнославянских языках. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Институт славяноведения РАН 2004. 20 с.

ОГЛОБЛИН, Александр Константинович: Материалы по удвоению в мадурском языке. In: Языки Юго-Восточной Азии: Проблемы повторов. Отв. ред. Н. Ф. Алиева. Москва: Издательство Наука 1980, с. 165 – 177.

ПЛУНГЯН, Владимир Александрович: Общая морфология: Введение в проблематику. Москва: Эдиториал УРСС 2000. 384 с.

РОЖАНСКИЙ, Фёдор Иванович: Редупликация и названия животных в африканских языках. In: Вопросы языкознания, 2007, № 2, с. 57 – 66.

РОЖАНСКИЙ, Фёдор Иванович: Редупликация в канури. In: Африканский сборник 2007. Санкт-Петербург: Наука 2008а, с. 483 – 498.

РОЖАНСКИЙ, Фёдор Иванович: Редупликация как словообразовательное средство в языках Западной Африки. In: Основы африканского языкознания. Лексические подсистемы. Словообразование. Ред. В. А. Виноградов. Москва: Academia 2008b, с. 495 – 530.

СЕПИР, Эдвард: Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс 2002. 656 с.

СОКОЛОВА, Яна: Лексическая редупликация. Маргинальное явление словацкого языка? Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing 2015. 190 с.

ФЕДОРОВА, Людмила Львовна: Эмоции в грамматике. In: Эмоции в языке и речи. Сост. и отв. ред. И. А. Шаронов. Москва: Издательство РГГУ 2005, с. 178 – 199.

ХЛЕБНИКОВ, Велемир: Творения. Dostupné na: <http://rvb.ru/hlebnikov/tekst/02poemy/219.htm> [cit. 02. 06. 2015].

Pramene

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a prepracované vyd. Red. Ján Kačala – Mária Pisárčiková. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 988 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. Klára Buzássyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. Klára Buzássyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1088 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Red. Alexandra Jarošová. Bratislava: vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2015. 1104 s.

Slovenský národný korpus – verzia prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave 2015. Dostupné na [www: https://bonito.korpus.sk](https://bonito.korpus.sk).

http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator/03/03_04/978-5-02-025251-6 [cit. 01. 11. 2014].

<http://wals.info/chapter/27> [cit. 01. 11. 2014].

<http://evimturkiye.com/forum/17-3092-1> [cit. 20. 11. 2014].

<http://www.eva.mpg.de/lingua/> [cit. 25. 04. 2016].

<http://reduplication.uni-graz.at/> [cit. 04. 11. 2014].

Prechýľovanie: áno – nie?

Jazykovedné štúdie XXXIII

Editorky: Lucia Molnár Satinská – Iveta Valentová
Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV 2017. 160 s.
ISBN 978-80-224-1550-7

OBSAH

Slavomír ONDREJOVIČ: Úvodné slovo

PROBLÉMY A GENÉZA PRECHÝĽOVANIA PRIEZVISK

Iveta VALENTOVÁ: Prechýľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku

Milan HARVALÍK: Přechylování příjmení v češtině z onomastického hlediska

Justyna B. WALKOWIAK: Nazwiska żeńskie w Polsce – wybrane zagadnienia językowe i społeczno-prawne

Saša Vojtechová POKLAČ: Problematika prechýľovania ženských priezvisk v slovinskom jazyku

Miroslava AVRAMOVOVÁ: Balkánske a románske zvláštnosti (ne)prechýľovania priezvisk žien

Daniela KOMANICKÁ: Patronymia a patrilinearita vo vzťahu k nerovnému postaveniu žien v spoločnosti

Jaroslava KMIŤOVÁ: Prirodzenosť v sústave proprií na príklade prechýľovania

FUNGOVANIE ŽENSKÝCH PRIEZVISK V SÚČASNEJ KOMUNIKÁCIÍ NA SLOVENSKU

Ján BAUKO: Prechýľovanie priezvisk u žien maďarskej národnosti na Slovensku

Lucia MOLNÁR SATINSKÁ: Ženy jednej tváre, viacerých mien: Stratégie používania mien Maďariiek v Bratislave

Barbora VINCZEOVÁ: Prechýľovanie v preklade ako konflikt medzi zákonom a pôvodným znením s dôrazom na autorky anglického a amerického pôvodu

Miroslav KAZÍK: Neúradné a polouradné antroponymá a prechýľovanie

PROBLÉMY SO ŽENSKÝMI PRIEZVISKAMI V ČESKEJ REPUBLIKE

Jana Marie TUŠKOVÁ – Hana ŽIŽKOVÁ: Postoje českých žen k přechylování příjmení

Jiří ZEMAN: Užívání ženských příjmení v soukromé komunikaci

PROBLEMATIKA PRECHÝĽOVANIA V SLOVENSKÝCH JAZYKOVÝCH ENKLÁVACH V ZAHRANIČÍ

Anna MAKIŠOVÁ: Prechýľená podoba priezvisk v praxi vo Vojvodine

Tünde TUŠKOVÁ – Alžbeta UHRINOVÁ: Sonda do problematiky používania priezvisk Sloveniek v Maďarsku v súčasnosti

DISKRÉTNÍ JEDNOTKY V JAZYCE: PŘÍPAD JEDNOHO ČESKÉHO CIRKUMFIXU

FRANTIŠEK ČERMÁK
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

ČERMÁK, František: Discrete Language Units: The Case of a Czech Circumfix. Journal of Linguistics, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 273 – 282.

Abstract: Next to multiword lexemes, such as idioms, discrete units may be found on a lower, i.e. a morphological level in language. A notable, rather widespread but neglected field is represented by circumfixes, i.e. discrete combinations of morphemes, such as the German *gesprochen* standing before and after a lexical morpheme, a stable combination of a prefix and suffix having a stable and fixed meaning and or function. A few examples in various languages as a general classification of this are briefly shown to indicate that the phenomenon of circumfix is by no means rare. In what follows a detailed analysis of a single Czech case of the circumfix *z--lý* is offered (such as in *zhrublý, zesinalý*), relating to verb bases. Here, both the regular and anomalous cases is pointed at and commented briefly upon.

Key words: discrete units, circumfix, Czech

1. ÚVOD. KOMBINACE JAKO DISKRÉTNÍ JEDNOTKY

Diskrétní jednotky v jazyce pro mnohé lingvisty jakoby ani neexistovaly a jejich očividnou existenci přecházejí mnozí se selektivní profesionální slepotou, srov. české reflexivum *smát se* a mnohá další, o kterém se pořád dokola tvrdí, že je to jedno slovo, i když to není pravda (jsou to slova dvě, ovšem rigorózně vzato). Jistě, síla analogie a její klam můžou být tak silné, že leckomu nedovolí se jí vzepřít a nábožensky věří starým a nezpochybnovaným pravdám.

Početně největšími oblastmi diskretních jednotek v jazyce, taky nazývanými **(I) víceslovnými**, jde-li o kombinace slov, jsou jednak **(II) termíny** a jednak **(I2) frazémy a idiomy**. Obojí mívají dva i více komponentů a existuje pro jejich popis už i řada slovníků a příruček (zvláště Čermák – Hronek – Machač (eds.), 1988; Čermák, 2007, 2014 aj.). Všechny je spojuje jejich **ustálenost**, až dosud úzce vázaná pouze na lexikografii a, jak se nově ukazuje, i **funkčnost**, která je většinou ekvivalentní funkčnosti slovnědruhové. Prakticky to znamená, že jsou tyto víceslovné jednotky, resp. diskretní lexémy ekvivalentní lexémům jednoslovným, jak je známe ze slovníků. Pro frazémy to platí v zásadě obecně, pro termíny, kde výrazně převažuje nominálnost a tedy substantivnost, nikoliv.

Neartikulovaným problémem u termínů je, že jejich počet není známý, resp. je mnohem méně známý než u jednoslovných lexémů (kde se má za to, že to víme, ob-

vykle extrapolací podle slovníků, i když to nevíme). Přitom se však ani běžně netuší a nepřijímá fakt, že to je největší část jazyka vůbec. Většina termínů navíc v důsledku své specifické nociónální povahy leží mimo oblast běžného jazyka a je uzavřena do jednotlivých oborů; zřejmě největší a neustále prudce rostoucí oblastí je se svými mnoha milióny termínů a pojmů chemie (srov. Čermák, 2010). Vystává tu taky speciální problém ustálenosti, který by neměl zpochybňovat, že i zde jde o lexémy a tedy součást jazykového systému, jakkoliv už ne obecného a obecně vycit'ovaného.

Víceslovné lexémy tvoří cca několik desítek tisíc frazémů a idiomů v jazyce jako je čeština, a neznámý počet mnoha miliónů víceslovných termínů (tj. oproti jednoslovným lexémům, jejichž počet v žádném jazyce nepřesahuje milión, dosahuje spíše jen několik málo stotisíců).

Existují ale i neméně nepoznané oblasti patřící do běžného jazyka a založené nejen na lexémech, ale i na morfémech; zpravidla jsou tu pak založené jen na komponentech dvou. Takovým polem neoraným jsou (II) **cirkumfixy**. Těm se jakožto diskrétním jednotkám odlišným od víceslovných, popravdě řečeno, ani jinde, i mimo domácí lingvistiku, mnoho pozornosti nevěnuje (v češtině naposledy ale ve velké případové studii autor, srov. Čermák, 2008). Po přehledu hlavních typů cirkumfixů (viz 2.) se na jeden jejich případ dál (viz 3.) zaměříme.

2. TYPY CIRKUMFIXŮ

Cirkumfixem lze nazvat diskrétní, tj. nespojitou konfiguraci forem, jednotek, zvl. morfémů (obvykle dvou) nesousedních, která je jako celek funkčně ekvivalentní jednotce jedné, zvl. morfému, a v lexému je umístěna kolem jádra, většinou jiného (autosémantického) morfému, srov. české *nábřeží*, *náměstí*, *nádraží*... označující území podél či kolem něčeho, kde zmíněný význam se vytváří konfigurací prefixu *ná-* a sufixu *-í*, které tu koeexistují v pevné kombinaci s pevným významem a funkcí; bývá to tedy jinými slovy kombinace ustálená, což je vlastnost tradičně přisuzovaná především lexému. V praxi cirkumfix tedy obvykle znamená kombinaci současně se vyskytujícího prefixu a sufixu. Bývá omezena na některé typy či třídy slov, a to tam, v takovém typu jazyka, kde je, jak se zdá, profil prefixu a afixu etablovanější, výrazný. V derivační morfologii je příznačné pro (A) **afixaci** kladení prefixu před slovo či sufixu za slovo (resp. lexikální základ), pro (B) **introflexi** jeho kladení dovnitř základu, resp. kořenu slova. Pro (C) **cirkumfix**, budující primárně na afixaci, je typické jeho umístění kolem lineárního základu z obou stran (lexikálního) základu zároveň.

Zásadní pro identifikaci cirkumfixu je tedy vedle ustálenosti formy i ustálenost funkce a významu složek konfigurace, nikoliv lexému, ale menších forem, zvl. morfémů, ale i fonémů (i když si dále naznačíme, že se lze setkat s přechody). Synchronně lze předpokládat, že daný lexém vzniká zapojením obou složek do tvoření finálního útvaru zároveň a jako celek je pak třeba ho i vnímat (navrhovalo se tu někdy

i označení *parasyntéza*). Je to pohled jiný, stojící proti, resp. vedle tradičního pohledu slovotvorného spatřujícího zde místo tradičního sekvenčního a kumulativního tvoření (srov. např. Dokulil, 1962) tedy vlastně diachronně chápaný postup, kdy se daný útvar chápe jako vzniklý zároveň, a ne postupně. Percepční stránka cirkumfixu jako celku je pochopitelně dána možností souvýskytu složek, komponentů cirkumfixu a jejich analogického vnímání jako celku. Hodně tu tedy závisí na mono- či polyfunktčnosti složek; je-li vedle cirkumfixu více jiných avšak formálně shodných morfémů či tvarů, je to pro něj silná konkurence, která jeho vnímání oslabuje. Na druhou stranu, vyčlenil-li jazyk cirkumfix, resp. jeho komponenty monopolně a mají-li aspoň (či zpravidla) jen tuto funkci, sílí sémioticky povaha cirkumfixu jako indexu a jazyk tu nabízí silný formální signál ukazující na indexální funkci.

Typologicky je zřejmé, že cirkumfix lze hledat především tam, kde existují prefixy i sufixy (a prototypický cirkumfix je tedy nesamostatný a vázaný do jednoho jednoslovného lexému), resp. tam, kde se provádějí jazykové operace vlevo i vpravo od základu slova. To se týká tedy především jazyků majících aspoň nějakou míru flektivnosti (včetně introflexe) či aglutinace; přitom však jinak výrazné aglutinační jazyky ugrofinské, kde pojetí prefixu je slabé, data pro cirkumfix příliš nenabízejí. Na druhé straně je jasné, že cirkumfix (či řídce též *ambifix*) se nenachází u těch jazyků izoláčnických, kde je protiklad slov lexikálních a gramatických slabý a nezřetelný (jako např. čínština) a kde je tudíž i slabá slovotvorba a morfologická flexe; v zásadě sem patří i angličtina. U polysyntetických jazyků situace není jasná v důsledku nejasného statutu morfému a zvláště slabé hranice mezi morfémem autosémantickým (kořenem) a synsémantickým, afixem.

Je zřejmé, že morfématicky se u cirkumfixu naráží na problém pohledu: z povahy své složenosti jsou tu (aspoň) dva morfémy (morfy), resp. jiné formy, které však fungují jako jeden celek, resp. složený morfém apod.

Ukazuje se tedy při dalším zkoumání, že lze mluvit aspoň o dvou obecných typech cirkumfixu a jejich základní pojetí lze pak analogicky rozšířit. Můžeme pak mluvit o cirkumfixech

(1) gramatických, daných souvýskytem gramatických morfémů, ne už nutně vázaných v hranicích jediného slova a vlastní pojetí cirkumfixu poněkud rozšiřujících, a „tradičně chápaných“ cirkumfixech vázaných na jediný lexém,

(2) lexikálních, daných souvýskytem morfémů slovotvorných, které na hranice slova vázané jsou. Ve skutečnosti je tu i významný

(3) přechodný typ (zpravidla morfo-lexikální), který stojí na rozhraní, tj. mezi vázaným morfémem na jedné straně a nevázaným morfémem (resp. samostatným tvarem či slovem) na straně druhé. Tento typ však nestojí na stejné rovině, funkčně patří do prvního nebo druhého (srov. francouzština dál).

Přehled a ilustraci situace cirkumfixu v různých jazycích podává Čermák (2008). Připomeňme si na příkladech aspoň výrazné případy z prvních obou typů.

Napřed cirkumfix **gramatický**.

V holandštině se tvoří minulé/pasivní participium cirkumfixem **ge...-t** přidaným k lexikálnímu základu, popř. též řidčeji **ge...-en** (*gebruikt, getelefoneert* od *bruiken* ‚potřebovat‘ a *telefoneren* ‚telefonovat‘, popř. *gesproken* od *spreken* ‚mluvit‘). Podobná je tu němčina *gespielt, gesprochen* atd. (tedy především **ge...-t**, od *spielen, sprechen* ‚hrát, mluvit‘).

Ve skutečnosti tu lze takto vzniklý cirkumfix svým způsobem využít i jako komponent ještě jiného, vyššího cirkumfixu a tvořit tak například perfektní slovesné časy spojující takto vzniklý cirkumfix zvláště s pomocným verbem, hol. (ik) **heb gesproken**, něm. (ich) **habe gespielt** aj. Základem, kolem kterého se takovýto cirkumfix užívá, je pak stále původní kořen, resp. kmen slovesa. Podobným způsobem, tj. opřením se o cirkumfix, může být ovšem vnímáno mnohé další z gramatiky, srov. švédské perfektnum **har läst, har kallat** (od *läsa* ‚číst‘, *kalla* ‚volat‘), futurum **skall läsa, skall kalla** (od stejných sloves, druhý morfém vedle jednotného futurálního *skall* je tu infinitivní *-a*). Švédština a podobně ovšem i další germánské jazyky ale takto tvoří například i další futurum, srov. *han kommer att läsa* (‚bude/hodlá číst‘), futurum exactum **skall ha läst**, kondicionál **skulle kalla**, tvary pasiva aj.

Sem lze řadit z angličtiny např. i vedle pasiva (cirkumfix: tvary **be + -ed** u pravidelných sloves) i třeba tvary průběhových časů, např. **is going** (obecněji tvary **be + -ing**). V angličtině se ale poukazuje i na nářeční a rozšířené tvoření (participiálních) tvarů průběhových časů některých typů, srov. (it is) **aflying** (‚(to) letí‘), tj. **a...-ing**. Okrajový tu je však cirkumfix **en...-en**, popř. **em...-en**, který lze nalézt ve slovesech typu **enlighten** a **embolden** (‚osvětlit, dodat odvalu‘), což je v angličtině jinak případ řidký.

Ke gramatickým cirkumfixům lze počítat ale i případ finský, kde je cirkumfix jinak vzácný, který nalézáme při tvorbě pasiva, srov. **olen nähnyt, olet ottanut** (‚viděl jsem‘, ‚vzal jsi‘, od *nähdä* ‚vidět‘ a *ottaa* ‚vzít‘), resp. tvary **olla** (‚být‘) a participia na **-ut/-yt**.

Stejný typ gramatického cirkumfixu složeného z morfému volného a morfému vázaného (sufixu) lze vidět i ve standardní negaci v indiánském jazyce kečua, srov. **mana ...-chu**, například **mana aychachu** (‚(to) není maso‘), **mana wasischu** (‚(to) nejsou domy‘) aj.

Šířeji sem lze však i řadit standardní francouzský větný zápor **ne ... pas** (*il ne parle pas* ‚nemluví‘), pokud přijmeme i zmíněný přechodný typ cirkumfixu (viz 3 výš), který je vytvářen pouze kombinací volných synsémantických slov, resp. forem. Specifický, protože založený už přímo na opakování, je případ negace v afrikánštině, *ek ben nie moe nie* (‚nejsem unavený‘). Přechází se tak už do reduplikace, jinak hojně rozšířené mimo Evropu; je to však už zvláštní jev.

Cirkumfixy **lexikální** (typ 2, češtinu viz dál) lze spatřovat například v italském tvoření konverzívních a faktitivních sloves s významem ‚stávat se/dělat nějakým‘,

srov. *in-...-are/-ire*, *inerbire* ‚zatravnit‘ (od *èrba* ‚tráva‘), *incorporare* ‚vtělit, včlenit‘ (od *corpo* ‚tělo, těleso‘), *inalbare* ‚zbělít‘, *inalbarsi* ‚zbělat‘ (od *alba* ‚svítání‘), *invecchiare* ‚zestárnout‘ (od *vecchio* ‚starý‘) aj.

Z neevropských jazyků se tu uvádí často hebrejšтина a její cirkumfix *m-...-et*, srov. například *magdelet* ‚(zvětšovač‘, ‚(co/kdo) zvětšuje‘, od kořenu *gdl* ‚velký‘ a přes H-kmen *hagdel* ‚zvětšit‘).

Za velmi běžné a produktivní se cirkumfixy považují v indonéštině (a obdobně i v malajštině, i když se jim tak neříká), ve které jinak obecně mnoho afixů není a není tu ani žádná flexe. Cirkumfixy se tu využívají pro tvorbu substantiv, adjektiv, adverbii, ne však verb (srov. Čermák, 2008). K nejznámějším patří substantivní *ber-...-an* či variantní *per-...-an*, srov. *perjalanan* ‚cesta‘ (od *djalan* ‚cesta‘), *permusuhan* ‚nepřátelství‘ od *musuh* ‚nepřítel‘), *perbukitan* ‚hornatina‘ od *bukit* ‚hora‘) aj., *ke-...-an*, srov. *kebaikan* ‚dobro‘ od *baik* ‚dobrý‘), *kebersihan* ‚čistota‘ (od *bersih* ‚čistý‘), *kesehatan* ‚zdraví‘ od *sehat* ‚zdravý‘) atd. Cirkumfixy se tu užívají i s reduplikovaným základem (reduplikace je v indonéštině významný prostředek), srov. *se-...-nya*, např. *sebaik-baiknya* ‚co nejlepší‘, od *baik* ‚dobrý‘), *sekeras-kerasnya* ‚co nejtvrdší‘ od *keras* ‚tvrdý‘) aj., který zvýrazňují (cf. mj. Sneddon, 1996).

3. ČESKÝ CIRKUMFIX *z-...-lý*

V dřívější studii (Čermák, 2008) byla představena vyčerpávající analýza korpusu z hlediska cirkumfixů, a to především typu *prefix-základ-suffix* s významem (zhruba rezultativního) adjektiva typu *nazelenalý*, *obhroublý*; pokryté bylo celé spektrum kombinací všech prefixů zahrnující stovky případů. Okrajové zmínky se však týkaly i mnoha jiných typů, nejen tohoto.

Pro dané zkoumání se tu používal korpus SYN2005 o rozsahu 102 245 479 slov (všech tvarů s opakováním), který má 1 503 663 typů (tj. různých tvarů); v době dané analýzy byl dosud neoznačkový. Data se v něm hledala tedy pomocí jiného programu, a to MonoConcPro, ale pochopitelně jen textové tvary, v daném případě se tedy týkala **jen** tvarů nominativů/akuzativů adjektiv maskulin typem dotazu *na-...lý*. Dál pak byla analyzována manuálně. Tam, kde by manuální analýza byla pro značný počet (deseti- a statisíců výskytu dané formálně zjišťované kombinace) krajně obtížná, byl analyzován jen desetiprocentní vzorek. Podívejme se však napřed stručně na celkovou situaci rámcující náš konkrétní případ dále.

Některé kombinace jako **gramatické cirkumfixy** (typ 1) se dají zpochybnit jen těžko, i když se jim tak neříká: rodilý mluvčí snadno pozná, i u zcela neznámého případu, že jednoznačná kombinace *budu ... V^{inf}*, popř. *budu ... V¹* (tj. infinitivní **-t**) je cirkumfix futura (*budu dělat* apod., kde ovšem *budu* alternuje s dalšími tvary podle vyjadřované osoby). Podobné to je u cirkumfixu pro kondicionál (*by- ...-l – by řekl*, opět s příslušnou variací), další lze však spatřovat i jinde, např. u perfekta (*má ...-no – má*

uklizeno, opět s příslušnou variací) atd. U adjektiv a adverbíí se zřejmě nejnápadnější případ dá vidět u (pravidelného) superlativu, srov. *nejkrásnější, nejkrásněji* aj. Jakkoliv je systematické hledání těchto typů teprve třeba podniknout, nezdá se, že jich pro češtinu vzhledem k povaze studované oblasti bude velké množství.

V oblasti **lexikálních cirkumfixů** (typ 2) jednotná a pevná kombinace jeho složek vytváří lexém s významem stálým a jasným pro celé paradigma, a těchto případů i kombinatorických typů je více. Obecně se ukazuje, že cirkumfixy lze najít u všech čtyř hlavních autosémantických slovních druhů, i když ne ve stejné míře. Srov. prototypické případy *poříčí, namodralý, nasmát se* a snad i *pomaličku* ilustrující substantiva, adjektiva, verba a adverbia (viz blíže Čermák, 2008). V některých případech lze diachronně jistě zdůrazňovat postupné tvoření, zpravidla napřed sufixem a pak prefixem, synchronně však převažuje ve většině případů vznik sledovaných lexémů vnímaných jakožto utvořených současným zapojením celého cirkumfixu jako celku. Jasným faktorem podporujícím toto pojetí je dnes častá neexistence základového slova, které by tu mělo existovat, ale neexistuje. Na první pohled tu lze předpokládat povahu jeho vzniku a původní význam, např. z adjektivního příkladu uvedeného výše *namodralý* to, že diachronně tu lze uvažovat o minulém participiu slovesa a o z něho vzniklém adjektivu na *-lý*. Na druhý pohled to však tak jasné už nebývá (verbum **namodrat* dobře doložené není). V úplném extrému základové slovo tedy může chybět, srov. ještě *ojedinělý* a neexistenci slovesa **jedinět* či **ojedinět* (existuje jen adjektivum *jediný*) a podobně *ošumělý* a další. Synchronní neexistence základového slova ke slovu utvořenému cirkumfixem je častá a nápadná, srov. *našedlý*, a přesto se zdá, že jde o analogické tvoření cirkumfixem i tam, kde by základové sloveso původně mohlo existovat. Takto SSSJČ (*Slovník spisovného jazyka českého*) uvádí vedle *namodralý* jako okrajové i sloveso *namodrat* (jeho úzus a existence však není jasná), zatímco k *našedlý* základové sloveso **našednout* SSSJČ žádné nemá (podobně ho neregistruje ani Rosův či Jungmannův slovník ani novodobý Staročeský slovník); srov. dále i *nahrblý* či spíše nové *najazzlý*. Dodejme však kriticky, že tento pohled nelze směřovat s diachronním, který ovšem není ve svých možných závěrech ani přesný ani jistý: solidních analogických podkladů je pro něj málo.

Zvláštním případem **cirkumfixů přechodných** mezi oběma typy (1 – 2) jsou cirkumfixy vytvářené kombinací afixu a lexému. Pro stručnost si tu připomeňme aspoň dva nápadné případy s jasnou pragmatickou evaluativní funkcí vytvářené u některých verb prefixem a reflexivním *se*: *na-... se, po-... si* (*nasmát se, popovídat si*), které jsou běžné zvláště v mluveném jazyce.

Z dat je zřejmé, že některé případy jsou svou povahou více paradigmatické, tj. tvoří se skoro pravidelně, jiné však méně. Typ *pref-...-lý* u českých adjektiv (který popisuje zmíněná případová studie dál) takový je, jak se zdá.

Pro adjektiva se nabízí studovat cirkumfix především v kombinacích *pref-...-lý*, *pref-...-ný*, *pref-...-tý*; za základ byla zvolena první kombinace v jedné konkrétní podobě s hlavním cílem – sledovat, nakolik je možné ji považovat za jasný případ uplatnění cirkumfixu. V korpusu SYN2005 byly vyhledány všechny souvýskyty pro adjektivum všech verbálních prefixů a sufixu *-lý*. Řada takto získaných dat byla nutně homonymní a z náhodných kombinací bylo třeba kandidáty na cirkumfixy podle analogie významu a funkce vyčlenit manuálně. Problémem bylo při takovémto mechanickém hledání, že se mezi výsledky dostala i některá jiná, často mnohá propria a slova další, která podmínkám cirkumfixu pro svou homonymii nevyhovovala (např. *veselý* nemá v sobě prefix *v-*). Zjišťovala se především globální povaha jak paradigmatu lexémů vytvářených každým jednotlivým cirkumfixem dohromady, tak celého makrotypu vytvářeného všemi cirkumfixálními kombinacemi, resp. úhrnem *pref-...-lý*. Po bližší pohled se zvolila kombinace jediná, a to *z-...-lý*. Srov.:

Z-...-LÝ

V korpusových datech (přes sto miliónů slov) bylo nalezeno a identifikováno celkem cca 7750 takto vymezených kombinací. Z toho je tu 208 relevantních, více-méně standardních adjektiv, většinou deverbativních; je tu však i řada takových, kde základové verbum není původní a předchází mu adjektivum či substantivum. Přes formální shodu sem, tj. do celkového počtu adjektiv, některá historicky nepatří: *zlý* (1529), *znalý* (124), *znělý* (13), *zoufalý* (848) a *zralý* (294); vyřazena však byla i kompozita typu *zelenokřídlý* (9), *zlatobílý* (3), *zrzavobílý* a propria adjektivní povahy.

Za anomální případ a tedy lexikální frazém se považuje *zbabělý*, *zběsilý*, *zdvořilý*, *zhovadilý* (splňují kritéria vzniku lexikálního idiomu a frazému), jakkoliv by se o frazému dalo uvažovat i jinde. Obecně tu však překvapuje velmi vysoký počet různých nepravidelností, nejen idiomatických. Velmi nápadný je případ, že mnohá adjektiva nemají k sobě jasnou synchronní odvozovací bázi, což u nich jen posiluje pojetí cirkumfixálního tvoření, resp. vzniku. Srov. pro začátek například aspoň adjektiva **zběsilý*, **zbrklý*, **zdvořilý*, **zhovadilý*, **zhýralý*, **zkoprnělý*, **zletilý*, **ztepilý*, **ztereělý*.

Takovýchto adjektiv tu lze dohledat cca 34, tj. přes 15% z nalezených.

Představme si konečně plný výstup daného typu adjektiva s cirkumfixem *z-...-lý*, napřed případy frekvenčně běžné a běžnější (frekvence některých výrazných tvarů se pro ilustraci uvádí v závorce) a na závěr případy zcela řídké. K nim třeba dodat malou poznámku: SSSJČ odráží stav excerpt mnoho desítek let starých a rozsahem nesrovnatelně menších než je stomiliónový korpus, ze kterého vychází tato studie. SSSJČ tedy nenabízí lepší data, jen méně spolehlivá a stará. Pokud jsou zde označena jako řídká, je to dáno jednak jejich nízkou frekvencí v korpusu a taky povědomím autora, nic víc (obojí se tu staví proti informaci v SSSJČ). Dodejme ještě, že * (hvězdička) ve výstupu označuje ale něco jiného: totiž tvary bez doložených základů

(a tedy jakoby „spadlých z nebe“, viz výše). Naproti tomu hvězdička v SSSJČ (srov. např. *zmrzely) taky jakoby existenci takového hesla slovníku zpochybňuje.

Běžné pojetí, které v daném případě podporuje i sám termín slovo-tvorba, resp. tvoření slov tu potichu předpokládá, že se tu něco něčím (sufixem) vždy tvoří či tvořilo, tj. něco, derivát od něčeho, tj. základu, kmenu. To však v těchto nikterak řídkých případech tak není, nic se tu netvoří ani netvořilo, tyto případy jakoby spadly z nebe. Samozřejmě že nespady, jen je vžitý názor jimi negován. S využitím značné síly analogie mnoha podobných případů se tu na dané lexikální základy (abstrahované z dalších slov, ne základů či kmenů) nasadí, použije jako celek přímo cirkumfix.

Jednotný význam tohoto cirkumfixu tu lze chápat jako ‚*zcela změněný nebo přešlý do odlišného stavu, podoby nebo konsistence naznačené základem*‘. Opět je zjevné, že výrazně nejčastější adjektivum *zvyklý* tu svou frekvencí silně přispívá k povědomosti cirkumfixálního modelu, i když diachronně je způsob jeho utvoření zřejmě jiný. Celkově je toto partikulární paradigma ze všech cirkumfixálních případů nejbohatší, a nejsilněji proto i ovlivňuje pojetí cirkumfixu celého tohoto typu.

Běžná: *zbabělý, zběhlý, zbělalý, zbělelý, *zběsilý (126), *zbídačelý, zblblý, zbledlý, zbloudilý, zbohatý, zbožštělý, *zbrklý, zbrunátnělý, zbylý, zbytnělý, zcepenělý, zcestovalý, zcukernatělý, zcvoklý, zcvrklý, zčernalý, zčervenalý, zdařilý (106), zdechlý, zdětinštělý, zdivočelý, zdomácnělý, zdrclý, zdrhlý, zdrobnělý, *zdrsnělý, zdřevnělý, zduřelý, zdůvěrnělý, zdužnatělý, *zdvořilý (363), zemdlelý, zemřelý, zesinalý, zesláblý, zesládlý, zesmutnělý, zesnulý (256), zestárly, zestručnělý, zesvětštělý, zešedivělý, zešedlý, zetlelý, zežloutlý, *zfamfrnělý, zfiarovělý, zhaslý, *zhmotnělý, zhnědlý, zhoubovatělý, zhoustlý, zhovadilý, zhrublý, zhubenělý, zhublý, *zhutnělý, *zhůvěřilý, zhýralý, zchátralý, zchladlý, *zchlíplý, zchoulostivělý, *zchraptělý, zchromlý, zchřadlý, zchudlý, *zchytralý, zjasnělý, zjemnělý, zjihlý, *zjinovatkovatělý, zkamenělý, zkapalnělý, zklidnělý, *zkoprnělý, zkosnatělý, zkrabatělý, zkrachovalý, zkrásnělý, zkrasovělý, zkrotlý, zkrvavělý, zkřehlý, zkríšlý, zkyslý, zledovatělý, zlenivělý, *zletilý, zlidovělý, *zlotřilý, *zludračelý, zmáčklý, zmalátnělý, zmařilý, zmatnělý, zmatovělý, změkčelý, změkčilý, změkklý, změstštělý, zmizelý, zmlklý, zmodralý, zmohutnělý, zmoklý, zmoudřelý, zmrtevělý, *zmrtyvýchvstalý, zmrzlý, zmužilý, znárodnělý, znečitlivělý, znehybnělý, znejasnělý, znejistělý, zneklidnělý, znemravnělý, znervosnělý, znervóznělý, zobecnělý, zotročilý, zpanštělý, zparchantělý, zpitomělý, zplanělý, zplesnivělý, zplešatělý, zplihlý, zploštělý, zplstnatělý, zpodobnělý, zpokornělý, zpórovatělý, zpozdlý, *zprahlý, zpráchnivělý, zprůsvitnělý, zprísnělý, *zpuchlý, zpuchřelý, způsobilý, zpustlý, zrezavělý, zrezivělý, zrezlý, zrohovatělý, zrosolovatělý, zrozpačitělý, zrudlý, zrumnělý, zružovělý, zsinalý, zšedlý, zšeřelý, ztemnělý, ztepilý, zteplalý, *zteřelý, ztěžklý, ztichlý, ztloustlý, ztluštělý, ztmavlý, *ztmělý, ztopořelý, ztrnulý, ztroskotalý, ztrouchnivělý, ztučnělý, ztuhlý, ztumpachovatělý, ztupělý, ztvrdlý, zuhelnatělý, zvadlý, *zvarhanatělý, zvážnělý, zvěcnělý, zvěčnělý, zvětralý, *zvětšelý, zvlčilý, zvlhlý, zvnitřnělý, zvodnatělý, zvodnělý, zvrásnělý, zvrhlý, zvroucnělý, zvyklý (1338), zženštilý.

Řídká: *zbejčilý, *zblbělý (SSJČ má), *zbujelý (SSJČ má), *zcitlivělý (SSJČ má), *zhrdlý (SSJČ má), *zmrzelý (SSJČ má s hvězdičkou) *znuzilý (SSJČ má), *zprozaičelý, *zrzlý, *ztlustlý (SSJČ má jako var. ke ztloustlý), *ztýřelý (SSJČ má vedle zteřelý).

Dodejme několik shrnujících poznámek a poznatků. Většina nejasných případů (s hvězdičkou*)

(A) je snad daná **nízkým počtem dokladů** v SSJČ, přitom absence lemmatu v tomto slovníku naráží na dnešní povědomí, které je jiné. Takový je např. případ běžného evaluativa *zhůvěřilý* či už starého *zlotřilý*.

(B) Jiné běžné případy odrážejí nejistotu samotných mluvčí, zvl. při vztahování takového adjektiva k **faktivitu** (na *-it*, tj. „udělat takovým“) či **konverzívu** (na *-et*, tj. stát se takovým), srov. *zkapalnit* i *zkapalnět*. Tyto rozpaky se promítají i do problematické definice SSJČ, kde pro *zkapalněný* se uvádí vztah pouze ke *zkapalnět*, jakkoliv *zkapalnit* existuje v jazyce také, možná dokonce častěji. Toto sloveso se mezi hesly z nejasného důvodu zde neuvádí, jen v exemplifikaci k substantivům jako *pára*, *plyn* a jako heslo tedy neexistuje, i když je uživateli takto „propašováno“ v příkladech. Slovo *zkapalnit* je přitom hojně zastoupené v technických příručkách, ba i příručkách pravopisných. Podobný případ představuje *zkamenit*, jehož existenci, oproti SSJČ, potvrzuje řada odborných zdrojů. Adjektivum *zklidnělý* slovník má a i když na to jasně neupozorňuje, je zřejmé, že ho vztahuje jak ke *zklidnit* tak i *zklidnět* a potvrzuje tak vnímání celého typu, rozkolísané dodnes. Bizarní je slovníková evidence adjektiv z deadjektivních verb, která podle SSJČ neexistují. Ve vyhledávací slovníku se však obojí zachycuje aspoň odkazem a to na poněkud okrajové heslo *přidrsnit*, kde se však hledané *zdrsnit* objevuje aspoň v exemplifikaci, i když ne jako heslo.

(C) Lze se tu však setkat i s nepřímým **potvrzením existence** východového verba, jakkoliv pod jiným heslem. Výskyt *zchlíplý* doložený v SSJČ není, slovník ho však eviduje pod *schlíplý* (analyzováno je ve zmíněné studii jinde).

(D) Konečně se tu vyskytnou i případy, kdy si autoři slovníku problematicky pomáhají diachronním způsobem, srov. *zteřelý* odkazující na neužívané *teřet*, *týřet*, které v dnešním povědomí běžné nebývá.

4. ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

Tento příspěvek se zamýšlí nad statutem a místem cirkumfixu v jazyce jakožto zvláštní diskrétní jednotky a odlišným (holistickým) kritériem jeho povahy, a pokouší se ho detailněji ilustrovat v češtině. Důraz se tu klade na nastínění jevu a některých jeho souvislostí, ilustrovaných však pouze zkusmo a orientačně. Jakkoliv existenci cirkumfixu lze v češtině pokládat za nezpochybnitelnou, tento jev je třeba blíže studovat dál, i v řadě aspektů zde nezmiňovaných. O míře relevantnosti jednotlivých

případů je teprve třeba uvažovat, a to i obecně: jakkoliv se ukazuje její zajímavost už teď např. pro automatickou analýzu textu spatjat s rozpoznáváním významu textu, nelze ji však, jak ukazuje analyzovaný materiál, ignorovat. Zvláštní potřebou se ukazuje posoudit a blíže prozkoumat cirkumfix z holistického hlediska a tedy i jeho percepce a síly jeho asociativní povahy, dané mj. velikostí a heterogeností formálních (homonymních) konkurentů. Obecně otázka holistického chápání řady kombinatorických jevů se tu takto aspoň naznačuje.

Poměrně vysoké zastoupení adjektiv, která nelze vztáhnout k žádnému podkladovému slovu, je zřejmě hlavním poznáním ukazujícím na sílu modelu a celkové cirkumfixální struktury nad individuální snahou po tradiční slovtvorné atomizaci.

Je zřejmé, že značný vliv tu má síla paradigmatu jako celku; ve sledovaném makroparadigmatu s cirkumfixem *pref-...-lý* jsou obsazeny, jakkoliv nerovnoměrně, všechny možnosti (viz Čermák, 2008). Otevřenými otázkami jsou další aspekty, zvláště sémiotické a funkční, kdy bude například třeba zkoumat, nakolik se u případů cirkumfixem utvořených objevuje sklon k monopolizaci funkce, opírá-li se takový cirkumfix o větší počet konkrétních případů apod. Obecným problémem je určit velikost míry zastoupení jiných významů a funkcí dané konfigurace forem a tedy i prahu, kdy kvůli přílišné velikosti těchto odlišných případů se početně málo zastoupené cirkumfixální případy jako takové přestávají vnímat.

Bibliografie

- ČERMÁK, František: Lexikon a sémantika. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 358 s.
- ČERMÁK, František: Syntagmatika a paradigmatika českého slova 2. Morfologie a tvoření slov. Praha: Univerzita Karlova 1980. 257 s.
- ČERMÁK, František: Jazyk a jazykověda. Praha: Karolinum 2001. 382 s.
- ČERMÁK, František: Frazologie a idiomatika česká a obecná. Czech and General Phraseology. Karolinum: Praha 2007. 720 s.
- ČERMÁK, František: Diskrétní jednotky v jazyce: případ cirkumfixů. In: Slovo a Slovesnost 2008, roč. 69, č. 1 – 2, s. 78 – 98.
- ČERMÁK, František: Jazyk a slovník. Vybrané lingvistické studie. Praha: Karolinum 2014. 526 s.
- ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. Praha: Academia 1983. 492 s.
- ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. Praha: Academia 1988. 511 s.
- ČERMÁK, František – HRONEK, Jiří – MACHAČ, Jaroslav (eds.): Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A – P, R – Ž. Praha: Academia 1994. 757 s., 634 s.
- DOKULIL Miloš. Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 264 s.
- Slovník spisovného jazyka českého I – VIII (SSJČ). 2. vyd. Hl. red. B. Havránek. Praha: Academia 1989. Dostupné na <http://ssjc.ujc.cas.cz>
- SNEDDON, James N.: Indonesian. A Comparative Grammar. London – New York: Routledge 1996.

KONGRUENZBRÜCHE IN SLOVAKISCHEN POSSESSIVEN RESULTATIVA (EVIDENZ AUS DEM SLOVAKISCHEN NATIONALKORPUS)

MARKUS GIGER

Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

GIGER, Markus: Loss of Congruence in Slovak Possessive Resultative Constructions (Evidence from the Slovak National Corpus). *Journal of Linguistic*, 2016, Vol. 67, No 3, pp. 283 – 295.

Abstract: Possessive resultative constructions containing a HAVE-verb and a past passive participle have been used in West Slavic languages for centuries without showing a rapid grammaticalisation into a perfect (cf. evidence from Polish and Czech). The same holds for Slovak, where examples can be found at least from the 17th century on without rapidly changing on the grammaticalisation chain. At the same time, Krupa demonstrated in 1960 a loss of congruence between object and past passive participle in possessive resultatives in colloquial Slovak distinguishing different types. Loss of congruence is often considered to be an important grammaticalisation step for emerging participial perfects. A sought in the Slovak National Corpus brought some evidence for such constructions in journalistic texts and from the Internet (the same types as used by Krupa), but their frequency is very low so far.

Key words: possessive resultative, grammaticalisation, Slovak, congruence

1. Unter possessiven Resultativa werden im vorliegenden Zusammenhang Konstruktionen aus *haben*-Verb und *n-/t*-Partizip verstanden (slovakisch *Polievku už mám uvarenú, Mám upratané*), welche Krupa (1960) „Zustandsperfekt“ („stavové perfektum“) genannt hat. Resultativa zeichnen sich dadurch aus, dass in ihnen ein Nachzustand prädiziert wird, welcher als Resultat eines vorangegangenen Vorgangs entstanden ist. Dieser Vorgang ist nicht Teil der Prädikation, sondern wird impliziert (vgl. Nedjalkov/Jachontov, 1983, S. 7; Wiemer/Giger, 2005, S. 2f.). Possessive Resultativa haben dabei die besondere Eigenschaft, dass der Nachzustand einem weiteren Teilnehmer der Situation zugeschrieben wird, ohne dass dieser Agens des vorangegangenen Vorgangs sein muss (bzw. ohne dass er bei gewissen Gruppen von Verben Agens des vorangegangenen Vorgangs sein kann), ja ohne dass er überhaupt irgendwie am Vorgang beteiligt gewesen sein muss (Giger, 2003, S. 329f.).

2. Possessive Resultativkonstruktionen sind in den westslavischen Sprachen seit Anbeginn der schriftlichen Überlieferung belegt, wenn auch quantitativ eher bescheiden. Bereits im Altschechischen finden sich etliche Beispiele, welche die meisten im modernen Tschechischen bekannten formalen und semantischen Typen abdecken (vgl. Giger, 2003, S. 416 – 422), und auch im Altpolnischen treten possessive

Resultativa bereits auf (Mendoza, 2013). Auch im älteren Slovakischen lassen sich ohne weiteres Belege finden:¹

1) *Z/wyna sšaffar s/každeho suda aby počzet dal vrednjkowj, czjmkolwek wjnde a mel naznamenane, ktereho dna se počzne.* (1610) (PDS 1, S. 18)

2) (...) ; *i/to wiznal, ze na trah rolyah jarczowich nye_wye, kelyo bilo mandlow jar-czu, nes na ostatnih to wye, ze spravodliwe zo_stawil desmo pan Dravetzky Gaspar, gako y na rowassy ma, ma narezano.* (1654) (PDS 2, S. 57)

3) *Medzy ginimy ženamy biwsse y fatens tato (...) to očitye widela, že geg mlieko s/prsnikou striekalo, ano y to tež, kdy geg Hana Kussnierka kosselu odekrila, že wsse-cký nohy taže Dora zakrwawene mala.* (1730) (PDS 1, S. 141)

4) *Ad 4-[tru]m. Wiznawa, že ku počzatu ucžena sweho z magstrom gidawal, potem ale z dyewku, gestly ale mal stol z panem wigednany, aneb nye, to newy.* (1769) (Giger, 2004, S. 344)

5) *Rozkazal qvardian ženam na/smych, gakby mal sto slepicz nasadenych, (...).* (1785) (PDS 1, S. 294)

6) (...), *a/tak/yč ponyzene, preboha, prosim, nech mna tu dluho ndrza, nebo nogim(!) ditkam i mne budu krky podrezane, proto_ze/sem ga/s/prace ruku/zywy, a/tak mam wčžyl zemlete: 130 mecy zboza draheho, a/tak to mam do/Pressporka westy, (...).* (1795) (Giger, 2004, S. 357)

Man findet auch hier bereits Indikatoren einer formalen Grammatikalisierung,² z. B. possessive Resultativa mit Nebensatzobjekt (1), solche ohne Objekt (2, 6³) – in beiden Fällen ist das Partizip kein prädikatives Attribut (slovakisch „doplňok“) mehr und auch nicht mehr weglassbar,⁴ weiter findet man Verben, welche kognitive und soziale Handlungen ausdrücken (1, 4), daneben typische Nachzustände von Körperteilen (3) und auch die Kongruenz des Partizips mit einem quantifizierten Objekt im Genetiv Plural (5), von der im weiteren noch die Rede sein wird. Angesichts der

---

¹ Alle Belege stehen hier und im weiteren in der originalen Orthographie.

² Zum Thema der Grammatikalisierung im Slovakischen bzw. und insbesondere zur Grammatikalisierung der slovakischen Vergangenheitstempora vgl. nun Múcsková (2016, insbes. S. 45 – 135). Siehe hier auch weiterführende allgemeine Literatur zur Grammatikalisierung.

³ In (6) könnte man allenfalls *130 mecy zboza* als Objekt postulieren, es scheint jedoch aus der Konstruktion herausgehoben zu sein, und *tak mam wčžyl zemlete* scheint eine eigenständige und abgeschlossene Prädikation zu bilden, wie das auch im modernen Slovakischen der Fall ist.

⁴ Vgl. dazu Giger (2000, insbesondere S. 19-21).

jahrhundertealten Existenz der possessiven Resultativa im Westslavischen bleibt es jedoch nach wie vor bemerkenswert, dass ihre semantische Grammatikalisierung in Richtung eines aktionalen Perfekts nur wenig fortgeschritten ist.⁵

3. Die älteste mir bekannte Reflexion der possessiven Resultativa in einer westslavischen Sprache stammt von Vincenc Pavel Žák (Ziak, 1842, S. 254f.):

§. 248. Das Participialbeiwort auf *ný, tý, lý* zeigt an, dass ein Faktum schon zur Beschaffenheit geworden ist (...). Es kann daher auch *měti* bei ihm vorkommen; aber *měti* ist doch kein Hilfszeitwort, sondern ein selbstständiges wie das lat. *habeo* und manchmal selbst das deutsche *haben*, z. B. *Karolina hat die Haare schwarz, die Stirn gerundet, die Augen eingefallen, die Wangen geschminkt, das ganze Gesicht mit Sommerflecken besäet* *Karolína má wlasý čer-né, čelo okrouhlé, oči wpadlé, twáře líčené, celý obličeg pihami posetý*. Da sind die Fakta sich runden, einfallen zc. schon zur Eigenschaft geworden, u. hat ist dabei so wenig ein Hilfszeitwort als bei *schwarz*. *Plášť gsem měl wetchý, ba roztrhaný, ale sukno na nowý gsem měl už koupené* heisst nicht gerade: Ich war der Zerschleisser und Zerreißer des Mantels, u. der Käufer des Tuches; sondern es heisst: Mein Mantel hatte die Eigenschaften: Schleissigkeit, Zerrissenheit, u. das Tuch hatte die Eigenschaft Gekauftheit, der Thäter mag ich oder ein anderer gewesen seyn. Bei einem solchen *Haben* kann man oft denken *Besitzen, Halten*: *Wšec-ky náklady hotowé* (lat. *praeparatas habebat*) *měl Šalomoun* allen Aufwand hatte Salomon fertig; für *hotowé* wäre auch recht *nachystané* bereitet, u. für *hotowé* *měl* auch *nachystané držel* hielt in Bereitschaft, also ist dem Sinne nach *nachystané* bereitet so gut ein Beiwort wie *hotowé* fertig.

(...)

Man kann auf diese Art auch oft Nebenzeiten ausdrücken, z. B.

Als ich das Korn angebaut hatte (d. i. als mein Korn schon angebaut war), kam schlechtes Wetter. Bis ich den Weizen werde eingefechset haben (bis mein Weizen wird eingef. seyn), werde ich mich an die Gerste machen.

Gak gsem žito měl zaseté, nastal nečas. Až budu pšenicu mět sklíd'enou, dám se do gečmena.

Žák zeigt in dieser frühen Beschreibung der possessiven Resultativa bereits wichtige grundlegende Eigenschaften dieser Konstruktion auf: Es gibt syntaktisch parallele Konstruktionen mit Adjektiv, und *haben*-Verb plus *n-/t*-Partizip bilden kein

---

⁵ Mit Ausnahme des Kaschubischen und insbesondere des ausgestorbenen Slovinzischen (vgl. dazu Giger, 2003, S. 486f.; Wiemer/Giger, 2005, S. 83 – 86; Nomachi, 2008).

Perfekt im Tschechischen, da Subjekt und Agens nicht identisch sind („der Täter mag ich oder ein anderer gewesen seyn“). Zugleich können die possessiven Resultativa jedoch relative Zeitverhältnisse („Nebenzeiten“) ausdrücken.

Es ist mir nicht bekannt, ob an diesen Abschnitt von V. P. Žák je jemand angeknüpft hat, angesichts der isolierten Stellung Žáks in der Geschichte der tschechischen Grammatikschreibung (er gehörte zu den sog. „mährischen Separatisten“),⁶ kann man mit Fug daran zweifeln. Die kontinuierliche linguistische Beschreibung der westslavischen possessiven Resultativa setzt wohl mit Kazimierz Nitsch (1913) ein, der ihr Auftreten im Polnischen beschrieb. Ihm folgt für das Tschechische Vilém Mathesius (1925) und für das Slovakische Eugen Pauliny (1949, S. 55). Diese Autoren beschreiben einige sehr grundlegende Eigenschaften der possessiven Resultativa in den westslavischen Sprachen, K. Nitsch z. B. die Fähigkeit des *haben*-Verbs, sich mit einem Partizip zu verbinden, welches zu *haben* in einem semantischen Kontrast steht (*On ma to miejsce sprzedane*, o.c., S. 102), V. Mathesius (o.c., S. 200f.) etwa die Zustandsbedeutung, das Auftreten in temporalen Satzgefügen oder die „Neutralität“ des Verhältnisses zwischen Subjekt und Agens (wie schon Žák, 1842).

Ausführlichere Beschreibungen entstehen in den 60er Jahren des 20. Jhdts. Für das Polnische sei hier an Krystyna Pisarkowa (1964) erinnert, für das Tschechische an Karel Hausenblas (1963). Diese Arbeiten zeichnen sich – bei durchaus unterschiedlichen Ausgangspositionen und Schlüssen, etwa bezügl. der Interpretation als (analytische) morphologische Verbform oder freie syntaktische Verbindung – dadurch aus, dass sie sich vom Perfektbegriff im Sinne der Klassischen Philologie lösen und eine Vielzahl von Detailbeobachtungen zum spezifischen Funktionieren der possessiven Resultativa in den genannten Sprachen beisteuern. Zu diesen Texten gehört auch der eingangs erwähnte Aufsatz von Viktor Krupa (1960).

4.1. V. Krupa (1960) greift, wie erwähnt, in seinem Text den Begriff des Zustandsperfekts auf und ordnet es dem Genus verbi zu (S. 48). Insbesondere untersucht Krupa detailliert die unterschiedlichen Funktionen zweier Gruppen von Verbindungen aus *mat'* und *n/t*-Partizip, von denen er nur die eine als Zustandsperfekt betrachtet, während er die andere als Verbindung aus *mat'* und adjektiviertem *n/t*-Partizip ansieht (S. 51 – 53). Aufgegriffen, erweitert und verfeinert wurde dieses Postulat später durch Lubomír Ďurovič (1980). In früheren Texten habe ich zu zeigen versucht, dass die von V. Krupa beobachteten Phänomene davon abhängen, ob der durch *haben*-Verb + *n/t*-Partizip ausgedrückte Nachzustand als reversibel und damit als zeitlich beschränkt kategorisiert wird: Irreversible Nachzustände verbinden sich nicht ohne weiteres mit Sprachmitteln, welche ihr Andauern betonen (Giger, 1997; 2003, S. 152 – 157, 164 – 172). Auch wenn ich Krupas terminologische

---

⁶ Vgl. zu ihnen Bláha (2005).

Differenzierung in Zustandperfekt und *haben*-Verb + adjektiviertes *n/t*-Partizip nicht für angemessen halte (beide Gruppen sind possessive Resultativa, und die Frage der Adjektivierung des *n/t*-Partizips ist von anderen Faktoren abhängig⁷), so sind die Beobachtungen zum Verhalten beider Gruppen in temporalen Satzgefügen für die Frage der Grammatikalisierung des possessiven Resultativs zum aktionalen Perfekt (bzw. einem relativen Tempus) von grossem Wert, weil die irreversibeln Nachzustände (Krupas „Zustandperfekt“) zum Ausdruck des blossen Erreichens des Nachzustands verwendet werden (und damit leicht als auf den Vorgang referierend umgedeutet werden können),⁸ während die reversibeln Nachzustände auch nach der Grammatikalisierung zur aktionalen Tempusgruppe noch residuenhaft resultative Bedeutung behalten können.⁹

Daneben spricht V. Krupa in seinem Text ein weiteres für die Frage der Grammatikalisierung der possessiven Resultativkonstruktionen sehr wichtiges Thema an: Die Obligatorität der Kongruenz zwischen Objekt und *n/t*-Partizip in possessiven Resultativa resp. mögliche Anzeichen für ihren beginnenden Verlust im Slowakischen (S. 53f.). Kongruenz bzw. Kongruenzverlust wird in der Literatur zum Thema häufig als eines der entscheidenden Kriterien für die formale Grammatikalisierung vom possessiven Resultativ zum Perfekt angesehen.¹⁰ Auch wenn diese Einschätzung nicht absolut genommen werden darf,¹¹ so ist der Kongruenzverlust beim Partizip zweifelsohne eine formale Veränderung, welche den Grammatikalisierungsprozess possessiver Perfekte in europäischen Sprachen üblicherweise begleitet.

V. Krupa (1960, S. 53) hält in seinem Text fest, dass das Partizip des „Zustandperfekts“ in Kasus, Numerus und Genus mit dem Objekt im präpositionellosen Akkusativ und im quantitativen Genetiv kongruiert. In der geschriebenen Sprache („v písanom jazyku“) wird Kongruenz mit dem Objekt im Genetiv verlangt:

7) *Bláham tým matkám, ktoré jej (trpezlivosti) majú od prírody hodne nadelenej.*

8) *Celkovo majú na výsadbu pripravených 280 miliónov priesad.*

In der Umgangssprache und den Dialekten, so Krupa, ist die Entwicklung weiter fortgeschritten, und das Partizip des „Zustandpassivs“ (nicht aber der Verbindungen *mat'* + adjektiviertes Partizip) kongruiert in der Umgangssprache nur noch

---

⁷ Vgl. dazu im Slowakischen Jana Sejáková (1995).

⁸ Vgl. Giger (2003, S. 134, 157).

⁹ Vgl. das oft diskutierte deutsche *Hans hat die Hose immer schön gebügelt* ‚Ján má nohavice vždy pekne vyžehlené‘ im Gegensatz zu *Hans hat seine Hose gebügelt* ‚Ján si vyžehlil nohavice‘.

¹⁰ Vgl. zur Übersicht Giger (2003, S. 394).

¹¹ Daten aus dem Romanischen zeigen in Einzelfällen sowohl possessive Resultativa (und sogar Verbindungen von *haben*-Verb + Adjektiv) mit Kongruenzverlust als auch aktionale Perfekte mit erhaltener obligatorischer Kongruenz zwischen Objekt und Partizip (vgl. Giger, 2003, S. 404 – 407 auf der Grundlage v. a. von Lopporcaro, 1998).

fakultativ mit dem Objekt im Genetiv, ja Fälle ohne Kongruenz sind nach Krupa sogar häufiger (o.c., 54):¹²

- 9) *Máte **nablokované** tých päť pív?*
- 10) *Má **uhádnuté** všetkých dvanásť zápasov.*
- 11) *Ja mám **napísané** len šesť strán.*
- 12) *Tá má **napečené** chleba na celý týždeň.*
- 13) *Má **kúpené** liter vína.*

Neben diesen Fällen mit quantifiziertem Objekt treten auch solche mit direktem Akkusativ ohne Quantitätsangabe auf:

- 14) *Viem, že chceli stavať dom, ved' už tam aj **mali navezené nejaký materiál.***
- 15) *Idete na hokej? Nie, ja už **mám dohovorené televíziu.***

Im zweiten Fall ist der Kongruenzbruch wesentlich markanter, wie man bei der Befragung von Muttersprachlern leicht feststellen kann. Aber auch die erste Gruppe enthält offensichtlich verschiedene Fälle: In 9) – 11) steht ein Numerale, und zwar eines ab fünf (konkret *päť*, *šesť*, *dvanásť*), in 12) ein quantitativer Genetiv Singular ohne Mengenangabe,¹³ in 13) schliesslich eine Massangabe, das im Akkusativ stehende maskuline Substantiv *liter*, wodurch der Satz zwischen den Fällen des Typs 9) – 11) und 14) – 15) steht. Man kann sich fragen, ob hier nicht statt *Má kúpeného liter vína* auch *Má kúpený liter vína* möglich wäre, d. h. Kongruenz mit eben diesem im Akkusativ stehenden Substantiv – für eine Korpusevidenz scheint die Frage allerdings zu spezifisch zu sein.

Eine Bemerkung verdienen aber insbesondere auch 9) – 11): Regierendes Nomen der Objekt nominalphrase ist in diesen Sätzen ja das Numerale. Steht eine solche Nominalphrase im Slowakischen in Subjektposition, so löst sie beim Adjektiv oder Partizip im Prädikat zwar üblicherweise ebenfalls Kongruenz im Genetiv Plural aus (*87 fotografií O. Staněka, z ktorých 15 je farebných, (...), Pre veľkoodberateľov*

---

¹² In allen folgenden Fällen von postuliertem Kongruenzbruch steht das *n/t*-Partizip vor dem Objekt. Dies ist kaum zufällig, da der Wortfolgetyp für Kongruenz und Kongruenzverlust im possessiven Resultativ/Perfekt relevant ist, zumindest im Slavischen und Romanischen (vgl. Giger, 2003, S. 402 – 407). Bei Mira Načeva-Marvanová (2010, S. 112 – 116) steht nur in zehn von knapp 60 zitierten Belegen für tschechische possessive Resultativkonstruktionen mit verlorener Kongruenz zwischen Objekt und Partizip das Objekt in intermediärer Position zwischen *mít* und Partizip.

¹³ Die Situation ist hier insofern komplizierter, als *chleba* im umgangssprachlichen und dialektalen Slowakischen auch als Nominativ/Akkusativ Singular auftritt: *Neska som kúpila čerstvý chleba, ale aj krumpľe mám upečené v kastrólku* (SNK), *V jednej internetovej diskusii si na otázku, aké je tvoje najobľúbenejšie najnezdravšie jedlo, si odpovedal – slanina, cibuľa, biely chleba, biele víno, do nemoty* (SNK). In diesem Falle würde der Satz zur Gruppe mit direktem Akkusativobjekt wie 14) und 15) gehören.

bude **určených** 500 kusov; SNK),¹⁴ aber beim Verb im Präteritum verbindet sie sich standardmässig mit der Form im Neutrum Singular (*Tento rok **zložilo** doživotné sľuby päť mladých žien, (...), **Bolo** tu šesť kostolov; SNK*).¹⁵ Man könnte also in der neutrischen Form des Partizips in 9) – 11) denselben Kongruenztyp sehen, der auch zwischen Subjekt und Prädikat im Präteritum auftritt.¹⁶

4.2. Zwei breiter angelegte Untersuchungen zu possessiven Resultativa im (überwiegend geschriebenen) Tschechischen (Giger, 2003, insbes. S. 394 – 401; Načeva-Marvanová, 2010, insbes. S. 110 – 121) haben festgestellt, dass in diesen Konstruktionen verschiedene Typen von Kongruenzbrüchen auftreten: Neben relativ banalen Fällen von nicht-referentieller Verwendung des Objekts (*Čerta měl **napsáno** na nose ≈ Nic neměl **napsáno** na nose*) findet sich auch fehlende Kongruenz nicht-neutrischer nominaler quantifizierender Ausdrücke (*Druhá liga má **odehráno** přibližně čtvrtinu*), ja auch anderer Substantive, welche selbst keine Quantifizierung

---

¹⁴ J. Oravec und E. Bajžíková (1986, S. 87) lassen bei den Verbindungen *byť+n/t*-Partizip beide Kongruenztypen zu („ku kvantitatívnym názvom sa prísudky v zloženom tvare (z pomocného slovesa a participia) môžu klásť v dvojakej podobe“), wobei das Partizip im Neutrum Singular eine zusammenfassende Nuance ausdrückt (*V prírode je pravdepodobne **nakazené** týmito vírusmi oveľa viacej zvierat*), während die direkte Kongruenz mit dem quantifizierten Nomen (*Ktorému dať, keď je vás toľko **nachystaných?***) die Geltung der Handlung (bzw. des Zustandes) für jeden einzelnen der quantifizierten Referenten ausdrückt („naznačuje rozdelenosť deja, jeho upnutie akoby na každú zo súboru počítaných substancii“). Die genauen Verhältnisse im Usus wären hier korpuslinguistisch noch zu nachzuzeichnen, es scheint aber, dass der erste Kongruenztyp im Slovakischen unüblich ist: Im SNK findet man 2339 Belege für die Phrase *bolo zranených* (240 für *je zranených*) (stets mit quantifiziertem Subjekt) und 45 Belege für *bolo zranené* (240 für *je zranené*), von denen aber keiner ein quantifiziertes Subjekt hat, Subjekte sind jeweils neutrale Substantive oder Pronomina.

¹⁵ Sofern nicht die spezifisch maskulin-belebten Formen *piati, šiesti* etc. verwendet werden, welche pluralische Kongruenz auslösen: (...) *na výzvu už **zareagovali** piati mladí muži* (SNK). Vgl. Oravec – Bajžíková (1986, S. 86).

¹⁶ Entsprechend liegen die Verhältnisse im Tschechischen: Das quantifizierte Subjekt löst nicht nur in Verbindung mit der *l*-Form regelmässig neutrische Kongruenz aus, sondern auch in Verbindung mit dem *n/t*-Partizip, und dasselbe gilt für das quantifizierte Objekt possessiver Resultativkonstruktionen (vgl. Giger, 2003, S. 396 – 398; 2011, S. 862f.): *Pět chlapců **odešlo**, Pět štěňátek bylo **nalezeno** v krabici, Každý z nich měl **uděláno** sedm kop*. Im Genetiv Plural steht allerdings das Adjektiv (*Pět jablek bylo červivých*), und auch beim *n/t*-Partizip ist der Genetiv Plural nicht unmöglich: Die PMČ (1995, S. 400) postuliert, dass aktionales Passiv (*Pět jablek bylo **oloupáno** už dopoledne*) und Objektresultativ (*Pět jablek bylo **oloupaných***) so formal unterschieden werden können. Inwiefern dieses Postulat dem Usus entspricht, wäre noch zu untersuchen. Auch in possessiven Resultativa findet man manchmal Kongruenz mit dem quantifizierten Objekt statt mit dem Numerale: *Mám na stole **připravených** asi pět knížek*. Im Polnischen findet man demgegenüber eine Situation, die der von Krupa (1960) für das Slovakische beschriebenen ähnelt: Üblicher ist die Form mit Genetiv Plural (*Mam 100 stron **przeczytanych***), aber auch die neutrische Form des Partizips tritt auf (*Mam 100 stron **przeczytane***, Nomačí 2006, S. 50) und wird von befragten Informanten vorbehaltlos akzeptiert (Weydt – Kazmierczak, 1999, S. 14). Entsprechend können sie nicht als Beleg für Kongruenzlosigkeit der possessiven Resultativkonstruktion gewertet werden (Łaziński, 2001, S. 11).

ausdrücken, aber im Zusammenhang mit Quantifizierungen verwendet werden (*Přesto má mužstvo za obhájení titulu slíbeno prémii 70000 korun*). In einer Reihe von Fällen treten quantifizierte oder kollektive (v. a. neutrische) Subjekte auf (*Právě v nejmenších firmách má uloženo body asi padesát tisíc občanů, ... transakci nemělo* [ministerstvo obrany] *odsouhlaseno vládou*), so dass bereits bei M. Giger (2003, S. 401) postuliert wurde, dass manche Fälle von fehlender Kongruenz zwischen Objekt und Partizip faktisch Fälle von Kongruenz zwischen Subjekt und Partizip darstellen. Dies hat sich bei M. Načeva-Marvanová (2010, S. 112 – 116) bestätigt, indem nicht nur eine grössere Menge von Belegen mit quantifiziertem und kollektivem (neutrischem) Subjekt gefunden wurden (*Tzv. neapolské nouzové centrum má připraveno evakuační plán*), sondern auch Fälle mit neutrischen Konkreta (... *botičku za špatné parkování mělo nasazeno jen auto s mimopražskou značkou, ...*), ja auch mit (individualisierten und belebten) Maskulina und Feminina (*Oblečen měl černé tričko..., Svě kúry má připravena i D. Havlová*), wenn auch augenscheinlich in geringerem Umfang. Daneben finden sich auch einige wenige Belege, in denen weder Subjekt- noch Objektkongruenz postuliert werden kann: *Obecní úřad má naplánováno také úpravu zemních prací, Folklor měli spojeno se staříčkými hudebníky a ubohou dechovkou*. Diese Belege zeigen, dass fehlende Kongruenz zwischen Objekt und Partizip der possessiven Resultativkonstruktion im (geschriebenen) Tschechischen kein blosses Versehen, mehr als nur ein okkasioneller Fehler ist. Dies bestätigten auch befragte muttersprachliche Informanten, welche insbesondere die Belege mit quantifizierten und neutrischen Subjekten als durchaus akzeptabel einstufen.

4.3. Vor dem Hintergrund der in 4.1. diskutierten Erwägungen von V. Krupa und der im vorangegangenen Abschnitt vorgestellten korpusbasierten Evidenz aus dem Tschechischen interessiert die Frage der Nachweisbarkeit von Kongruenzbrüchen zwischen Objekt und Partizip der possessiven Resultativkonstruktion im Slovakischen, insbesondere im Slovakischen Nationalkorpus. Die zu diesem Zweck durchgeführte taggingbasierte Korpusrecherche geht von den genannten Voraussetzungen aus: Gesucht wurde nach Verbindungen des Verbs *mat'* mit dem *n/t*-Partizip und einem Akkusativobjekt, in denen das Akkusativobjekt maskulin oder feminin ist, das Partizip jedoch im Neutrum steht.¹⁷

---

¹⁷ Mit Rücksicht auf die in 4.1., insbesondere Anm. 12, beschriebenen Wortfolgeverhältnisse in den Beispielen von Krupa und im Tschechischen wurde nur nach Verbindungen gesucht, in denen das Akkusativobjekt nicht zwischen dem Verbum *mat'* und dem *n/t*-Partizip steht, wobei ein arbiträrer Wortabstand von 0-4 zwischen den einzelnen getaggtten Elementen zugelassen wurde (analog zu Giger, 2003). Konkret wurden folgende Suchbefehle verwendet: [lemma="mat"^c]{0,4}[tag="Gtns4.*^c"]{0,4}[tag="S.*is4^c"] und [lemma="mat"^c]{0,4}[tag="Gtns4.*^c"]{0,4}[tag="S.*fs4^c"] für den Wortfolgetyp *mat'* - *n/t*-Partizip - Akkusativobjekt (maskulin oder feminin) und [tag="S.*is4^c"]{0,4}[lemma="mat"^c"]{0,4}[tag="Gtns4.*^c"] resp. [tag="S.*fs4^c"]{0,4}[lemma="mat"^c"]{0,4}[tag="Gtns4.*^c"] für den Wortfolgetyp Akkusativobjekt (maskulin oder feminin) - *mat'* - *n/t*-Partizip. Die dabei in

Die Ergebnisse zeigen, dass Kongruenzbrüche zwischen Objekt und Partizip in possessiven Resultativa im Slovakischen in geschriebenen Texten nach wie vor äußerst selten sind. Zugleich lässt sich jedoch festhalten, dass alle postulierten Typen nachweisbar sind: So finden sich Belege für die neutrische Form des Partizips bei quantifiziertem Objekt im Genetiv Plural, welche, wie in 4.1. erläutert, nicht unbedingt als Kongruenzbrüche gewertet werden müssen, auch wenn sie im Slovakischen zweifelsohne weniger geläufig sind als das Kongruenzmodell mit dem Partizip im Genetiv Plural:

- 16) SME6/07 *Po opustení lietadla, ktoré malo nalietané 1200 letových hodín, sa stroj strmhlav rútil k zemi a (...).* (SNK)
- 17) SME7/08 *Až 7, 1 mld Sk mala banka požičané od iných bánk.* (SNK)
- 18) SME2013/11 *Za postup do semifinále majú [nemeckí reprezentanti, MG] sľúbené 100-tisíc eur a za titul vicemajstrov sveta 150-tisíc eur.* (SNK)
- 19) KOR2001/04 *Posledným kamienkom do skladačky je splnenie úlohy ministerstva financií, ktoré má pripravené niekoľko alternatív financovania a (...).* (SNK)

Es finden sich aber auch Fälle von fehlender Kongruenz, in denen das Objekt kein Numinale enthält und wo von Quantifizierung nur in einem weiten Sinne gesprochen werden kann (in der Objektposition stehen Substantive, die eine Mengen- oder Massangabe ausdrücken):

- 20) PRO1999/21 *Najčastejšie majú slovenské CK odstupňované výšku penále od 10 do 100 percent z ceny zájazdu.* (SNK)
- 21) KOR2002/02 *Mikloš a ďalšia pravica už majú pripravené na túto schôdzu NR SR celý seriál pozmeňovacích návrhov.* (SNK)
- 22) PODV03/02 *Každý užívateľ alebo vlastník vinohradu má mať záujem na tom, aby sme pri vstupe do EÚ mali zaregistrované čo najväčšiu výmeru našich viníc, pričom sa zdôrazňuje, že registrovať vinohrady môžu aj pestovatelia viniča o menšej výmere ako 5 árov.* (SNK)

---

prim-7.0-public-all entstehenden Konkordanzen hatten einen Umfang von rund 2300 bis 3330 Belegen, von denen jeweils die ersten tausend manuell auf einschlägige Belege durchsucht wurden. Die folgenden Erwägungen beruhen also auf rund 4000 slovakischen Sätzen, welche das Verbum *mať*, ein neutrisches *n/t*-Partizip und ein (unbelebtes) maskulines oder ein feminines (nominales) Akkusativobjekt enthalten. Nicht alle diese Sätze enthalten überhaupt possessive Resultativkonstruktionen (oft tritt *mať* in modaler Funktion auf), aber ihr Anteil ist nicht unbeträchtlich, was auch für künftige Forschungen zu den possessiven Resultativa im Slovakischen von Interesse sein kann. Weitere denkbare Wortfolgetypen (mit dem *n/t*-Partizip am Anfang) wurden nicht berücksichtigt, da ihre Frequenz aller Wahrscheinlichkeit nach sehr bescheiden ist (vgl. Giger, 2003, S. 386 zum Tschechischen). Abgeklärt wurde hingegen die Frage, ob sich Belege finden lassen, in denen bei quantifizierten Subjekten im Genetiv Plural eventuell das *n/t*-Partizip mit Subjektkongruenz ebenfalls im Genetiv Plural stünde, obwohl ein nominales Akkusativobjekt vorliegt (Suchbefehl [lemma="mat*"][]{}{0,4}[tag="Gtnp2.*"] []{}{0,4}[tag="S.*i.*4*"]); es ergaben sich jedoch für diese Suche keine einschlägigen Belege.

Schliesslich finden sich auch Belege für possessive Resultativa mit fehlender Kongruenz zwischen Objekt und Partizip, in denen das Objekt keine Quantifizierung auch nur im weitesten Sinne enthält und auch gar nicht syntaktisch durch einen Genetiv erweitert ist:

23) SME5/06 *Takúto zmluvu už uzavrela aj Vzájomná životná poisťovňa, rizikom pre slovenských poistencov však stále zostáva, či práve v tom českom meste, dedine, či lokalite, kam sa vyberú naši občania na dovolenku, bude mať zdravotnícke zariadenie uzavreté zmluvu práve s tou poisťovňou, kde je slovenský poistenec poistený.* (SNK)

24) KOR2000/04 *„(...) Essen sa vo svojej žalobe opiera o fakt, že DEL je kapitálovou spoločnosťou, ktorá združuje kluby. Tie majú podpísané s DEL zmluvu o účasti v najvyššej súťaži, teda nemôžu ju opustiť,“ objavila sa v jeden jarný deň v svetovej agentúrnej sieti správa z Mníchova.* (SNK)

25) HN2011/06 *Ak rodičia vidia, že si dieťa dokáže ustrážiť peniaze, ktoré od rodičov dostáva na účet, psychologička nevidí dôvod, prečo by účet nemohlo mať dieťa zriadené. Treba ho však neustále kontrolovať.*

26) SDan1 *Hja, všetko, čo sa malo dostať do sveta a do tlače, malo otvorené hlavný vchod na Palácovom, a všetko, čo bolo menej dôležité alebo sa nemalo dostať von, malo prístup zo strany Mojky.* (SNK)

27) MAR1 *Knižku som mala za dva večery prečítané, prvá polovica bola veľmi romantická, spoznávanie dvoch ľudí a smskovanie vždy pekne pohladí po srdiečku a pekne som si pospomínala na moje prvo láskové zážitky, (...).*

Die Belege 23)-25) entstammen dabei der Zeitungssprache (verschiedenen Rubriken)¹⁸, 26) ist der Belletristik entnommen,¹⁹ und 27) stammt aus einer Internetrezension eines belletristischen Werks. Die letzten beiden Belege zeigen deutliche Züge von Umgangssprachlichkeit, insbesondere in der Lexik und der Syntax, 27) weist auch Normverstösse in der Orthographie auf. 20), 23) und 24) enthalten institutionelle Subjekte, in diesen Belegen sowie in 25) könnte man Subjektkongruenz erwägen.

4.4. Es lässt sich also festhalten, dass der von Krupa (1960) insbesondere für die Umgangssprache postulierte Kongruenzverlust zwischen Objekt und Partizip in slovakischen possessiven Resultativkonstruktionen tatsächlich im Slovakischen Nationalkorpus nachweisbar ist. Insbesondere sei darauf hingewiesen, dass die in Giger (2003, S. 401) konstatierten auffälligen Eigenschaften der Krupaschen Beispiele 14)

¹⁸ 24) ist dabei als direkte Rede präsentiert, allerdings offenbar aus dem Deutschen übersetzt.

¹⁹ Es handelt sich gemäss den Angaben im SNK um die 1970 in Bratislava erschienene slovakische Übersetzung des russischen Werks „Diplomaty 1“ von Savva A. Dangulov (Übersetzerin Katarína Slivková).

und 15) – persönliches und menschliches Subjekt, individuiertes Objekt – durch 27) bestätigt werden.

Quantitativ ist die Erscheinung bescheiden: Während 16) – 19) eine Auswahl darstellen, ist das exzerpierte Material für die interessanteren Fälle mit 20) – 27) in toto präsentiert, d. h. in den dem SNK entnommenen 4000 slovakischen Sätzen konnten acht eindeutige Belege für den gesuchten Typ von Kongruenzbrüchen gefunden werden. Angesichts der Wertung solcher Fälle durch Krupa schon 1960 und mit Rücksicht auf die Tatsache, dass im verwendeten Korpus die gesprochene Sprache unterrepräsentiert ist, kann dennoch postuliert werden, dass es sich mit hoher Wahrscheinlichkeit um mehr handelt als blosse Okkasionalismen, eigentliche Fehler. Dasselbe hat die zitierte Literatur auch für das Tschechische gezeigt. Dies für das Slovakische effektiv zu beweisen wird allerdings Sache der weiteren Forschung sein, ebenso der eindeutige Nachweis allfälliger Subjektkongruenz (wie sie für das Tschechische bereits belegt ist) und natürlich die Wertung des aufkeimenden Kongruenzverlusts im Rahmen der Grammatikalisierung der slovakischen possessiven Resultativa zu einem allfälligen künftigen Perfekt. Als weiterer interessanter Aspekt drängt sich die Frage auf, ob die Existenz einer besonderen, fehlende Kongruenz ausdrückenden Form des Partizips im nicht-standardsprachlichen Tschechischen zumal Böhmens (nämlich jener auf *-no/-to*, vgl. Giger, 2003, S. 79 – 82) und deren Fehlen im Slovakischen (wie auch – jedenfalls was possessive Resultativa angeht – im Polnischen) einen Einfluss auf die Entstehung und Verwendung kongruenzloser possessiver Resultativa in diesen Sprachen hat.

Bibliographie

BLÁHA, Ondřej: Moravský jazykový separatismus: zdroje, cile, slovanský kontext. In: *Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica – Moravica*, 2005, Jg. III, S. 293 – 299.

ĐUROVIČ, Ľubomír: Vzťah slovíes *esse* : *habere* v slovanských jazykoch a otázka pasíva v slovenčine. In: *Slavica Lundensia*, 1980, Jg. 8, S. 19 – 28.

GIGER, Markus: Ireverzibilita výsledných stavů jako faktor při interpretaci slovenských časových souvětí. In: *Varia VI*. Ed. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť 1997, S. 106 – 118.

GIGER, Markus: Syntaktické modelovanie slovenských posesívnych rezultatívnych konštrukcií v rámci dependenčnej gramatiky. In: *Jazykovedný časopis*, 2000, Jg. 51, Nr. 1, S. 17 – 26.

GIGER, Markus: Resultativkonstruktionen im modernen Tschechischen (unter Berücksichtigung der Sprachgeschichte und der übrigen slavischen Sprachen). Bern etc.: Lang 2003. (*Slavica Helvetica* 69) 525 S.

GIGER, Markus: Rezultativum: In: *Kapitoly z české gramatiky*. Ed. F. Štícha. Praha: Academia 2011, S. 857 – 882.

GIGER, Miriam: Lexika a štýl administratívno-právnych textov zo 16. – 18. storočia. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2004. (Unpublizierte Dissertation) 357 S.

HAUSENBLAS, Karel: Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. In: *Naše řeč*, 1963, Jg. 46, Nr. 1, S. 13 – 28.

KRUPA, Viktor: Stavové perfektum v slovenčine. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Rad III Philologica, 1960, Jg. 11 – 12, S. 47 – 56.

ŁAZIŃSKI, Marek: Was für ein Perfekt gibt es im modernen Polnisch? In: Linguistik online, 2001, Nr. 8, S. 1 – 15.

LOPORCARO, Michele: Sintassi comparata dell'accordo participiale romanzo. Torino: Rosenberg e Sellier 1998. 272 S.

MATHESIUS, Vilém: Slovesné časy typu perfektního v hovorové češtině. In: Naše řeč, 1925, Jg. 9, Nr. 7, S. 200 – 202.

MENDOZA, Imke: Verhinderte Grammatikalisierung? Zur Diachronie von Resultativkonstruktionen mit *mieć* ‚haben‘ im Polnischen. In: Wiener Slawistischer Almanach, 2013, Jg. 72, S. 77 – 102.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského préterita). Bratislava: Univerzita Komenského 2016. 192 S.

NAČEVA-MARVANOVÁ, Míra: Perfektum v současné češtině. (Studie z korpusové lingvistiky 11) Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 224 S.

NEDJALKOV, Vladimir P. – JACHONTOV, Sergej E.: Tipologija rezul'tativnych konstrukcii. In: Tipologija rezul'tativnych konstrukcii. Red. V. P. Nedjalkov. Leningrad: Nauka 1983, S. 5 – 41.

NITSCH, Kazimierz: Nowy czas przeszły złożony. In: Język Polski, 1913, Jg. 1, S. 102 – 106.

NOMAČI [=Nomachi], Motoki: Nekoliko napomena o tzv. posesivnom perfektu u srpskom jeziku. In: Naš jezik, 2006, Jg. 37, S. 43 – 51.

NOMACHI, Motoki: On the Periphrastic Perfect in the Kashubian Literary Language. In: Slavia Occidentalis Iaponica, 2008, Jg. 11, S. 4 – 23.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 272 S.

PDS: Pramene k dejinám slovenčiny. 1, 2. Zostavili M. Majtán – J. Skladaná – T. Laliková. Bratislava: Veda 1992, 2002. 400 S., 250 S.

PAULINY, Eugen: Slovenské časovanie. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1949. 121 S.

PISARKOWA, Krystyna: Składniowa funkcja imiesłowów z czasownikiem *mieć*. In: Język Polski, 1964, Jg. 44, S. 231 – 237.

PMČ: GREPL, Miroslav et al.: Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1995. 800 S.

SEJÁKOVÁ, Jana: Adjektivizácia *n/-t*-ových prídavných v súčasnej slovenčine. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1995. (Unpublizierte Dissertation). 248 S.

SNK: Slovenský národný korpus. Verzia prim-7.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>

WEYDT, Harald, KAZMIERCZAK, Alicja: Gibt es ein Perfekt im modernen Polnisch? In: Linguistik online, 1999, Nr. 4, S. 1 – 20.

WIEMER, Björn, GIGER, Markus: Resultativa in den nordslavischen und baltischen Sprachen. Bestandsaufnahme unter arealen und grammatikalisierungstheoretischen Gesichtspunkten. (LINCOM Studies in Language Typology 10) München: Lincom 2005. 143 S.

ZIAK, Vinzenz Paul: Böhmisches Sprachlehre für Deutsche. Brünn: Rud. Röhler 1842. 440 S.

Resumé

STRATA KONGRUENCIE V SLOVENSKÝCH POSESÍVNYCH REZULTATÍVNYCH KONŠTRUKCIÁCH (EVIDENCIA ZO SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO KORPUSU)

V slovenčine rovnako ako v iných západoslovanských jazykoch sú posesívne rezultatívne konštrukcie (spojenia slovesa *mať* s pasívnym prídavným) doložené už niekoľko storočí. Zároveň dané spojenia – aj tu v súlade s väčšinou ostatných západoslovanských jazykov – v priebehu tohto už pomerne dlhého obdobia – nevykazujú znaky výraznej gramatikalizácie na dejové perfektum. V tejto súvislosti je zaujímavé, že V. Krupa už v roku 1960 konštatoval stratu kongruencie medzi objektom a prídavným v takýchto konštrukciách v hovorovej a dialektovej slovenčine. Takáto strata býva často považovaná za dôležitý gramatikalizačný krok. Hľadanie v Slovenskom národnom korpusu dokazuje, že zodpovedajúce príklady možno v dnešných slovenských písaných textoch skutočne nájsť. Ich frekvencia je však nízka a len budúci výskum môže s konečnou platnosťou ukázať, či ide o relatívne systematický jav.

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia JAZYKOVEDNÉHO ČASOPISU uverejňuje príspevky **bez poplatku** za publikovanie.

Akceptované jazyky: všetky slovanské jazyky, angličtina, nemčina. Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku je abstrakt v angličtine (100 – 200 slov) a zoznam kľúčových slov v angličtine (3 – 8 slov).

Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku v inom ako slovenskom alebo českom jazyku je zhrnutie v slovenčine (400 – 600 slov) – preklad do slovenčiny zabezpečí redakcia.

Posudzovanie príspevkov: vedecké príspevky sú posudzované anonymne dvoma posudzovateľmi, ostatné príspevky jedným posudzovateľom; priemerná dĺžka vypracovania posudkov je 1 mesiac. Autori dostávajú znenie posudkov bez mena posudzovateľa.

Technické a formálne zásady:

- Príspevky musia byť v elektronickej podobe (textový editor Microsoft Word, font Times New Roman, veľkosť písma 12 a riadkovanie 1,5). V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačený.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- Kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov.
- Polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- Na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany (Horecký, 1956, s. 95).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, tie sa radia chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické odkazy:

- knižná publikácia: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- slovník: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- štúdia v zborníku: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- štúdia v časopise: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.
- internetový zdroj: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

INSTRUCTION FOR AUTHORS

JOURNAL OF LINGUISTICS publishes articles **free of publication charges**.

Accepted languages: all Slavic languages, English, German. Scientific submissions should include a 100-200 word abstract in English and a list of key words in English (3-8 words).

Scientific articles in a language other than Slovak or Czech should contain a summary in Slovak (400-600 words) – translation into Slovak will be provided by the editor.

Reviewing process: scientific articles undergo a double-blind peer-review process and are reviewed by two reviewers, other articles by one reviewer; the reviewing process takes 1 month on average. The authors are provided with the reviews without the name of the reviewer.

Technical and formal directions:

- Articles must be submitted in an electronic form (text editor Microsoft Word, 12-point Times New Roman font, and 1.5 line spacing). If the text contains special symbols, tables, diagrams, pictures etc. it is also necessary to submit a pdf or printed version.
- Contributions should contain the full name of the author(s), as well as his/her title(s) and institutional affiliation(s).
- The text of the contribution should be flush left; words at the end of a line are not hyphenated; a hard return is used only at the end of a paragraph.
- Paragraphs should be indented.
- Italics is usually used for titles of works and for linguistic examples.
- Boldface is usually used for subtitles and key terms.
- References in the text (in parentheses) contain the surname of the author, the year of publication and the number(s) of the page(s): (Horecký, 1956, s. 95).
- The list of references is placed at the end of the text (not in the notes) in alphabetical order. If there are several works by the same author, they are listed chronologically. Submissions to the journal sections “Book Reviews”, “Book Notices” and “Chronicle” should have references included directly in the text.

References:

- Monograph: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 pp.
- Dictionary: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 pp.
- Article in a collection: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, pp. 111 – 117.
- Article in a journal: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, pp. 3 – 12.
- Internet source: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1337-9569 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS

SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Objednávky a predplatné prijíma/Orders and subscriptions are processed by:
SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bazová 2, 821 08 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

IČO vydavateľa 00 167 088

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 8 €, jednotlivé číslo 4 €
Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava 1

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava